

**A FUNKCIÓIGÉS SZERKEZETEK VIZSGÁLATA
(KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ OROSZ JOGI
SZAKNYELVRE)**

Írta: Dr. Dobos Csilla

Debrecen – 2001

**A FUNKCIÓIGÉS SZERKEZETEK VIZSGÁLATA
(KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ OROSZ JOGI SZAKNYELVRE)**

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében a
a nyelvészet tudományágban

Írta: Dr. Dobos Csilla

Készült a Debreceni Egyetem BTK Elméleti és alkalmazott nyelvészet doktori iskolája
(Orosz nyelvészet alprogramja) keretében

Témavezető:.....

Dr. T. Molnár István egyetemi docens,
a nyelvtudomány kandidátusa

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

A doktori szigorlat időpontja: 200.....

Az értekezés bírálói:

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A nyilvános vita időpontja: 2001. ....

„Én, Dr. Dobos Csilla teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletbentartásával készült.”

Tartalomjegyzék

Bevezetés	6
1. A funkciógés szerkezetek általános ismérvei	9
1.1. A funkciógés szerkezetek mint szókapcsolatok.....	15
1.2. A funkcióige.....	19
1.2.1. A funkciógék szófaji besorolása.....	19
1.2.2. A funkciógék szintaktikai szerepe.....	21
1.2.3. A funkciógék szemantikai jellemzése.....	22
1.3. A főnévi komponens.....	24
1.3.1. A főnévi komponens mint a funkciógés szerkezetek szemantikai központja.....	24
1.3.2. A főnévi komponens szintaktikai funkciói.....	26
2. A funkciógés szerkezetek és a szinonimitás	27
2.1. A szinonimitásról.....	28
2.2. A funkciógés szerkezetek közötti szinonímia.....	35
2.3. A funkciógés szerkezetek és az igék közötti szinonímia.....	37
2.4. A funkciógés szerkezetek és a szinonim igék tulajdonságai.....	41
3. A funkciógés szerkezetek és a régens-vonzat viszony ..	47
3.1. A vonzatokról.....	47
3.2. A funkciógés szerkezetek elemzéséhez használt fogalmak leírása.....	62
3.3. Régens-vonzat viszony a funkciógés szerkezetekben.....	69
3.3.1. A funkcióige mint régens.....	70
3.3.2. A főnévi komponens mint régens.....	74
3.4. A funkciógés szerkezetek mint komplex régensok	76
3.5. Az egyszerű és a komplex régensok vonzatstruktúrái.....	78

4. . A jogi szaknyelv és a vizsgált korpusz.....	84
4.1 A nyelv és a jog kapcsolatáról.....	84
4.2. A jogi nyelv mint szaknyelv.....	87
4.3. A vizsgált korpusz bemutatása.....	92
5. Funkcióigés szerkezetek a jogi szaknyelvben	99
5.1. A funkcióigés szerkezetek és a jogi szaknyelv struktúrája.....	99
5.2. Szinonimitás és jogi szaknyelv.....	104
5.3. Funkcióigék a jogi szaknyelvben.....	110
5.4. A főnévi komponens szerepe a jogi szaknyelvben.....	120
5.5. Funkcióigés szerkezetek és igék a jogi szaknyelvben.....	129
6. A funkcióigés szerkezetek helyettesítésének	
lehetőségei és feltételei.....	133
6.1. A funkcióigés szerkezet helyettesítése szinonim igével.....	136
6.2. A funkcióigés szerkezet szinonim igével való helyettesítése és a	
vonzatstruktúra	139
6.2.1. A régensek helyettesítése és a vonzatok szintaktikai	
reprezentációja.....	140
6.2.2. A felcserélhetőség és a théta kritérium.....	147
6.3. A felcserélhetőség és a jelzői bővítmények.....	150
6.4. A funkcióigés szerkezet helyettesítését kizáró okok	152
Befejezés.....	164
Irodalomjegyzék.....	169
Magyar nyelvű összefoglaló.....	179
Angol nyelvű összefoglaló	181

Bevezetés

A dolgozat egyrészt a szintaxis, másrészt az alkalmazott nyelvészet témakörébe tartozik.

A dolgozat tárgya az alárendelő szintagmák egyik típusának, az ún. **funkcióígés szerkezeteknek** (Funktionsverbgefüge, complex verbal structures, описательные выражения) a vizsgálata. A funkcióígés szerkezetek megítélése és elemzése elsődlegesen mint nyelvhelyességi probléma merült fel a 19. század közepén, amit jól illusztrál az említett szókapcsolatok jelölésére még ma is használatos **terpeszkedő kifejezések** elnevezés. A dolgozat a funkcióígés szerkezetek (pl. *segítséget nyújtani, оказывать помощь, Hilfe leisten, to give help*) előfordulásának gyakoriságát, valamint ennek okait vizsgálja egy speciális szakterületen, nevezetesen a jogi szaknyelv keretein belül.

A funkcióígés szerkezetek előfordulási gyakoriságát indokoló tényezők feltárása a funkcióígés szerkezetek és igék **szinonimitásának**, valamint a vizsgált szerkezetek sajátos **vonzatstruktúrájának** az elemzésére épül. Ugyanakkor a jogi szaknyelvre jellemző funkcióígés szerkezetek vizsgálata **a jogi szaknyelv**, valamint a jog és a nyelv közötti speciális, rendkívül szoros kapcsolat áttekintését is feltételezi. A dolgozat szerkezeti felépítése és fejezetekre való tagolása ennek figyelembevételével történt.

A dolgozat **első fejezete** (A funkcióígés szerkezetek általános ismérvei) a funkcióígés szerkezetek nyelvészeti sajátosságainak a vizsgálatával foglalkozik. A téma kutatásának történeti áttekintését követi a funkcióígés szerkezeteknek mint a szókapcsolatok egyik típusának a bemutatása, valamint a funkcióígés szerkezeteket alkotó komponensek szemantikai és morfoszintaktikai elemzése.

A dolgozat **második fejezete** (A funkcióígés szerkezetek és a szinonimitás) a funkcióígés szerkezetek közötti, valamint a funkcióígés szerkezetek és az igék közötti szinonimitást vizsgálja. Bemutatjuk azokat a szemantikai, szintaktikai és stilisztikai különbségeket, amelyek a vizsgált nyelvi egységek kapcsolatát jellemzik.

A dolgozat **harmadik fejezete** (A funkcióígés szerkezetek és a régens-vonzat viszony) a régens-vonzat viszony problémakörének bizonyos aspektusait mutatja be. A téma kutatási előzményeinek áttekintését a funkcióígés szerkezetek elemzése során

használt fogalmak leírása követi. Ez a fejezet vizsgálja továbbá a komplex régensek és az egyszerű igei régensek közötti hasonlóságok és eltérések okait.

A dolgozat **negyedik fejezete** (A jogi szaknyelv és a vizsgált korpusz) a nyelv és a jog összefüggéseit, valamint a jogi szaknyelv meghatározott ismérveit tekinti át. Ennek a problémakörnek a kifejtését a dolgozatban vizsgált korpusz bemutatása zárja.

A dolgozat **ötödik fejezete** (Funkcióigés szerkezetek a jogi szaknyelvben) a funkcióigés szerkezetek szerepét tárgyalja a tételes jog és a jogalkalmazói jog nyelvében. Ugyanez a fejezet foglalkozik a funkcióigés szerkezetek gyakori használatának indokolásával.

A dolgozat **hatodik fejezete** (A funkcióigés szerkezetek helyettesítésének lehetőségei és feltételei) a jogi szaknyelvre jellemző funkcióigés szerkezetek igével történő helyettesítésének lehetőségeit és feltételeit tárja fel. Ennek során megállapítjuk azokat a tényezőket, amelyek lehetővé teszik, befolyásolják, illetőleg kizárják a funkcióigés szerkezetek szinonim igékkel történő helyettesítését. Ezen tényezők feltárása a funkcióigés szerkezetek használatának nyelvi és jogi szempontok szerinti elemzésére épül. Következésképpen a dolgozat harmadik fejezete kettős kötődésű: nyelvészeti és jogi.

A kutatás célja annak indokolása, vajon miért kerülnek előtérbe jogi szaknyelvi szövegekben a funkcióigés szerkezetek a szinonim igékkel szemben. Ezen cél eléréséhez az egyes fejezetekben az alábbi feladatok megoldására volt szükség:

1. A funkcióigés szerkezetek általános ismérveinek a meghatározása.
2. A funkcióigés szerkezetek és az igék közötti szinonimitás vizsgálata.
3. A régensek és a vonzatok közötti összefüggések azon aspektusainak vizsgálata, amelyek a funkcióigés szerkezetek elemzése szempontjából relevánsak.
4. A funkcióigés szerkezetek speciális ismérveinek az elemzése, különös tekintettel a funkcióigés szerkezetek belső, illetve külső vonzatstruktúrájára.
5. A funkcióigés szerkezeteknek mint komplex régenseknek és az igéknek mint egyszerű régenseknek az összehasonlító elemzése.
6. A jogi szaknyelv azon legfontosabb ismérveinek a bemutatása, amelyek a funkcióigés szerkezetek tárgyalásához szükségesek.
7. A funkcióigés szerkezetek szerepének vizsgálata a jogi szaknyelvben.

8. A régens-vonzat viszony vizsgálata funkcióigés szerkezeteket tartalmazó jogi szaknyelvi mondatokban.
9. A funkcióigés szerkezetek szinonim igével való helyettesítését befolyásoló tényezők feltárása.
10. Azoknak a fogalmaknak a leírása, amelyek alkalmasak a megjelölt feladatok elvégzésére.

Feltételezésünk szerint a funkcióigés szerkezetek előfordulásának gyakorisága a funkcióigés szerkezetek és az igék közötti szinonim viszony, valamint a funkcióigés szerkezetek komponensei által meghatározott vonzatstruktúra sajátosságaiban rejlik. Ennek igazolására olyan jogi szaknyelvi mondatokat elemeztünk, amelyekben a komplex régens szerepét funkcióigés szerkezetek töltik be. Az elemzés példaanyagát az orosz jogi szaknyelv, azon belül elsődlegesen a tételes jog, vagyis a törvénykönyvek és jogszabályok szövegei szolgáltatták. A vizsgált korpusz kiválasztásában nyelvi és jogi tényezők egyaránt szerepet játszottak.

A kutatás módszere azoknak a valós és átalakított jogi szaknyelvi mondatoknak az egybevető elemzése volt, amelyek funkcióigés szerkezeteket, illetve a funkcióigés szerkezetekkel szinonim igéket tartalmaznak. Ennek révén sikerült feltárni a funkcióigés szerkezetek használati gyakoriságának okait.

1. A funkcióigés szerkezetek általános ismérvei

A funkcióigés szerkezetek általános ismérveinek a bemutatása a következő három lépésben történik:

1. A funkcióigés szerkezetek helyének meghatározása a szókapcsolatok rendszerében (1.1.)
2. A funkcióigés szerkezetek igei komponensének a jellemzése (1.2.)
3. A funkcióigés szerkezetek főnévi komponensének a jellemzése (1.3.)

Ezt megelőzően azonban indokoltnak látszik két, egymással szorosan összefüggő probléma megemlítése. Az egyik a funkcióigés szerkezetek szakirodalmi megítélésével, a másik a vizsgált jelenség jelölésére használt terminusokkal kapcsolatos. A két probléma összefüggése a terminusok eltérő voltában érhető tetten, ugyanis – a különböző nyelvészeti értékelésektől függően – az említett szerkezeteket különböző terminusokkal jelölték.

A **funkcióige** megnevezés mint a funkcióigés szerkezetek igei komponensének jelölésére használt terminus újkeletű a magyar szakirodalomban. A funkcióige terminust egy lehetséges önálló szófaji kategória megnevezésére először Keszler Borbála alkalmazta *A mai magyar nyelv szófaji rendszere* című tanulmányában (Keszler 1992: 131-134). Nézete szerint: „A funkcióigék jellemzője, hogy egy határozós vagy tárgyragos esetben álló névszóval fordulnak elő; önálló jelentésük lényegtelen; gyakran helyettesíthető a szerkezet a jelentés magvát hordozó (ragos) névszóból képzett igével. A funkcióige tehát csupán az ige grammatikai funkcióját hordozza, olykor kezdést, befejezettséget stb.-t is kifejezve. Példák: *kölcsön vesz* (kölcsönöz), *gyanúba fog* (gyanúsít), *kifogást emel* (kifogásol), *parancsot ad* (parancsol), *választ ad* (válaszol), *hálát ad* (hálálkodik), *cserébe ad* (cserél), *engedélyt ad* (engedélyez), *eligazítást ad* (eligazít), *bosszút áll* (bosszul), *újtára bocsát* (elbocsát), *fogságba esik* (elfogják), *rendszerbe foglal* (rendszeréz), *levelezést folytat* (levelez), *ítéletet hoz* (ítélkezik), *döntést hoz* (dönt), *szövetséget köt* (szövetkezik), *zavart okoz* (zavar) stb.” (Keszler 1994: 49)

Ahogy azt a fentiekben említettük, a funkcióiige terminus új a magyar nyelvészeti szakirodalomban, azonban az általa jelölt szerkezet régi időktől jellemzi a nyelvhasználatot. Példaként említhetjük a 17. századi úriszéki iratok nyelvét. Ezekben a szövegekben nemcsak előfordulnak a funkcióiígés szerkezetek, hanem a tárgyas és a határozós szerkezetek gyakori használata ezeknek az iratoknak az egyik fontos nyelvi sajátossága.

Az igei alaptagú szerkezetek a 17. századi írott nyelv állandó és kedvelt elemei közé tartoztak, ám már korábban is előfordultak az írott és a beszélt nyelvben egyaránt. Gyakori használatuk különösen jellemző a perszövegekre (Zsilinszky 1996: 96), ennek ellenére a vizsgált szerkezetek nem a jogi nyelv újításai. A *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* adatai, amelyek a 17. századból, illetve az azt megelőző időszakból származnak, szintén azt a feltevést erősítik meg, hogy az igei alaptagú szerkezetek elterjedtek voltak a korabeli nyelvhasználatban. A szótár a *tesz* igével mint – modern terminológiával élve – funkcióiigével száznál több szerkezetet tartalmaz: *bűnt tesz, határt tesz, igazat tesz, beszédet tesz* stb. (MNYsz 1893: 604-615)

A funkcióiígés szerkezetek – különböző elnevezésekkel – a 19. század közepe óta foglalkoztatják a nyelvészeket. Használatuk helyességének megítélése elsődlegesen mint nyelvhelyességi probléma merült fel, amit a *Magyar Nyelvőr* (Parlagi 1907: 314-316, Simonyi 1915: 437, Nyeviczkey 1915: 66-71, Szikla 1918: 72-73, Dénes 1920: 10-16, Prohászka 1956: 185-193, Károly–Zsembery 1960: 148-154) korábbi számainak hasábjain megjelent számos írás igazol. A kizárólag nyelvművelő szempontú megközelítés következtében a funkcióiígés szerkezetek használata ellen irtóhadjárat kezdődött, amely azután több évtizeden keresztül folytatódott. Résztvevői az irodalmi és a köznyelv védelmét hangoztatva kategorikusan ellenezték a funkcióiígés szerkezetek használatát, mondván hogy „... a fölösleges körülírások, ígéhígítások papírosízűvé, sablonszerűvé teszik beszédünket és írásunkat; amellet gyakran félreértést, kétértelműséget, zavart okoznak, de mindenek fölött idegenek, magyartalanok, csúnyák, éktelenítik a stílust” (Prohászka 1956: 192-193).

A funkcióiígés szerkezetek nyelvművelői helytelenítését jól illusztrálja a **terpeszkedő kifejezés** elnevezés, amivel az említett szókapcsolatokat általában jelölték. Emellett egyéb, szintén negatív értékítéletet tükröző jelzővel is utaltak e szókapcsolatokra, amennyiben

nemcsak terpeszkedőnek, hanem „terjengősnek, fölöslegesnek, kétértelműnek, cikornyásnak, dagályosnak, hivataloskodónak, idegenszerűnek, semmitmondónak, kifejezéstelennek, színtelennek, csúnyának”, sőt „garázdának és duplafenekűnek” minősítették őket. A magyar nyelvben a „legesleggarázdább” ige a *csinál*, s ezt követik olyan igék, mint például az *eszközöl, juttat, tesz, bír, foganatosít, helyez, hoz, nyer, nyújt, ad, emel, folytat, gyakorol, képez, rendelkezik, talál, szerez, történik, vesz* stb. (Prohászka 1956: 185)

A terpeszkedő kifejezés terminus minden valószínűség szerint **Dengl Jánosnak** a **terpeszkedő igékről** írt cikke (Dengl 1938: 196) nyomán terjedt el s vált közkeletűvé. Dengl terpeszkedő igéknek nevezte azokat az igéket, amelyek bizonyos kifejezésekben más igéket kiszorítanak a helyükből és ezek helyét jogtalanul birtokolják. Számtalan példát említett a *csinál* igével mint a legesleggarázdább igével annak igazolására, hogy az ilyen kifejezésekben a tárgyias igei kapcsolat helyére a tárgyként használt főnévből képzett egyszerű ige kívánczik (*mókát csinál – mókázik, szemetet csinál – szemetel, bevásárlást csinál – bevásárol* stb.). Az egyszerű igéknek bővített kifejezésekkel történő helyettesítését Simonyi Zsigmond és Riedl Frigyes is elleneztek, s elterjedésüket a német nyelv hatásával indokolták (Riedl 1897: 97).

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy az elnevezések meglehetősen negatív volta elsősorban azzal magyarázható, hogy ezek a kifejezések sok esetben a főnévi komponenssel azonos tövű igével helyettesíthetők, s a nyelvészek többsége ezen igék használatát tartotta helyesnek: *segítséget nyújtani – segíteni, döntést hozni – dönteni, levelezést folytatni – levelezni* stb.

Nem lennének azonban igazságosak a terpeszkedő kifejezések használatát kritizáló cikkek szerzőivel szemben, ha nem tennék említést azokról a megállapításairól, amelyekben rámutatnak, hogy nem minden bővített szerkezet eleve kárhoztatható és elvetendő: „...amiképpen nem mind arany, ami fénylik, azonképpen nem mind hiba, ami annak látszik” (Prohászka 1956: 187). Akadtak védelmezői is e szerkezeteknek, akik azt a nézetet képviselték, hogy a ragos főnév + ige szerkezet önmagában nem káros és nem helytelen, sőt adott esetekben használatuk előnyös és elkerülhetetlen (T. András 1956: 429-431).

Napjainkra az említett szerkezetek megítélése árnyaltabbá vált. Ennek fő okát abban kell keresnünk, hogy a terpeszkező kifejezések használatának helyességét nem csupán nyelvhelyességi szempontok alapján ítélték meg, hanem egyre inkább figyelembe vették a szerkezetek sajátosságos nyelvészeti specifikumait is. A *Nyelvművelő Kézikönyv* (NyK 1985) ugyan még „terpeszkező kifejezések” címszó alatt tárgyalja a vizsgált jelenséget, s természetesebbnek tartja a megfelelő egyszerű ige használatát, ám a terpeszkező kifejezések nyelvhelyességi szempontból minősítő csoportosítása már differenciáltabb megközelítési módon alapszik. A helytelen és okvetlenül kerülendő kifejezések (*bevásárlást eszközöl, levonásba hoz*) mellett megkülönböztet elfogadható (*feledésbe megy, feledésbe merül*) és semmiképpen sem helyteleníthető kifejezéseket (*fejébe vesz, zokon vesz*), amelyek bizonyos szerkezetekben elkerülhetetlenek (NyK 1985: 1007-1008). Szintén a nyelvművelői megközelítési módtól való eltávolodást jelenti, hogy a ragos főnév + ige szerkezetekkel kapcsolatos elemzések és vizsgálódások jelentéstani (Károly 1970: 389-391) és frazeológiai kutatások (O. Nagy 1968: 204-209, Juhász 1980: 84) tárgyaként jelennek meg a szakirodalomban. Napjaink nyelvészeti kutatásaiban pedig az idiómaszerű komplex régensek (Komlósy 1992: 487-519), illetve az igemódosítót tartalmazó komplex predikátumok (Pléh, Ackermann, Komlósy 1995: 165-168) egyik altípusaként találkozhatunk az említett szerkezetekkel.

*

Az orosz szakirodalomban több mint száz évvel ezelőtt **Buszlajev** hívta fel a figyelmet az ún. **leíró kifejezések** használatára: „Вместо одного глагола, иногда употребляется глагол с именем, служащим ему дополнением; например, думать думу вместо думать ... В отличие от прочих глагольных форм эти выражения называются описательными” (Buszlajev 1869: 310).

A magyar szakirodalomban tapasztalhatókhöz hasonlóan, az orosz nyelvészek is élesen bírálták ezeket a kifejezéseket. Vinokur 1929-ben a következőket írta az említett szókapcsolatokról: „Употребление таких конструкций, где возможно нормальная, глагольная, делает выражение худосочным, вялым” (Vinokur 1928: 75). Rozental finomabban fogalmazott, ám egyértelműen helytelennek tartotta az adott szókapcsolatok

használatát: „Распространение подобных оборотов производит отрицательное впечатление” (Rozenal 1974: 38).

Az állandó kritikai észrevételek mellett az orosz szakirodalomban folyamatosan jelen volt a leíró kifejezések objektív értékelése is. Ennek köszönhetően a múlt század hatvanas éveitől kezdve reálisabb, a jelenséget tárgyilagosan bemutató összkép alakult ki a szóban forgó kifejezésekről. Igaz, viszonylag kevés azon tanulmányok száma, amelyek kizárólagosan a leíró kifejezésekkel foglalkoznak (Mordvilko 1964, Prokopovics 1974), ám több stilisztikai (Peskovszkij 1956, 1959, Vinogradov 1981, Rozenal 1974, Barlasz 1978, Alekszejev, Rogova 1982, Mitrofanova 1985), frazeológiai és mondattani tanulmány (Vinogradov 1958, Svedova 1966, Zolotova 1973, Belosapkova 1977, Szirotyina 1980) is részletesen elemzi az adott nyelvi jelenséget. Ezenkívül több olyan, elsősorban oktatási célokat szolgáló szótár készült, amelyek a leggyakrabban használt ige + főnév szókapcsolatokat tartalmazzák (Gyeribas 1979, Gyerjagina 1987).

*

A funkcióigés szerkezetek rendkívül intenzív és részletes vizsgálata jellemzi a német szakirodalmat. Eleinte a germanisták többsége is elítélte az említett szerkezetek használatát, mondván, hogy „Was man einfacher ausdrücken kann, soll man nicht kompliziert sagen” („amit egyszerűen is ki lehet fejezni, azt nem kell bonyolultan megfogalmazni”) (Bassola 1995). Ezt a negatív értékítéletet tükrözi a német nyelvűvelő irodalomban elterjedt **Streckform** terminus, ami nagyjából a terpeszkedő kifejezések elnevezésnek felel meg.

Gyökeres változást hozott azonban a funkcióigés szerkezetek megítélésében az 1963-as év. Ekkor jelent meg ugyanis két olyan alapvető mű (Daniels 1963, Polenz 1963), amelyek tudományos igénygel elemezték a funkcióigés szerkezeteket, rámutatva azok nyelvészeti specifikumaira és használati szabályszerűségeire. A funkcióigés szerkezetek általános és sokoldalú elemzése mellett, **Karlheinz Daniels** (Daniels 1963: 73) nevéhez fűződik a funkcióigék szemantikai csoportosítása, valamint szintaktikai és stilisztikai ismérveinek a leírása. **Peter von Polenz** (Polenz 1963: 14-30), elemezve a funkcióigés szerkezetek tipikus jegyeit, három pontban foglalta össze azokat az okokat (strukturális,

szemantikai és nyelvtörténeti), amelyek a funkcióigés szerkezetek használatát indokolják. Tőle származik a **Funktionsverb** (funkcióige) terminus (Polenz 1963: 11), ami azóta is folyamatosan használatos a német nyelvű szakirodalomban az adott jelenség megnevezésére.

A 20. század utolsó három évtizedének német nyelvészeti szakirodalmát a funkcióigés szerkezetek intenzív vizsgálatának (Sommerfeldt 1980, Schemann 1982, Tuchel 1982, Lehmann 1983, Polenz 1987) további folytatása jellemzi. **Gerhard Helbig** nevéhez fűződik a megállapítás (Helbig 1984: 163), mely szerint a funkcióigék részletes bemutatása nélkül napjainkban nem készülhet komoly grammatika. Amennyiben végigtekintünk az elmúlt évtizedek német leíró nyelvtanain, úgy valóban azt tapasztaljuk, hogy minden jelentős grammatika (Duden 1984, Heidolph-Flämig-Motsch 1984, Helbig-Buscha 1986, Eisenberg 1989, Hentschel-Weydt 1990, Engel 1992) foglalkozik a funkcióigék és a funkcióigés szerkezetek kérdésével.

Helbig (Helbig 1984) 16 pontban fogalmazza meg azokat a kritériumokat, amelyek alapján a funkcióigés szerkezetek definiálhatók és egyéb nyelvi jelenségektől elkülöníthetők. Ezen kritériumok következetes alkalmazása nem lehetséges, ám Helbig átfogó kutatásai nagy előrehaladást jelentettek a funkcióigés szerkezetek morfológiai, szemantikai és kommunikatív vizsgálatának területén. Különösen figyelemre méltóak a funkcióigés szerkezetek valenciális tulajdonságaira vonatkozó elemzései, amelyek a funkcióigés szerkezeteket alkotó komponensek szintaktikai tulajdonságainak mélyebb megismerését tették lehetővé.

Összegezve a fent elmondottakat, megállapítható, hogy nem minden funkcióige + főnév típusú szókapcsolat nevezhető terpeszkezőnek, hiszen amennyiben használatuk nem öncélú, hanem a nyelvi kifejezés pontosságának eszköze, úgy alkalmazásuk indokolt, sőt bizonyos esetekben nélkülözhetetlen. Ezért célszerű – a terpeszkező kifejezések terminus helyett – a magyar nyelvű szakirodalomban is semlegesebb elnevezéssel illetni e szókapcsolatokat. Ilyen megoldást kínál **az igés körülírások** (Károly 1970: 390-91), a **körülíró szerkezetek** (Sziklai 1986: 269), valamint a **leíró kifejezések** (Dobos 1991) terminus. Mindhárom megnevezés megfelel az adott nyelvi jelenség specifikumának, és mentes minden negatív felhangtól. A német nyelvből fordított **funkcióige** szakszó (Funktionsverb) lehetőséget kínál a **funkcióigés szerkezetek** elnevezés használatára,

aminek alakja és jelentése lényegét tekintve megegyezik a német szakirodalomban általánosan elterjedt és használt **Funktionsverbgefüge** (FVG) terminussal.

Jelen értekezésben az említett szókapcsolatok jelölésére a funkcióigés szerkezetek elnevezést használjuk. A funkcióigés szerkezetek igei komponensének jelölésére pedig a funkcióige terminus szolgál.

1.1. A funkcióigés szerkezetek mint szókapcsolatok

A funkcióigés szerkezetek meghatározott helyet foglalnak el a szókapcsolatok rendszerében, az alárendelő szintagmák között. Ahhoz, hogy e helyet definiálni tudjuk, a szókapcsolatok közelebbi vizsgálata szükséges. Ennek egyik kiindulópontja a szókapcsolatoknak különböző aspektusok szerint történő klasszifikációja lehet, melynek alapjául – többek között – a szókapcsolat komponensei között fennálló logikai viszony minőségi jegyei, illetve a szókapcsolat által alkotott szemantikai egység jellege szolgálhatnak.

(a) Először a szókapcsolatokat alkotó komponensek közötti **logikai kapcsolat** minőségére vonatkozó kritériumokat vizsgáljuk meg.

A szavak közötti logikai kapcsolat a konstelláció, a determináció és az interdependencia (Ahmanova, Mikaelin 1963: 47-49) viszonyaival írható le. A konstelláció viszonyai jellemzik a mellérendelő szerkezeteket, amelyeknek az a sajátossága, hogy az összekapcsolt elemek autonómak és nincs belső hierarchikus szervezettségük: a mellérendelő viszony egyik tagja sem tekinthető központinak.

A hierarchikusan szervezett szókapcsolatok belső függősége elsősorban a determináció viszonyaival jellemezhető. Amennyiben a determináció szemantikai és szintaktikai szempontból azonos irányú, a szókapcsolat szemantikai központja egybeesik annak szintaktikai központjával.

A funkcióigés szerkezetek esetében a szemantikai determináció iránya nem esik egybe a szintaktikai determináció irányával, ezért a funkcióigés szerkezetek szemantikai központja sem azonos a kifejezés szintaktikai központjával. Ebből adódóan a funkcióigés szerkezetek komponensei között kialakult viszonyokat a determináció és az interdependencia egyaránt jellemzi. A funkcióigés szerkezetekben ugyanis a

szintaktikailag centrális elem (az ige) csupán a formális függetlenség jegyeivel bír, a szemantikai autonómia jegyeivel nem. Ezzel szemben a funkciógés szerkezetek szemantikai központját alkotó komponens (a főnév) a szókapcsolat szemantikai tartalmát csaknem teljes mértékben magában összpontosítja, ugyanakkor szintaktikailag az igétől függ. A funkciógés szerkezetekben **a szemantikai és a szintaktikai információ polarizálódik.**

(b) A szókapcsolatok csoportosításának másik lehetséges kiindulópontját a szókapcsolatok **szemantikai egységének jellegére** vonatkozó kritériumok képezik. Ennek alapján a szókapcsolatok lehetnek szabadok vagy állandóak. Az állandó szókapcsolatok további két csoportra oszthatók: a szűkebb értelemben vett állandó szókapcsolatokra (idiómák, frazeológiai kifejezések, szólások) és a tágabb értelemben vett állandó szókapcsolatokra. Ez utóbbi csoportba sorolhatók a funkciógés szerkezetek.

A szakirodalomban nagyjából egyértelmű annak megítélése, hogy milyen tartalmi és formai jellemzőkkel definiálható az állandó szókapcsolatok első csoportja. Annál homályosabb és elmosódottabb azonban a tágabb értelemben vett állandó nyelvi elemek mibenlétének értelmezése.

Sok esetben morfoszintaktikai szempontból differenciáló ismérvek sem az állandó szókapcsolatokat alkotó két csoport elemei között, sem a szabad és állandó szókapcsolatok között nem figyelhetők meg, ezért a probléma szemantikai kritériumok alapján oldható meg. Ezt igazolják a következő, számokkal jelölt magyar, orosz, német és angol szókapcsolatok, amelyek lényeges formai különbségeket nem mutatnak fel, ellenben az általuk létrehozott szemantikai egység jellegében jelentős eltérések figyelhetők meg:

(1) *cukrot tesz a kávéba*, (2) *feljelentést tesz a hatóságnál*, (3) *rossz fát tesz a tűzre*;

(1) *выносить мусор*, (2) *выносить решение*, (3) *выносить сор из избы*;

(1) *die Kreide zur Tafel bringen*, (2) *das Stück zur Aufführung bringen*, (3) *jn. auf die Palme bringen*;

(1) *to give (sy) a book*, (2) *to give (sy) a smile*, (3) *to give (sy) the slip*.

Az egyes számmal jelölt szókapcsolatok szabad szókapcsolatok, amelyekben a komponensek jelentése nem átvitt értelmű. A szókapcsolatok szemantikai struktúrájának

kialakításában a komponensek egyenlő arányban vesznek részt, és a szókapcsolat egészének jelentése meghatározható komponenseinek szemantikai jegyeiből.

A kettes számmal jelölt szókapcsolatok funkcióigés szerkezetek, amelyekben az igei komponens tulajdonképpen jelentése elhomályosult, és az igeinek az a szerep jutott, hogy ellássa a szókapcsolatot az igeiség kategóriáival. A szókapcsolat egészének szemantikai struktúráját a főnévi komponens determinálja, vagyis a két komponens nem egyenlő arányban vesz részt a szerkezetek jelentésének kialakításában.

A hármas számmal jelölt szószerkezetek frazeológiai szókapcsolatok, amelyekben a komponensek eredeti jelentése elhomályosult, s ezáltal a szókapcsolatok idiomatikus jelentésre (Tatár 1992: 29) tettek szert. A szókapcsolat egészének jelentése nem vezethető le a komponensek szemantikai jegyeiből.

Minden szókapcsolat egyfajta szemantikai egységet alkot, amelynek kialakításában a szókapcsolatot alkotó komponensek, illetve azok jelentései – az egyes szókapcsolati típusoktól függően – eltérő mértékben vesznek részt. A szabad szókapcsolatok komponensei által létrehozott jelentésegység csupán alkalmi összekapcsolódás eredménye. Ezzel szemben a funkcióigés szerkezetek komponensei olyan szemantikai egységet hoznak létre, amelyben – a szemantikai és a szintaktikai funkciók polarizálódása miatt – a komponensek szoros egységgé **integrálódnak**. Ez az integrálódás más, mint az alkalmi összekapcsolódás, mert az eredménye állandó jellegű szemantikai egység. Ugyanakkor a funkcióigés szerkezetek integrálódott szemantikai egységének jellege eltér a frazeologizmusok idiomatikus jelentésétől, mivel a funkcióigés szerkezetek egészének szemantikai struktúrája levezethető és meghatározható komponenseinek jelentése alapján. (Ebben a megközelítésben irreleváns az a tény, hogy a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrájának meghatározásában a főnévi komponens dominanciája érvényesül.)

A fentiek értelmében a következőképpen rajzolódik ki a szókapcsolatok csoportosításának a képe: egyfelől a szabad szókapcsolatok, amelyek alkalmi összekapcsolódás eredményeként létrejövő jelentésegységet alkotnak; másfelől a szűkebb értelemben vett állandó szókapcsolatok, amelyek idiomatikus jelentést hordoznak, és végül a tágabb értelemben vett állandó szókapcsolatok, amelyek az integrálódott szemantikai egységgel rendelkező szókapcsolatokat, köztük a funkcióigés szerkezeteket ölelik fel.

(c) A funkcióigés szerkezetek helyének meghatározásához, a fentiekén kívül más szempontok is szolgálhatnak. Ilyen szempont lehet – többek között - a szókapcsolatok komponenseinek száma, valamint a szókapcsolatokat alkotó komponensek morfológiai jellemzői.

A szókapcsolatok struktúrájának egyik jellemző attribútuma a **komponensek száma**. Az egyszerű szókapcsolatok két komponensből, egy alárendelő és egy alárendelt tagból állnak, ami a szókapcsolatok minimális struktúráját alkotja. A bővített szókapcsolatok három vagy annál több komponenset tartalmaznak, amelyek kapcsolatát eltérő szintaktikai viszonyok jellemezzék. A fentiek értelmében a funkcióigés szerkezetek olyan két komponensből álló egyszerű szókapcsolatok (*segítséget nyújtani, оказывать помощь*), amelyek alapul szolgálhatnak bővített szókapcsolatok képzéséhez (*anyagi segítséget nyújtani, оказывать материальную помощь*).

Ahogy minden szókapcsolat, úgy a funkcióigés szerkezetek is jellemezhetők a szókapcsolat alárendelő komponensének **morfológiai tulajdonságai** alapján. Ezen tulajdonságok közül elsődlegesen az alárendelő komponens szófaji hovatartozása kínálja azt a szempontot, amely szerint a szókapcsolatok elhatárolhatók egymástól (főnévi, igei, melléknévi stb. szókapcsolatok). Az alárendelő komponens kategoriális jellemzői alapvetően határozzák meg a szókapcsolat szemantikai és morfoszintaktikai tulajdonságait, ám az alárendelt komponens morfológiai jellemzői is hatással vannak a szókapcsolat egészét meghatározó jegyek kialakítására, ezért a szókapcsolatok fent megnevezett típusai konkretizálhatók az alárendelt komponens szófaji hovatartozása alapján (ige – főnév, főnév – főnév stb. szókapcsolatok). Az elmondottak alapján a funkcióigés szerkezetek az ige-főnév típusú szókapcsolatok közé sorolhatók. A két komponens sorrendje nyelvenként, illetve mondatszerkesztési szabályoktól függően változhat.

1.2. A funkcióiige

A funkcióiigék nyelvészeti specifikumának meghatározása az alábbi lépésekben történik:

1. A funkcióiigék szófaji besorolása (1.2.1.)
2. A funkcióiigék szintaktikai szerepe (1.2.2.)
3. A funkcióiigék szemantikai jellemzése (1.2.3.)

1.2.1. A funkcióiigék szófaji besorolása

A funkcióiigés szerkezetek igei komponensének szófaji besorolása nem egységes. A magyar szakirodalom sokáig egyáltalán nem foglalkozott a funkcióiigék szófajtani jellemzésével, s amennyiben helyenként utaltak is a problémára, az nem olyan részletességgel történt, hogy eligazítást adhatott volna a funkcióiigék igei, illetve segédigei természetével kapcsolatban. Ahogyan már említettük, a modern szakirodalomban a funkcióiigéket elsőként Keszler Borbála tárgyalta szófaji felosztásában. Nézete szerint a funkcióiigék nem sorolhatók a segédigék közé, hanem az alapszófajok és a segédszók között elhelyezkedő **átmeneti kategóriát** képeznek (Keszler 1994: 49). Ennek ellentmond az a vélekedés, mely szerint a funkcióiigék a **segédigék** közé tartoznak. Az orosz szakirodalomban általánosan elfogadott álláspont szerint az igék szemantikai szempontból két nagy csoportra oszthatók:

1. teljes értékű igék,
2. nem teljes értékű igék, azaz segédigék.

Ez utóbbi csoportba tartoznak a modális és a fázisigékkel együtt a funkcióiigés szerkezetek igei komponensét alkotó ún. **kompenzátorok** (Zolotova 1982: 156). A kompenzátorok olyan nem teljes értékű, deszemantizálódott igék, amelyek a mondatban önálló funkciót nem töltenek be. Feladatuk a közvetlen (direkt) nomináció eszközeinek transzpozíciója a közvetett (indirekt) nomináció eszközrendszerébe, valamint a kifejezés szemantikai egységéből hiányzó morfoszintaktikai elemeknek a kiegyenlítése, pótlása, vagyis kompenzálása. Például:

- (a) *Здесь продают картофель. – Здесь производится продажа картофеля.*
- (b) *Они убирают урожай. – Они ведут уборку урожая.*
- (c) *Космонавты летят над землей. – Космонавты совершают полет над землей* (Zolotova 1982: 156-158).

Zolotova kompenzátor-definíciója és példái azt mutatják, hogy a kompenzátor terminus lényegét tekintve a német nyelvészetben elterjedt **Funktionsverb** (Polenz 1963: 11, Helbig - Buscha 1986: 79, Engel 1992: 407), illetve a magyar szakirodalomban Keszler nyomán meghonosodni látszó **funkcióige** terminus orosz megfelelője.

A funkcióigék szófajtnai besorolása a német szakirodalomban sem egységes. A mondatban betöltött szerepük alapján a funkcióigéket általában a segédigékkel rokonítják (Duden 1984: 113), és a segédigékhez közel álló kategóriaként kezelik. Találkozunk azonban olyan állásponttal is, amely a funkcióigéket a segédigék egyik alcsoportjának tekinti (Helbig–Buscha 1986: 50).

Az angol szakirodalomban az eddigiektől eltérő megoldásokat is előfordulnak. Az angol nyelv funkcióigéit, az ún. **általános** (general verb) vagy **üres** (empty verb) igéket (*do, get, give, have, make, put, take*) az igék egy speciális osztályába sorolják, amelyekre az a jellemző, hogy lexikailag csaknem teljesen tartalmatlanok, de mégsem pusztán grammatikai információt hordoznak (Allerton 1984: 32).

A funkcióigék szófaji besorolásában tapasztalható eltérések két okra vezethetők vissza. Az egyik ok abban keresendő, hogy a funkcióigék olyan ismérvekkel rendelkeznek, amelyeknek egy része a valódi igékre, másik része pedig a segédigékre jellemző. A másik ok abból ered, hogy az igék és a segédigék között nincs éles határvonal, mivel az egyes igék eltérő mértékben fejezik ki a fogalmi és a grammatikai jelentéseket. Vannak olyan igék, amelyek elsődlegesen fogalmi jelentések hordozói, és vannak olyanok, amelyek dominánsan grammatikai információt fejeznek ki. A funkcióigék ez utóbbi típushoz sorolhatók, mivel a funkcióigék általában deszemantizálódott igék, amelyekben a grammatikai jelentés dominál. Ezzel szemben a segédigék olyan viszonzszavak, amelyek az ige grammatikai jelentéseit hordozzák (Lengyel 1999: 121).

A probléma szófajtnai megoldását kínálja az ún. **segédigeszerű szavak** terminus bevezetése (Lengyel 1999: 121). Ezt a terminust használja *A segédigék és származékaik* című fejezetében a *Magyar Grammatika* azoknak az igéknek a jelölésére, amelyek a

segédigék felé közelítve mintegy átmeneti sávot alkotnak az igék és a segédigék között (Magyar Grammatika 2000: 256-257). A segédigeszerű igék nem tartalmatlanok, ám ezekben az igékben a grammatikai jelentés erősebb, dominánsabb, mint a fogalmi jelentés.

Az említett fejezet két segédigetípust különböztet meg: a mondatrészeremtő segédigék az összetett állítmány létrehozásában vesznek részt (*beteg volt*), a szóalakteremtő segédigék pedig az analitikus szerkesztésű igealakok segédigéi (*menni fogok*). A funkcióigék a **mondatrészeremtő segédigékhez** hasonlóan alkalmassá teszik a hozzájuk kapcsolódó névszókat az állítmányi szerep betöltésére. Az összetett állítmány fogalmi jelentését ugyanis egy névszó tartalmazza, ami azonban nem képes az állítmány igei természetéből adódó kategóriák kifejezésére. Ebből következően a névszók csak akkor tölthetnek be a mondatban állítmányi funkciót, ha olyan segédszavakkal egészülnek ki, amelyek az ige grammatikai jelentését hordozzák. Ezek a szavak a segédigék és segédigeszerű szavak, köztük a funkcióigék.

Összegezve az elmondottakat, megállapítható tehát, hogy a funkcióigék nem tekinthetők segédigéknek, mivel nem tartalmatlanok; ugyanakkor a segédigékkel annyiban rokoníthatók, amennyiben a segédigékhez hasonlóan mondatrészeremtő funkciót látnak el.

1.2.2. A funkcióigék szintaktikai szerepe

A funkcióigés szerkezetek **szintaktikai központját** a funkcióigék alkotják, ugyanis a funkcióigék – a mondatrészeremtő segédigékhez hasonlóan – rendelkeznek azokkal a meghatározó jegyekkel, amelyeknek segítségével kifejezhetők az igére általában jellemző grammatikai kategóriák: a szám, a személy, az igeidő, az igemód, az igefajta és az igezemplélet kategóriái. A funkcióigék segítségével képezhetők a megfelelő igeneves alakok is. Így tehát a funkcióige mintegy összpontosítja és ezáltal determinálja az egész szerkezetet meghatározó szintaktikai és morfológiai funkciók nagyobb részét.

A funkcióigék szintaktikai funkciói két részre oszthatók: egy belső és egy külső funkcióra. A funkcióigék **belső szintaktikai funkciója** a funkcióigés szerkezetek belső struktúráját, vagyis a két komponens közötti szintaktikai viszonyt határozza meg. A funkcióigék **külső szintaktikai funkciója** a funkcióigés szerkezetek azon szintaktikai kapcsolatait determinálja, amelyek a funkcióigés szerkezeteken kívül, a mondat, adott

esetben a szöveg szintjén jelennek meg. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a funkcióigék szintaktikai dominanciájának ellenére, a funkcióigés szerkezetekben a névszói komponens morfoszintaktikai hatása sem tekinthető irrelevánsnak – különösen a szerkezet egészét jellemző szintaktikai funkciók meghatározása esetén.

A funkcióigék önmagukban, névszói elem nélkül nem tölthetnek be nominatív funkciót, önállóan állítmányként sem szerepelhetnek a mondatban. A funkcióigék az igeiség kategóriáival látják el a szókapcsolatot, s ezáltal a funkcióigés szerkezet állítmányi szerepet tölthet be a mondatban. A funkcióigék csakis a funkcióigés szerkezetek komponenseként válhatnak a predikatív szerkezetek részévé.

1.2.3. A funkcióigék szemantikai jellemzése

A szintaktikai szempontból domináns funkcióigék, a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrájának a kialakításában alárendelt szerepet játszanak. A funkcióigék ugyanis **deszemantizálódott** igék, s mint ilyenek elveszítik azt a tulajdonképpeni nominatív jelentésüket, amely egy adott igtől szabad szókapcsolataiban jellemez, s helyette egyfajta általános, elsősorban a főnévi komponens szemantikai struktúrája által determinált jelentésre tesznek szert. A funkcióigék genetikai kapcsolatban állnak a szemantikai szempontból teljes értékű, tartalmas igékkel, hiszen jelentésük általában ez utóbbiak deszemantizációs folyamatának eredményeként jön létre.

A tartalmas igékből deszemantizáció útján kialakuló funkcióigéknek ún. **indikatív jelentése** van (Mordvilko 1964: 74-78). A funkcióigék indikatív jelentése kettős feladatot lát el:

- (a) rámutat a névszói komponens által jelölt cselekvésre,
- (b) a névszói komponens által jelölt cselekvés kiegészítő jellemzését adja.

A funkcióigék indikatív jelentését egyrészt a hozzá kapcsolódó névszó jelentése, másrészt a funkcióigével genetikai kapcsolatban álló ige eredeti jelentése határozza meg. Ez azzal magyarázható, hogy a deszemantizáció következtében az igék szemantikai struktúrája átalakul és a funkcióigés szerkezetekben az igei komponens szemantikai csupán korlátozott számban vesznek részt. Valamilyen formában azonban módosítják, pontosítják, kiegészítik a névszói komponens szemantikai struktúráját és ezáltal az egész funkcióigés

szerkezet jelentését. Mindebből az következik, hogy a funkcióigék indikatív jelentése a funkcióigés szerkezetek integrálódott szemantikai egységének szerves részét képezik.

A funkcióige szerepét a funkcióigés szerkezet szemantikai struktúrájának a kialakításában a deszemantizáció mértéke határozza meg. Ez pedig attól függ, hogy a tartalmas igék szemantikai struktúrájában meglévő szemák közül mennyi marad meg a funkcióigék szemantikai struktúrájában és mennyi aktualizálódik egy adott funkcióigés szerkezetben.

Az előbbieken elmondottakat bizonyítja, hogy a funkcióigék szemantikai struktúráit alkotó szemák által közvetített jelentések általánosíthatók és csoportosíthatók.

A magyar nyelv funkcióigéinek teljeskörű szemantikai csoportosítása még nem készült el. Egy leendő csoportosítás alapját képezheti azonban az ún. **operátor jellegű igék** jelentésének az elemzése, melynek során a következő jelentéscsoportok különíthetők el: 1. történik, végbemegy; 2. előidéz, csinál, tesz; 3. részesül, szerez; 4. valamilyen állapotban van, marad; 5. rendelkezik (Károly 1970: 389-91).

A funkcióigés szerkezeteket nagy számban tartalmazó Gyeribaszféle orosz nyelvű szótár (Gyeribaszféle 1979: 6) a funkcióigék indikatív jelentését – azok közös szemái alapján – a következő hét csoportra osztja:

1. Azt tenni, amit a főnév megnevez (*подать звонок, подать сигнал, вынести решение, вынести постановление, иметь намерение, иметь беседу, класть начало, класть конец*);
2. A főnév által jelölt cselekvésnek alávetni valamit vagy valakit (*наложить запрет, наложить арест, пустить в продажу, пустить в переработку*);
3. Elszenvedni a főnév által megnevezett cselekvést (*нести наказание, нести урон*);
4. A főnév által jelölt állapotba juttatni valamit vagy valakit (*подвергнуть в уныние, подвергнуть в панику*);
5. A főnév által jelölt állapotba kerülni (*впасть в отчаяние, впасть в уныние*);
6. A főnév által jelölt állapotból kijuttatni valamit vagy valakit (*вывести из задумчивости, вывести из оцепенения*);
7. Elkezdeni a főnév által jelölt cselekvést (*войти в привычку, войти в моду, вступить в переговоры, вступить в бой*).

A *The BBI Combinatory Dictionary of English* szótár bevezetője két csoportra osztja az ún. **kollokációkat** (collocations), nevezetesen a grammatikai és a lexikai kollokációk csoportjára. (Benson–Benson–Ilson 1986: xxiv) A lexikai kollokációk hét bemutatott típusa közül az első kettő (L1, L2) tartalmazza a funkcióigés szerkezeteket, amelyek közül az L1 kollokációk igei komponensének a jelentése: „creation and/or activation” (L1/creation: *come to an agreement, make an impression, compose music, set a record, reach a verdict, inflict a wound*; L1/activation: *set an alarm, fly a kite, launch a missile, punch a time clock, spin a top, wind a watch* stb). A lexikai kollokációk második (L2) típusát alkotó szerkezetek funkcióigéinek a jelentése: „eradication and/or nullification” (*reject an appeal, break a code, reverse a decision, dispel fear, repeal a law, renege on a promise, ease tension* stb).

1.3. A főnévi komponens

A szakirodalom általában nem jelöli a funkcióigés szerkezetek főnévi komponensét külön terminussal. A német szakirodalomban használatos **Gefügenomen** és **Funktionsnomen** elnevezés (Herrlitz 1973: 160, Knaurs 1989: 82, Engel 1992: 407) nem terjedt el a magyar nyelvészetben. Ezért jelen dolgozatban – az orosz szakirodalmi terminussal (именной компонент) megegyezően – továbbra is a funkcióigés szerkezetek főnévi, illetve névszói komponense elnevezéssel utalunk a szóban forgó nyelvi egységre.

A funkcióigés szerkezetek főnévi komponensének bemutatása két lépésben történik:

- (1) A főnévi komponens mint a funkcióigés szerkezetek szemantikai központja (1.3.1.)
- (2) A főnévi komponens szintaktikai funkciói (1.3.2.)

1.3.1. A főnévi komponens mint a funkcióigés szerkezetek szemantikai központja

A főnévi komponens a funkcióigés szerkezetek szintaktikai struktúrájának függő eleme, szemantikai szempontból azonban meghatározó szerepet tölt be a szókapcsolatban, minthogy annak fogalmi központját alkotja. A funkcióigés szerkezetek szemantikai

struktúráját és ezáltal referenciális jellemzőit elsősorban a főnévi komponens határozza meg.

Meggyőzően bizonyítják a fent elmondottakat azok a funkcióigés szerkezetek, amelyek ugyanazt a funkcióigét tartalmazzák, és amelyekben a főnévi komponens megváltoztatása az egész funkcióigés szerkezet jelentésének megváltozását eredményezi: *javaslatot tesz (javasol), feljelentést tesz (feljelent), fogadalmat tesz (megfogad), kijelentést tesz (kijelent), lépést tesz (lép), intézkedést tesz (intézkedik), kísérletet tesz (megkísérel), látogatást tesz (meglátogat), módosítást tesz (módosít), sétát tesz (sétál), nyilatkozatot tesz (nyilatkozik)* stb. A jelenség nem a magyar nyelv sajátja, hanem általában a funkcióigés szerkezetek jellemzője: *совершать экскурсию (kirándulni), совершать прогулку (sétálni) совершать путешествие (utazni); Abschied nehmen (búcsúzni), Anfang nehmen (elkezdődni), ein Bad nehmen (fürödni); to take a seat (leülni), to take a walk (sétálni), to take a tea (teázni).*

A funkcióigés szerkezetek főnévi komponensének szemantikai dominanciáját mutatja az is, hogy a funkcióigés szerkezettel megegyező tartalmat közvetítő ige töve nem a funkcióige, hanem a főnévi komponens szótövével egyezik meg: *bevásárlást eszközöl = bevásárol, fizetést eszközöl = fizet, javítást eszközöl = javít, módosítást eszközöl = módosít* stb. Ugyanezt tapasztaljuk az orosz és a német nyelv esetében is: *подвергать критике = критиковать, иметь желание = желать, совершать предательство = предавать, принимать решение = решать* stb.; *Hilfe leisten = helfen, einen Befehl geben = befehlen, eine Andeutung machen = andeuten, eine Verhaftung vornehmen = verhaften* stb.

Mint ahogyan arról az előzőekben már szó volt, a funkcióigés szerkezetekben a szintaktikai és a szemantikai feladatok megoszlanak, vagyis a funkciók polarizálódnak: a funkcióigés szerkezetek szintaktikai központja a funkcióige, szemantikai központja a főnévi komponens. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a főnévi komponens egyedül felelős a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrájának a kialakításáért és a funkcióigék egyáltalán nem járulnak hozzá a funkcióigés szerkezetek jelentésének a megteremtéséhez. A különbség az **arányokban** van: a főnévi komponens jelentése alapvetően határozza meg a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúráját, míg a funkcióigék indikatív jelentése csupán rámutat e jelentésre, avagy módosítja, pontosítja, árnyalja és kiegészíti azt.

1.3.2. A főnévi komponens szintaktikai funkciói

Mivel a szemantikai és a szintaktikai funkciók polarizálódása nem abszolútizálható, a funkcióigés szerkezetek két komponense közötti feladatok megoszlását nem a kizárólagosság, hanem az arányokban megmutatkozó eltérések jellemzik. Ebből az következik, hogy egyfelől a funkcióigék is részt vállalnak a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrájának a kialakításában, másfelől a főnévi komponens is részt vesz a funkcióigés szerkezetek szintaktikai jellemzőinek a megformálásában.

A funkcióigés szerkezetek főnévi komponensének szintaktikai szerepét a kategóriájára jellemző morfoszintaktikai ismérvek határozzák meg. Példaként említhetnénk a szám kategóriáját, ami lehetővé teszi a funkcióigés szerkezetekben szereplő főnévi komponens egyes, illetve többes számban való előfordulását is: *határozatot hoz – határozatokat hoz, lépést tesz – lépéseket tesz* stb. Szintén a főnév grammatikai tulajdonságai teszik lehetővé a jelzővel/jelzőkkel bővített funkcióigés szerkezetek létrehozását: *fontos megbeszélést folytat, halálos ítéletet hoz* stb.; *вынести обвинительный приговор, дать невыполнимое обещание* stb.; *nützliche Arbeit leisten, berechtigte Kritik üben* stb.

A funkcióigékhez hasonlóan a főnévi komponens esetében is beszélhetünk belső és külső szintaktikai funkcióról. A főnévi komponens belső szintaktikai funkcióit a passzivitás jellemzi, amennyiben a főnévi komponens szintaktikailag a funkcióigétől függ, s annak igényeit elégíti ki. Ezzel szemben a főnévi komponens külső – a mondat, illetve a szöveg szintjén jelentkező – szintaktikai funkcióit egyfajta aktivitás jellemzi, ami a főnévi vonzatok jelenlétében érhető tetten. Például: *különbséget tesz a végrehajtandó és a felfüggesztett szabadságvesztés között, indítványt tesz a letartóztatás elrendelése iránt* stb.

2. A funkcióigés szerkezetek és a szinonimitás

A funkcióigés szerkezetekre vonatkozó definíciók általában tartalmazzak egy olyan megállapítást, mely szerint a funkcióigés szerkezetek az esetek túlnyomó többségében igével helyettesíthetők. Amennyiben ezt a megállapítást igaznak fogadjuk el, úgy a következő kérdések megválaszolása válik szükségessé:

1. Hozzárendelhető-e minden funkcióigés szerkezethez egy olyan ige, amelyik a szerkezetet helyettesítheti?
2. Tekinthető-e a funkcióigés szerkezet helyett használható ige megléte a szerkezetet lényegében meghatározó definíciós kritériumnak avagy fogalmi jegynek?
3. Hogyan jellemezhető a funkcióigés szerkezet és az azt helyettesíthető ige közötti grammatikai viszony?

Az eddigi kutatások alapján megállapítható, hogy a funkcióigés szerkezetek elvileg igei lexémával helyettesíthetők. Ezt igazolja az az általánosan megfigyelhető tény, mely szerint az ige + főnév szókapcsolatokat tárgyaló tanulmányok, tankönyvek és szótárak általában közvetlenül a funkcióigés szerkezetek után, zárójelben tüntetik fel azt az igei lexémát, amely adott esetben helyettesítheti az egész szerkezetet. A kérdés azonban nem ilyen egyszerű, hiszen egyrészt léteznek olyan ige + főnév szókapcsolatok, amelyek ismérveik alapján mint funkcióigés szerkezetek definiálhatók, ám nem rendelkeznek őket helyettesíteni képes igei partnerrel, másrészt az igei partner nem mindig cserélhető fel a funkcióigés szerkezettel. Például a jogi szaknyelvre jellemző funkcióigés szerkezetek többsége igei lexémával helyettesíthető: *kifejezésre juttat - kifejez, gyanúba fog - gyanúsít, vádat emel - vádol, döntést hoz - dönt, intézkedést tesz - intézkedik, meghallgatást foganatosít - meghallgat* stb. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy ez a tény egy elvi lehetőségre vonatkozik, és nem a funkcióigés szerkezetek konkrét előfordulásait jellemző helyettesítésre. Amennyiben a funkcióigés szerkezeteket szövegkörnyezetükben vizsgáljuk, úgy a helyettesítés lehetősége lényegesen csökken. Vannak továbbá olyan jogi szaknyelvre jellemző funkcióigés szerkezetek, amelyek egyáltalán nem helyettesíthetők igei lexémával, mivel az nem használatos. Például: *házkutatást foganatosít - *házkutat* stb.

Az első kérdésre tehát két pontban válaszolhatunk:

(a) nem minden funkcióiágés szerkezethez tartozik olyan ige, amelyik a szerkezetet helyettesítheti;

(b) különbséget kell tenni a helyettesíthetőség elvi, szótárban rögzített lehetősége és a gyakorlatban, vagyis a konkrét szövegekben megvalósítható helyettesítés között; az igei partnerek számához viszonyítva a konkrét szövegekben lényegesen kevesebb funkcióiágés szerkezet helyettesíthető igével.

Az első kérdésre adott válasz azt a következtetést engedi levonni, mely szerint az igei partner megléte, illetve hiánya nem tekinthető a funkcióiágés szerkezetek meghatározó kritériumának, azonban mint a funkcióiágés szerkezetek többségét jellemző ismérv, erősen befolyásolja magának a szerkezetnek a jelentését, használati körét és stilisztikai értékét (Sziklainé 1986: 269-270). Amennyiben azonban az igei partner meglétét definíciós kritériumként kezelnék, úgy például a *szívességet tesz* és a *házkutatót eszközöl* szókapcsolatokat nem sorolhatnánk a funkcióiágés szerkezetek közé, ami nyilvánvalóan helytelen megoldás lenne. Következésképpen a funkcióiágés szerkezetek definícióiban az igei partnerre való utalás a funkcióiágés szerkezetek fontos, de nem lényegi fogalmi jegye, s ezáltal semmiképpen sem tekinthető a szerkezet létezését meghatározó kritériumnak.

A harmadik kérdés a funkcióiágés szerkezetek azon csoportjára vonatkozik, amelyek rendelkeznek igei partnerrel. A szakirodalomban elfogadott általános nézet szerint a funkcióiágés szerkezet és az azt helyettesíthető ige közötti viszony a legadekvátabb módon a szinonímia jegyeivel írható le. Ahhoz azonban, hogy a harmadik kérdésre válaszoljunk és az adott viszonyt a szinonimitás jegyeivel jellemezhessünk, meg kell jelölnünk azokat a kritériumokat, amelyek alapján a nyelv egyes elemeinek halmazát szinonimákként lehet azonosítani.

2.1. A szinonimitásról

Ruzsiczky Éva, a *Magyar Szinonimaszótár* egyik szerzője (O. Nagy–Ruzsiczky 1980) a szinonimák definíciójáról a következőket mondja: „...teljesen egyértelmű és minden szempontból kielégítő álláspontot mindmáig nem sikerült kialakítani. E téren még

az egyébként igen jelentős eredményeket felmutató modern jelentéstan sem hozott lényeges változást, vagyis olyan szinonima meghatározást, amelynek nincsenek vitatható pontjai” (Ruzsiczky 1985: 209). Annak ellenére, hogy a szinonímia jelenségére már évezredekkel ezelőtt felfigyeltek (pl: a ninivei könyvtár agyagtáblácskái, szanszkrit és kínai nyelvű szinonima gyűjtemények stb.), a szinonimitást illetően napjainkban is bőven akadnak megoldásra váró kérdések, finomításra, pontosításra szoruló megfogalmazások és állásfoglalások (Ruzsiczky 1998: 121).

A szinonimitás problémájának a megoldása már az ókorban gondot okozott, mivel nem sikerült a terminus eredeti jelentése (azonos értelmű, azonos értékű szókészleti elem) és a nyelvi valóság közötti ellentmondás feloldása. Valószínűleg ugyanezzel magyarázható, hogy az újkori szinonima kutatások megalapozója, a szinonimika atyjaként tisztelt **Gabriel Girard** arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a francia nyelvben nincsenek szinonimák, illetve – ahogyan később pontosította gondolatát – **nincsenek abszolút szinonimák** (Ruzsiczky 1985: 210). A szinonimika mesterének tartott **Charles Bally** szintén úgy vélekedett, hogy két nyelvi tény soha nem lehet egymással teljesen szinonim, legfeljebb ún. **közel álló értelmű kifejezésekről** beszélhetünk. Ugyanakkor Bally mutatott rá a szinonimák közötti eltérések megragadásának lehetőségére mint a szinonimitás értelmezésének egyik fontos mozzanatára.

A későbbiek folyamán a nyelvészek többsége arra az álláspontra jutott, hogy tökéletes jelentésbeli egyezés, vagyis tökéletes szinonimitás nincs. S ha egy ideig volna is, a nyelv ezt a teljes egyezést nem engedné sokáig érvényesülni, mivel a szinonimasorok egyes tagjait külön jelentésárnyalattal ruházza fel, miáltal a szinonimák a szókincs jelentésbeli tagozódásának fontos eszközeivé válnak (Hadrovics 1992: 93-94). Az abszolút, vagy más terminológiával totális, illetve teljes szinonimitás ugyanis egyfajta luxus, amit a nyelv nem engedhet meg magának (Ullmann 1982: 161).

A szakirodalomban elterjedt különböző szinonimadefiníciók közös gondolati magva a nyelv elemei között megfigyelhető összefüggések meghatározásában ragadható meg. Ezek az összefüggések egyrészt **egyezéseket, átfedéseket**, másrészt **eltéréseket, különbségeket** feltételeznek. A szinonimitás mibenlétének meghatározásakor éppen ezen egyezések, illetve különbségek mennyiségi és minőségi mutatói kerülnek az elemzések középpontjába, mivel a szinonimitás definiálásakor elsődlegesen azt kell figyelembe venni,

hogy milyen mértékű és milyen jellegű egyezések és átfedések elengedhetetlenek ahhoz, hogy a nyelv egyes elemeit szinonimnak minősíthessünk; illetve a másik oldalról megközelítve a kérdést: milyen mértékű és milyen jellegű különbségek és eltérések engedhetők meg ahhoz, hogy két vagy több nyelvi elemet még szinonimnak nevezhessünk.

(a) A szinonimitás definiálásakor a legtöbb kutató a szavaknak két tulajdonságát használja föl, nevezetesen **a szavak jelentései közötti rokonságot** (azonosságot, illetve hasonlóságot) és a kontextusbeli **fölcserélhetőséget**.

A szavak jelentései között megfigyelhető rokonságot alapul véve megállapítható, hogy a szinonimitás a jelentés hasonlóságán, a denotatív jelentés azonosságán és az egyéb jelentésaspektusok különbözőségén alapszik (Károly 1970: 24). A szinonim szavak szemantikai struktúrái közös és differenciáló szemákat egyaránt tartalmaznak, amelyek közül a közös szemák a denotatív jelentés azonosságát, a differenciáló szemák pedig az egyéb jelentésaspektusok vonatkozásában mutatkozó eltéréseket determinálják. Minél nagyobb a differenciáló szemák aránya, annál kevésbé tekinthető két vagy több nyelvi elem szinonimnak. Amennyiben pedig a differenciáló szemák aránya felülmúlja a közös szemák arányát, úgy a denotatív jelentés azonossága megszűnik és ebben az esetben már nem szinonimákról, hanem egy új nominációról van szó.

A fent említett definíciónak – attól függően, hogy nyelvészeti, logikai vagy pszichológiai szempontok kerülnek előtérbe – sokféle változata létezik, mint ahogyan a jelentés árnyalataiban, vagyis **a nem denotatív jelentésaspektusokban mutatkozó különbségeknek** is többféle csoportosítása ismert. Az orosz szakirodalom például az említett különbségek alapján nyolc lehetséges csoportot különböztet meg: grammatikai (*слышать - слышать*), stilisztikai (*жена - супруга*), érzelmi-hangulati (*лошадь - кляча*), műfaji (*восполнение легких - пневмония*), szociális (*женщина - дама*), szakmai (*летчик - пилот*), területi (*печух - кочет*) és végül valenciális különbségek (*коричневый - карий*) (Apreszjan 1974: 216).

Általánosan megfigyelhető tendencia, hogy a modern lexikográfia a szinonima-definíciókban egy bizonyos mértékű toleranciát (Toleranzrelation) szem előtt tartva, nem az azonosságot, hanem a hasonlóságot (Ähnlichkeitsrelation) veszi alapul (Gauger 1972, Bickmann 1978). Sajnos azonban a mérték meghatározására egyetlen definíció sem tartalmaz adekvát kritériumot, így a **még nem eléggé hasonló** és a **már elégséges**

hasonlóságot felmutató dilemmája megoldatlan marad. Egyfajta kiutat jelenthet az az álláspont, mely szerint a szinonimitás egyedüli meghatározó kritériuma nem a lexémák, hanem a velük alkotott mondatok vagy kontextusok denotatív jelentésének azonossága (Borbás 1998: 46).

(b) A jelentés azonossága, illetve hasonlósága mellett a szakirodalom a szinonimitás legfőbb próbakövének a **behelyettesíthetőséget** és a **fölcserélhetőséget** tartja (Károly 1970: 88-90, Cruse 1986: 268-270, Lyons 1995: 60-63). Ezt a kritériumot megtaláljuk az első magyar szinonima definícióban is: „...hasonértelműek azok a szavak, amelyeknek jelentései annyi pontban egyeznek egymással, hogy bizonyos esetekben egyik a másik helyébe léphet a beszéd szabatos értelmének megzavarása nélkül” (Finály 1870: 16).

A fölcserélhetőség kritériuma több változatban szerepel a szakirodalomban, s az egyes változatok a szinonimák típusainak megkülönböztetésére szolgálnak. Ebből a szempontból a szinonimáknak többnyire két alaptípusát különböztetik meg: a **tökéletes** (globális) szinonimákat, amelyek minden kontextusban kombinatorikusak és a **részleges** (lokális) szinonimákat, amelyek nem mindig helyettesíthetik egymást (Apreszjan 1957: 87, Károly 1970: 84, Lyons 1995: 60-64). Amennyiben abból indulunk ki, hogy a fölcserélhetőség ténye és nem a gyakorisága a fontos, úgy a bizonyos kontextusokban – akár egyetlen kontextusban – való részleges fölcserélhetőség kritériuma mindenképpen hasznosabbnak tűnik.

A fölcserélhetőség kritériumának egyik gyenge pontja abban nyilvánul meg, hogy a szinonimák bizonyos kontextusokban – a kialakult nyelvszokás miatt – nem cserélhetők fel egymással (Károly 1970: 90). A fölcserélhetőség kritériuma ellen szóló érvek között szerepel az a tény is, hogy nem csak a szinonimák cserélhetők fel egymással, hanem például a parafrázisok, az alá-, illetve fölérendeltségi viszonyban levő szavak, a fajfogalom és a nemfogalom jelölői stb. Vagyis a szinonimitás jelensége sokkal összetettebb annál, hogy a behelyettesíthetőség alapján meghatározható lenne mibenléte és jellege: „...akik teljesen tagadják a szinonimák fölcserélhetőségét, behelyettesíthetőségét, azok éppúgy tévednek, mint azok, akik azt vallják, hogy akárhol és akármikor akármelyiket lehet akármely másik helyett használni” (Finály 1870: 15).

(c) Miután sem a fölcserélhetőség, sem a jelentések hasonlóságának kritériuma nem jelentett megoldást a szinonimitás határainak megjelölésében, egyéb szempontok

figyelembe vétele vált szükségessé. Az egyik ilyen szempont a szavak **értelmezésének összehasonlításán** alapszik. Eszerint A és B akkor tekinthetők szinonimnak, ha egy rendszerezett és formálisan definiált szemantikai metanyelv segítségével leírt értelmezéseik (parafrázisaik) azonosak. Például az *арестовывать, брать, забирать, хватать, сцанать, зацанать, задерживать, сажать* igék szinonimák, mivel értelmezésük azonos: *X mint a hatalmi szerv képviselője megfosztja Y személyt a szabadságától, mivel az Z cselekményt hajtott végre vagy pedig azért, hogy megakadályozza, illetve megelőzze Y-nak X számára nemkívánatos cselekedetét* (Melcsuk, Zsolkovszkij 1984: 124).

Apreszjan, Zsolkovszkij és Melcsuk nézete szerint a fölcserélhetőséget – a lexikai összekapcsolódások idiomatikus volta miatt – ki kell zárni a szinonimitás kritériumai közül; az azonos vagy hasonló jelentés kritériuma pedig fölöslegessé válik, mivel az **értelmezések azonosságának** kritériuma ezt már eleve magában foglalja. Melcsuk az értelmezések azonosságán kívül még két további kritériumot tart fontosnak, mégpedig a valenciastruktúra azonosságát és a szófaji hovatartozás egyezését. A **valenciastruktúra azonossága** tulajdonképpen az aktív szintaktikai valencia egyezésére vonatkozik, amit a szövegben szereplő szintagmatikus kapcsolatok, elsődlegesen a kötelező vonzatok határoznak meg (Melcsuk 1974: 134-135). Ebben a felfogásban a szinonimitás ugyanakkor a tartalomnak különböző eszközökkel történő kifejezése, s a szinonimitás legfőbb kritériuma az értelmezések azonossága (Melcsuk 1974: 45-48). Ez utóbbi kritérium a leírás metanyelvének pontosságától függ, ezért amíg nem kerül sor egy adekvát metanyelv kidolgozására, az értelmezések azonossága csupán viszonylagos azonosságot jelent. A leíráshoz szükséges tökéletes metanyelv hiányával magyarázható, hogy egyes szavak a leírás pontosságától függően bizonyos esetekben szinonimák, más esetekben nem azok. Például szinonimnak tekinthető a *мыть* és a *стирать* ige, amennyiben értelmezésük a következő: *folyadék segítségével tisztítani*. Az értelmezés metanyelvének pontosítása megszüntetheti az értelmezések azonosságát, következésképpen a szavak szinonimitását. Például az *он стирал пальто (vízbe téve nyomkodta, dörzsölte)* és az *он мыл пальто (vízbe mártott ronggyal tisztította)* szerkezetek igéi nem szinonimák (Melcsuk 1974: 134-135)

Tulajdonképpen Apreszjan is az előbb ismertetett álláspontot képviseli, vagyis nézete szerint két vagy több szó, illetve frazeológiai egység akkor tekinthető szinonimnak, ha:

1. metanyelvi értelmezésük teljesen megegyezik;
2. azonos számú szemantikai értékkel rendelkeznek (szemantikai aktánsaik megegyeznek);
3. ugyanahhoz a szófajhoz tartoznak (Apreszjan 1974: 223)

E három elv együttes lexikográfiai alkalmazása azonban komoly akadályokba ütközik. Maga Apreszjan is csak részben valósította meg őket a gyakorlatban, *Az új orosz magyarázó szinonimaszótár* megírásakor (Apreszjan 1997).

(d) Végül, de nem utolsó sorban **a választás lehetőségének** a kritériumát említjük. Valószínűleg éppen ezt a kritériumot tartotta szem előtt Gauger is, amikor elvetette a szinonimitásnak jelentésbeli azonosságként való felfogását, s a szinonimitás hasonlóságként való értelmezése mellett döntött (Gauger 1972: 44-54). Ez a szempont nem új, Quintilianus a következőket mondta róla: „Mivel a dolgoknak különböző elnevezései vannak – vagy pontosabbak, vagy szebbek, vagy kifejezőbbek, vagy jobban hangzók, ezeket nemcsak ismerni kell, hanem szükséges, hogy készen legyenek, mintegy szem előtt, hogy könnyen ki lehessen választani közülük a legjobbakat” (Károly 1970: 90).

*

Visszatérve a 2. fejezet elején megfogalmazott harmadik kérdésre, a következőket állapíthatjuk meg: a funkcióigés szerkezetek és a hozzájuk rendelhető igei partnerek abban az esetben tekinthetők szinonimáknak, ha a szinonimitás kritériumai közül kizárjuk a szófaji hovatarozás és a valenciastuktúra azonosságára vonatkozó kritériumokat. Az igékkel szemben a funkcióigés szerkezetek ugyanis egy igeinek és egy főnévnek a valenciális értékhelelelt egyesítik, ami mind mennyiségileg, mind minőségileg eltérő struktúrát eredményez.

Az értelmezések azonosságának kritériuma általában segítséget nyújt a szinonimitás megállapításában. A funkcióigés szerkezetek és az igeék esetében ez a kritérium abban az esetben alkalmazható, ha a parafrázis viszonylag részletes. A legtöbbször ugyanis magát a funkcióigés szerkezetet használják az ige jelentésének a leírásához.

Amennyiben a szinonimitás funkcióból indulunk ki és a szinonimákat olyan eszközöknek tekintjük, amelyek alkalmasak az ok nélküli ismétlések kiküszöbölésére, a fogalmak más szempontból való megragadására, a gondolat pontosítására, magyarázatára, s amelyek biztosítják a megfelelő szó kiválasztásának lehetőségét, úgy azt kell mondanunk, hogy a szinonimák fölcserélhetők. Nyilvánvalóan téves a fölcserélhetőséget a jelentésbeli azonosság vagy hasonlóság kritériumához kapcsolni. A jelentés hasonlósága a szinonimitás olyan alapkritériuma, ami lényegében határozza meg a jelenséget. Ezzel szemben a fölcserélhetőség a jelentés hasonlóságából következhet, de nem tartozik a szinonimitás kritériumai közé: a fölcserélhetőség nem a szinonimitás kritériuma, hanem az eredménye.

A szinonimitás fogalmát tágabban értelmező elméletek a jelentések hasonlóságának a kritériumát veszik alapul. Így szinonimnak minősülnek az olyan párhuzamos kifejezési formák is, amelyek eltérő jelentésű komponenseket tartalmaznak, a szerkezetek egészének azonban hasonló a jelentése: *Чемпион проиграл новичку. Новичок выиграл у чемпиона.* Ennek alapján egyértelműen szinonimnak minősül a funkcióigés szerkezetek és az igék közötti kapcsolatot is: *Он доверяет мне. Он оказывает мне доверие. Он критикует проект. Он подвергает проект критике.* (Апресзjan 1974: 319-320). Jelen értelmezésben a szinonimitás a jelentés hasonlóságán, vagyis a denotatív jelentés azonosságán és az egyéb jelentésaspektusok esetleges különbözőségén alapszik: *матери радостно, мать радостна, мать испытывает радость* (Zolotova 1982: 207).

*

A funkcióigés szerkezetekkel kapcsolatban alapvetően két szempontból kiindulva beszélhetünk a szinonimitásról. Az egyik szempont a funkcióigés szerkezetek és az igék közötti szinonim viszonyokat, a másik pedig a funkcióigés szerkezetek közötti szinonim viszonyokat foglalja magába.

2.2. A funkcióigés szerkezetek közötti szinonímia

Két vagy több funkcióigés szerkezet abban az esetben szinonim, ha denotatív jelentésük megegyezik vagy hasonló, s eltérések csupán az egyéb jelentésaspektusokban mutatkoznak. A szinonim funkcióigés szerkezetek általában – az őket tartalmazó mondatok értelmének megváltozása nélkül – felcserélhetők egymással. A csere többnyire nem teszi szükségessé a vonzatstruktúra megváltoztatását.

A funkcióigés szerkezeteket alkotó komponensek azonossága, illetve szinonimitása alapján a szinonim funkcióigés szerkezetek három csoportot alkotnak:

1. Az első csoportba azok a funkcióigés szerkezetek sorolhatók, amelyekben a főnévi komponensek azonosak: *делать/сделать ошибку, допускать/допустить ошибку, совершать/совершить ошибку*. A fenti funkcióigés szerkezetek szinonimitása – a főnévi komponens azonossága mellett – a funkcióigék indikatív jelentésének szinonim viszonyain alapszik.

2. Szinonim funkcióigés szerkezetek nem csak a funkcióigék, hanem a főnévi komponensek szinonimitása eredményeképpen is létrejöhetnek. Az ilyen funkcióigés szerkezetek annyiban minősíthetők szinonimnak, amennyiben szinonimnak tekintjük az adott főneveket: *оказывать/оказать помощь, оказывать/оказать поддержку, оказывать/оказать содействие*.

3. Léteznek továbbá olyan szinonim funkcióigés szerkezetek, amelyekben sem a funkcióigék, sem a főnévi komponensek nem azonosak: *возмещать/возместить потери, возвращать/возвратить убытки*. Ebben az esetben a funkcióigés szerkezetek szinonimitása az igei komponensek, illetve a főnévi komponensek közötti szinonim viszonyon alapszik. Bizonyos megszorításokkal ebbe a csoportba sorolhatók még azok a funkcióigés szerkezetek, amelyekben a komponensek nem szinonimák, ám a funkcióigés szerkezetek jelentése hasonló: *искупать/искупить вину, заслуживать/заслужить прощение*.

A legtöbb funkcióigés szerkezet az első csoportba tartozik, vagyis a legtöbb funkcióigés szerkezet szinonimitása a funkcióigék indikatív jelentésének közös szemáin alapszik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy azoknak az igéknek a jelentése is szinonim, amelyekből az adott funkcióigés szerkezetek igei komponensei létrejöttek. Vagyis a

funkcióigék szinonimitásának nem feltétele az, hogy a deszemantizáció forrásaként szolgáló igék szinonimák legyenek. Ennek az a magyarázata, hogy a deszemantizáció során az igék azokat a differenciáló szémákat is elveszítik, amelyek kizárták szinonimitásukat. A szinonimitást kizáró differenciáló szémák elvesztése a funkcióigék hasonló szemantikai struktúrájához, illetve végső soron szinonimitásukhoz vezet. Például a *дать* és a *сделать* ige nem minősíthető szinonimnak, ennek ellenére a deszemantizáció következtében kialakult funkcióigék indikatív jelentése szinonim, és így a megfelelő funkcióigés szerkezetek denotatív jelentése hasonló: *давать/дать пояснение, делать/сделать пояснение; давать/дать выговор, делать/сделать выговор; давать/дать заказ, делать/сделать заказ*. Hasonló jelenség figyelhető meg az alábbi példák esetében is: *наносить/нанести вред, приносить/принести вред, причинять/причинить вред; выносить/вынести благодарность, выражать/выразить благодарность*.

Az első csoportot alkotó funkcióigés szerkezetekkel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a főnévi komponens azonossága nem feltétlenül vezet szinonim funkcióigés szerkezetek kialakulásához. Annak ellenére ugyanis, hogy a funkcióigék a funkcióigés szerkezetekben szemantikailag alárendelt szerepet töltenek be, indikatív jelentésük révén részt vállalnak a funkcióigés szerkezetek integrált szemantikai egységének a létrehozásában. Ezért, amennyiben a funkcióigék szemantikai struktúrái eltérőek, úgy sem maguk a funkcióigék, sem az adott funkcióigéket tartalmazó szerkezetek nem minősíthetők szinonimnak. Sőt, amennyiben a funkcióigék szemantikai struktúrái egyáltalán nem rendelkeznek közös szémákkal, úgy antonim funkcióigékről és – a főnévi komponens azonossága ellenére – antonim funkcióigés szerkezetekről beszélhetünk: *налагать/наложить запрет – запрещать/запретить, снимать/снять запрет – разрешать/разрешить*.

Természetesen az egymással szinonim funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrái is tartalmaznak differenciáló szémákat, azonban a differenciáló szémák aránya lényegesen kisebb a közös szémák arányánál, és így ezen funkcióigés szerkezetek denotatív jelentését a differenciáló szémák nem befolyásolják. Az azonos főnévi komponenset tartalmazó, de nem szinonim funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúráiban – a funkcióigék eltérő indikatív jelentésének következtében – nem elegendő a közös szémák száma a hasonló jelentés kialakításához. A funkcióigés szerkezetek főnévi komponense pedig kategoriális

jellemzőiből adódóan elsődlegesen nem viszonyokat, hanem konkrét tárgyakat vagy elvont dolgokat, illetőleg ezek fogalmát jelöli. Az azonos főnévi komponenszt tartalmazó funkcióiágés szerkezetek ezért a valóságnak ugyanarra a szubsztanciáira vonatkoznak, ám – a funkcióiágék különbözősége miatt – az adott szubsztanciákat eltérő viszonyokba helyezik.

2.3. A funkcióiágés szerkezetek és az igék közötti szinonímia

A funkcióiágés szerkezetek közötti szinonimitáshoz hasonlóan, a funkcióiágés szerkezetek és az igék közötti szinonim viszonyokat is elsődlegesen szemantikai tényezők határozzák meg. Többek között ezzel magyarázható, hogy a funkcióiágés szerkezettel szinonim ige szótöve általában a funkcióiágés szerkezet szemantikai központjának a szótövével egyezik meg: *иметь/(за)иметь влияние – влиять/повлиять, принимать/принять решение – решать/решить, вносить/внести дополнение – дополнять/дополнить, проявлять/проявить заботу – заботиться/позаботиться* stb.

Természetesen nem minden funkcióiágés szerkezet és a funkcióiágés szerkezet főnévi komponensével azonos szótövű ige közötti viszony jellemezhető a szinonimitás által szabott határokon belül. Amennyiben az azonos főnévi komponenszt tartalmazó funkcióiágés szerkezetek szemantikai jegyeit összehasonlítjuk a főnévi komponenssel azonos tövű ige szemantikai jegyeivel, úgy azt tapasztaljuk, hogy azokban a szinonimitás határain túlmutató eltéréseket találunk. Például a *производить/произвести обстрел, подвергать/подвергнуть обстрелу, брать/взять под обстрел, держать/поддержать под обстрелом, подвергаться/подвергнуться обстрелу, попадать/попасть под обстрел, выходить/выйти из-под обстрела* funkcióiágés szerkezetek közös főnévi komponensével azonos tövű ige (*обстреливать/обстрелять*) szemantikai jegyei csak részben egyeznek meg a felsorolt szerkezetek szemantikai jegyeivel. Az *обстреливать/обстрелять* ige esetében a szubjektum cselekvése az objektumra irányul, s a cselekvés lehet folyamatos vagy befejezett. Az említett példákban négy olyan funkcióiágés szerkezet van, amely a szubjektum szempontjából ábrázolja a cselekvést: *производить/произвести обстрел, подвергать/подвергнуть обстрелу, брать/взять под обстрел, держать/поддержать под обстрелом*. Ezek a funkcióiágés szerkezetek és az *обстреливать/обстрелять* ige szinonimák, annak ellenére, hogy bizonyos szemantikai jegyeik eltérőek: a *производить/произвести обстрел* funkcióiágés szerkezet szemantikai struktúrájában rejlő

többletinformációt a cselekvés megtörténtének a hangsúlyozása adja, a *подвергать/подвергнуть обстрелу* funkcióiágés szerkezet differenciáló szémái azt fejezik ki erőteljesebben, hogy az objektumra irányuló intenzív cselekvésnek a szubjektum az okozója, a *брать/взять под обстрел* funkcióiágés szerkezet szemantikai struktúrájában a cselekvés kezdetét jelölő szémák hordozzák a többletinformációt, míg a *держат/поддержат под обстрелом* funkcióiágés szerkezet szemantikai jegyei azt hangsúlyozzák, hogy a szubjektum huzamosabb ideig folytatja az objektumra irányuló cselekvést.

A *подвергаться/подвергнуться обстрелу*, *попадать/попасть под обстрел*, *выходить/выйти из-под обстрела* funkcióiágés szerkezetek az alanyi pozícióban lévő objektum szempontjából mutatják be a szituációt. A *подвергаться/подвергнуться обстрелу* funkcióiágés szerkezet arra utal, hogy az objektum elszenvedi a szubjektum által végzett intenzív cselekvést, a *попадать/попасть под обстрел*, *выходить/выйти из-под обстрела* funkcióiágés szerkezetek az objektum szempontjából ábrázolják a cselekvés kezdetét, illetve befejeződését. A *подвергаться/подвергнуться обстрелу*, *попадать/попасть под обстрел*, *выходить/выйти из-под обстрела* funkcióiágés szerkezetek és az *обстреливать/обстрелять* ige szemantikai struktúrái a közös jegyek mellett olyan differenciáló szémákat is tartalmaznak, amelyek kizárják annak lehetőségét, hogy szinonimnak tekintsük őket.

Összegezve az elmondottakak, megállapítható, hogy a közös főnévi komponens tartalmazó funkcióiágés szerkezeteknek csak egy része szinonim az adott közös főnévi komponens tövével megegyező tövű igével. A közös főnévi komponens tartalmazó funkcióiágés szerkezetek és a közös főnévi komponens tövével megegyező tövű igeek ún. **oppozíciós párokat** alkotnak. Az oppozíciós párok felölelik a szinonim párokat, de természetesen nem minden oppozíciós pár szinonim pár is egyben. Ugyanakkor léteznek olyan szinonim párok, amelyek nem alkotnak oppozíciós párokat, mivel az ige szótöve nem azonos a szinonim funkcióiágés szerkezet főnévi komponensének a szótövével: *налагать/наложить veto – запрещать/запретить*, *принимать/принять во внимание – учитывать/учесть*, *терять/потерять зрение – слепнуть/ослепнуть*, *претворять/претворить в жизнь – осуществлять/осуществить*.

Amennyiben a funkcióiágés szerkezetek és az igék által alkotott oppozíciós párokat a szinonimitás kritériumai szerint vizsgáljuk, úgy a következő kép rajzolódik ki előttünk:

1. Az ún. **azonossági oppozíció** esetében a funkcióiágés szerkezetek és a hozzájuk rendelhető igei partnerek szemantikai szempontból egyenértékűek, denotatív jelentésük gyakorlatilag azonos (*принимать участие – участвовать, оказывать сопротивление – сопротивляться*). Az adott csoportba tartozó funkcióiágés szerkezetek és igék általában szabadon helyettesíthetik egymást, s a legtöbb esetben a stilisztikai különbségek is jelentéktelennek minősíthetők. Például: *Нормы гражданского процессуального права определяют права и обязанности лиц, которые принимают участие в рассмотрении гражданского дела в суде. Нормы гражданского процессуального права определяют права и обязанности лиц, которые участвуют в рассмотрении гражданского дела в суде.*

Az azonossági oppozíció esetén a különbségek morfoszintaktikai téren mutatkoznak. Gyakran előforduló jelenség például, hogy a funkcióiágés szerkezettel szemantikailag egyenértékű igének nincs befejezett (*оказывать/оказать сопротивление – сопротивляться, приходит/прийти в восторг – восторгаться, делать/сделать жесты – жестиковать, испытывать/испытать блаженство – блаженствовать, совершать/совершить путешествие – путешествовать*), illetve folyamatos alakja (*производить/произвести переполох – переполошить*).

2. Léteznek olyan oppozíciós párok, amelyekben a funkcióiágés szerkezetek és az igék szemantikai kapcsolatát bizonyos szémák megléte, illetve hiánya jellemzi. A funkcióiágés szerkezetek és igei partnereik legnagyobb része ezen ún. **részleges vagy nem teljes azonossági oppozíció** körébe tartoznak.

A funkcióiágés szerkezetek szemantikai struktúrája általában konkrétabb, mint az ige szemantikai struktúrája, ezért gyakori jelenség, hogy egy adott funkcióiágés szerkezet jelentése az igének csupán meghatározott jelentésével állítható párhuzamba. A következő példában aláhúzással jelöltük a megegyező jelentéseket:

- (a) *оказать поддержку* 1. Оказать кому-н. помощь, содействие.
 2. Выразив согласие, одобрив, выступить в защиту кого / чего-н.
- (b) *поддержать* 1. *Придержав, не дать упасть.*
 2. Оказать кому-н. помощь, содействие.
 3. Выразив согласие, одобрив, выступить в защиту кого / чего-н.
 4. *Не дать прекратиться, нарушиться чему-н.*

Ugyanakkor találkozunk olyan jelenséggel is, amikor a funkcióigés szerkezet szemantikai struktúrája teljes egészében magába foglalja az ige szemantikai jegyeit, és az igével közös szémák mellett még egyéb differenciáló szémákkal is rendelkezik. Például a *подлежать наказанию – наказывать, подлежать конфискации – конфисковать, подлежать взысканию – взыскивать* oppozíciós párok esetében a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrája a „szükségesség, a valamivel valaminek történnie kell” differenciáló szémákat is magában foglalja. Avagy a *вести борьбу – бороться* oppozíciós pár esetében a funkcióigés szerkezet szemantikai jegyei hangsúlyozottan utalnak a cselekvés időtartamára, annak állandóságára és folyamatosságára.

3. Végezetül említést kell tennünk azokról az oppozíciós párokról, amelyeknek tagjai között csupán **formális** a kapcsolat. (*вести переговоры – переговариваться, вести следствие – следствовать*)

Az oppozíciós párokat alkotó funkcióigés szerkezetek és igék szemantikai jegyeinek összehasonlítása alapján megállapítható, hogy az első csoportba tartozó oppozíciós párok mindegyike, a második csoportba tartozó oppozíciós pároknak pedig a nagy része szinonimnak tekinthető. Az egymással formális kapcsolatban álló oppozíciós párok nem jellemezhetők a szinonimitás keretein belül.

2.4. A funkcióigés szerkezetek és a szinonim igék tulajdonságai

Miután a szinonimitást nem mint azonossági relációt definiáltuk, fölmerül annak az igénye, hogy a bemutatott szempontok alapján szinonimnak minősíthető funkcióigés szerkezetek és igék közötti hasonlóságot közelebbről megvizsgáljuk. A különbségeket is feltételező hasonlósági reláció kialakulásában a funkcióigés szerkezetek és igék esetében elsődlegesen azt kell figyelembe vennünk, hogy valamely két komponensből álló szerkezetet nem egy másik két komponensű szerkezettel, hanem egyetlen szóval, nevezetesen egy igével állítunk szembe. Ez a mennyiségi különbség jelentős minőségi eltérések okozója, amelyek szemantikai, szintaktikai és stilisztikai téren egyaránt megmutatkoznak.

Az alábbiakban röviden utalunk azokra a jellegzetességekre, amelyek a funkcióigés szerkezetek és a velük szinonim igék kapcsolatát jellemzik.

(a) A szinonim funkcióigés szerkezetek és igék a valóságnak ugyanarra a momentumára vonatkoznak, mégis némiképp eltérően ábrázolják azt. Ez többek között azzal magyarázható, hogy két azonos cselekvést jelölő, de az állítmányi pozícióban eltérő számú nyelvi egységet tartalmazó mondat közül mindig annak a mondatnak van nagyobb kifejező ereje, amelyik **az állítmányi pozícióban több nyelvi egységet** tartalmaz (*предъявлять/предъявить обвинение, выдвигать/выдвинуть обвинение, возбуждать/возбудить обвинение, возводить/возвести обвинение – обвинять/обвинить*).

(b) A szinonim funkcióigés szerkezetek és igék szemantikai struktúrái általában eltérőek. Előfordulnak olyan szinonimapárok, amelyekben a funkcióigés szerkezet és az ige szemantikai jegyei lényegében megegyeznek (*принимать участие – участвовать, давать обещание – обещать*), ám a legtöbb szinonim funkcióigés szerkezetre és igére nem ez a jellemző. A funkcióigés szerkezetek ugyanis az igével közös szemantikai jegyek mellett egyéb **differenciáló jelentéskomponenseket** is tartalmaznak. Ezen differenciáló jegyek megléte egyrészt a főnév és az ige közötti kategoriális különbségekből, másrészt pedig a funkcióigék indikatív jelentéséből adódik.

A funkcióiágés szerkezetek – a funkcióiage deszemantizációjának mértékétől függően – általában több információt közölnek ugyanazon valóság tartalomról. Ez a többletinformáció vonatkozhat a cselekvés minőségére, annak árnyaltabb jellemzésére. Például a *братъ/взять на себя заботу* és a *братъ/взять на себя ответственность* funkcióiágés szerkezetek azt is kifejezik, hogy az adott cselekvés a szubjektum akaratával, óhajával vagy beleegyezésével történik. A megfelelő szinonim igék (*заботиться/позаботиться, отвечать*) ilyen jelentésárnyalattal nem rendelkeznek. Szintén a cselekvés pontosabb meghatározását tartalmazza a *доводить/довести до конца* funkcióiágés szerkezet, mivel utal a cselekvés végrehajtásának céltudatoságára. Különösen tagadás esetén szembevető a funkcióiágés szerkezet és a szinonim ige (*оканчивать/окончить*) közötti különbség: *Он не окончил работу* és *Он не довел работу до конца* (abbahagyta, nem teljesítette azt, amit meg kellett volna tennie). A *возводить/возвести обвинение* és a *взводить/взвести обвинение* funkcióiágés szerkezetek a vád igazságtalanságára, hamis voltára utalnak, jelentésük a *несправедливо обвинять/обвинить* szókapcsolatnak felel meg. Hasonló eseteket tükröznek az alábbi szókapcsolatok is: *бросить взгляд – быстро взглянуть, бросаться обвинениями – необдуманно обвинять, отвесить поклон – церемонно поклониться*.

A funkcióiágés szerkezet és az ige jelentése közötti különbség sok esetben a cselekvés intenzitására történő utalásban nyilvánul meg: *врезаться в память – запомниться, гореть желанием – желать, окружать заботой – заботиться, осыпать упреками – упрекать, погружаться в молчание – молчать*.

Szintén jellemzőek a funkcióiágés szerkezetek szemantikai struktúrájára azok a jegyek, amelyek a cselekvés intenzív kezdetére vonatkoznak: *бросаться в погоню – погнаться, раздражаться негодованием – негодовать*.

Kevésbé jellemző a funkcióiágés szerkezetek és az igék kapcsolatára az az eset, amikor az ige hordoz egyfajta többletinformációt és a funkcióiágés szerkezet csupán a cselekvés tényét konstatálja. A *быть в гостях – гостить* és a *соблюдать осторожность – осторожничать* szinonim párok esetében például az ige utal a vendégeskedés viszonylag hosszabb időtartamára, illetve a túlzott mértékű óvatosságra.

(c) A többségükben poliszém igékkel szemben a funkcióiágés szerkezetek általában egy meghatározott jelentéssel rendelkeznek (*делать/сделать открытие* –

открывать/открыть, оказывать/оказать поддержку – поддерживать/поддержать). Ez elsődlegesen azzal magyarázható, hogy a főnévi komponens az igei komponens egyetlen jelentésével, nevezetesen annak indikatív jelentésével kapcsolódik össze. Ily módon **a funkcióige a poliszém főnevet monoszemizálja**. Másrészt a funkcióige eredeti forrásául szolgáló poliszém ige a deszemantizáció során elveszíti azon szemantikai jegyeit, amelyek a poliszémia alapjául szolgáltak. Az ige szemantikai jegyeinek csökkenése pedig jelentésének szűkülését, egyszersmind a funkcióigés szerkezet egyértelművé válását, monoszemitását eredményezi.

Következésképpen a funkcióigés szerkezetek szemantikai tartalma – az árnyaltabb kifejezési mód ellenére is – általában szűkebb, mint a szinonim igéé. Ezért a poliszém igékkel ellentétben, a funkcióigés szerkezetek kontextus vagy szituáció nélkül is egyértelműen nevezik meg az adott cselekvést. Vö. *делать/сделать вывод* (приходить/прийти к чему-нибудь рассуждением, заключать/заклчить) – *выводить/вывести; делать/сделать выписку* (списать какое-нибудь нужное, важное место из книги, рукописи) – *выписывать/выписать*.

(d) A funkcióigés szerkezetek főnévi komponense lehetővé teszi a szerkezet **melléknévvvel vagy akár több melléknévvvel való kibővítését** (*бросать сердитые взгляды*), s ezáltal a cselekvés pontosabb, árnyaltabb jellemzését. Ezzel szemben a határozószót tartalmazó igei szintagma nem mindig alkalmas az adott tartalom adekvát kifejezésére: *бросать сердитые взгляды – сердито глядеть*, *de поднять тяжёлый взгляд – *тяжело взглянуть*, *одержать блестящую победу – *блестяще победить*, *хранить глубокое молчание – *глубоко молчать*, *иметь непреодолимое желание – *непреодолимо желать*. Lehetetlen a megfeleltetés az alábbi esetekben is: *оказывать/оказать большое влияние (влиять/повлиять)*, *давать/дать невыполнимое обещание (обещать/пообещать)*, *совершать/совершить двойное предательство (предавать/предать)*, *подвергать/подвергнуть уничтожающей критике (критиковать)*.

(e) A funkcióigés szerkezetek és az igék szemantikai kapcsolódási lehetőségei eltérőek: *приводить/привести в исполнение приговор, решение, постановление; исполнять/исполнить желание, просьбу, поручение*. A funkcióigés szerkezetek használata általában szűkebb körre korlátozódik, bővítményeinek száma kevesebb. Például

a *совершать/совершить поджог* funkcióiágés szerkezet mellett általában valamilyen épület vagy építmény megnevezése áll (*совершать/совершить поджог здания, строения*), míg a vele szinonim ige ezeken kívül más bővítményekkel is kapcsolódhat: *поджигать/поджечь здание, строение, дрова, костер* stb.

(f) A tárgyias szinonim igével szemben a funkcióiágés szerkezet egyfajta általánosabb megfogalmazást eredményez. Ennek egyik legpregnansabb megnyilvánulási formája **az objektum elhagyásának a lehetősége** a vonzatstruktúra sérülése nélkül: *переводить + что – делать перевод; покупать + что – делать покупку; ремонтировать + что – производить ремонт, дарить/подарить что-нибудь – делать/сделать подарок, поручать/поручить что-нибудь – делать/сделать поручение, запастись что-нибудь – делать/сделать запасы*. A vonzatos igék egyéb bővítményeinek elhagyási lehetősége hasonlóképpen járul hozzá egy általánosabb és elvontabb megfogalmazási mód kialakításához: *руководить + чем – осуществлять руководство; торговать + чем – вести торговлю*.

(g) A funkcióiágés szerkezetek és a velük szinonim igék **vonzatkerete** általában **eltérő**. A funkcióiágés szerkezetek esetében két komponens vonzataival, míg az ige esetében csak egy lexéma vonzataival kell számolnunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a két komponensű szerkezet vonzatkerete mindig több üres helyet tartalmaz (vö. *впадать в тоску – тосковать + о ком/о чем vagy по кому/по чему*).

(h) A funkcióiágék helyettesíthetik bizonyos igék paradigma rendszerének hiányzó láncszemét. Például a *победить* ige egyes szám első személyű alakja nem használatos (**побежу, *побежду*), helyette az *одержать победу* funkcióiágés szerkezet megfelelő alakját használjuk: *одержу победу*.

Ezen kívül a funkcióiágés szerkezetek pótolhatják a szinonim igék hiányzó folyamatos (*приютить – давать/дать приют*), illetve befejezett alakját (*сопротивляться – оказывать/оказать сопротивление*).

(i) Az igékkel összehasonlítva a funkcióiágés szerkezetek **kevésbé dinamikus** ábrázolják az adott cselekvést: *убирать урожай – вести уборку урожая*.

(j) A funkcióiágés szerkezetek és a velük szinonim igék állhatnak egymáshoz stilisztikailag nagyon közel (*давать/дать ответ – отвечать/ответить*), ám az esetek többségében hasonló jelentésüket **stilisztikai különbségek** kísérik (*производить суд –*

судить, творить суд – судить). A funkcióiágés szerkezetek stilisztikai színezetét az igei és a főnévi komponens stílusértéke egyaránt meghatározhatja. Az alábbi példákban a funkcióiágés stilisztikai jegyei hatnak az egész szerkezetre: *питать доверие, питать надежду, питать ненависть, предавать/предать казни, предавать/предать забвению, предаваться/предаться мечтам* stb. A szerkezettel szinonim ige stilisztikai szempontból semleges (pl. *предавать/предать забвению – забывать/забыть*). A stilisztikai színezet adódhat a főnévi komponens miatt is: *давать/дать заверение, делать/сделать заверение*.

A funkcióiágés szerkezetek és a szinonim igék közül általában a funkcióiágés szerkezetek stilisztikai jegyei a szembetűnőbbek. Amennyiben azonban a szinonim ige a hivatalos vagy ünnepélyes (*восторгать, любопытствовать*), illetve a köznyelvi vagy népies stílusárnyalat (*высокомерничать, жадничать, конфликтовать, навыкнуть*) jegyeit hordozza magán, a funkcióiágés szerkezet stilisztikailag semlegessé válhat: *восторгать – приводить/привести в восторг, любопытствовать/полюбопытствовать – проявлять/проявить любопытство, высокомерничать – проявлять/проявить высокомерие, жадничать/пожадничать – проявлять/проявить жадность, конфликтовать – вступать/вступить в конфликт, навыкать/навыкнуть – приобретать/приобрести навык*.

A különböző szövegtípusokban egyértelműen megmutatkozik az a tendencia, mely szerint az adott írásmű elsődlegesen funkcióiágés szerkezeteket, vagy inkább igéket használ. Példaként említhetnénk az elvont főnevek gyakoriságával jellemezhető jogi szaknyelvet, amely egyértelműen előnyben részesíti a funkcióiágés szerkezetek használatát.

(k) Végezetül két olyan tulajdonságot említünk meg, amely közvetve jellemzi a funkcióiágés szerkezetek és a velük szinonim igék viszonyát. Az egyik a funkcióiágés szerkezetek ún. **hézagpótló szerepére** vonatkozik, amelynek akkor van jelentősége, ha a nyelv igei rendszere nem tartalmaz megfelelő elemet egy adott tartalom kifejezésére. Ilyenkor sok esetben a funkcióiágés szerkezetek az adott tartalom egyetlen lehetséges kifejezője (*принимать меры*).

(l) A másik tulajdonság a **kauzativitás** jelölésével hozható kapcsolatba. Az igékhez hasonlóan a funkcióiágés szerkezetek is alkalmasak például a kauzatív-mediális szembeállítás kifejezésére:

*вызывать удивление – удивлять, выражать удивление – удивляться;
приводить в удивление – удивлять, приходить в удивление – удивляться.*

Mindez ismételt bizonyítéka annak, hogy a funkcióigék semmiképpen nem üres igék, hanem – többek között – a kauzativitás jelölésére alkalmas, indikatív jelentéssel rendelkező nyelvi egységek.

3. A funkciógés szerkezetek és a régens-vonzat viszony

A funkciógés szerkezetek és a szinonim igék az esetek többségében eltérő vonzatstruktúrát hoznak létre. Ahhoz, hogy ezeket a vonzatstruktúrában rejlő különbségeket feltárjuk, a funkciógés szerkezeteknek és az igéknek mint régenseknek az elemzése szükséges. Az alábbiakban a vonzat fogalmából kiindulva a régens-vonzat viszony néhány értelmezési lehetőségét tekintjük át.

3.1. A vonzatokról

A vonzat fogalma nem újkeletű. Kialakulásának története egészen a görög filozófusokig nyomon követhető. Példaként a sztoikusok lekton-elméletét (Coseriu 1970: 89-95, Telegdi 1981: 163-195), majd a későbbi korokból Apollóniosz mondattanát (Robins 1999: 47-50), a modisták spekulatív grammatikáit (Bursill-Hall 1971, Robins 1999: 94-101) vagy az indiai nyelvészek Pānini kommentárjait (Robins 1999: 170-172) említhetnénk, amelyek implicite tartalmazzák a különböző mai vonzatelméletek szemléletével rokonítható felismeréseket és gondolatokat.

*

Az ige központi szerepének a hangsúlyozása és a bővítmények különböző funkcióinak a leírása a magyar szakirodalomban Fogarasi János jogtudós és nyelvész, valamint Brassai Sámuel erdélyi polihisztor nevéhez fűződik. Természetesen Fogarasi és Brassai felismerései nem minden előzmény nélkül születtek meg (Szenczi 1610, Kövesdi 1686, Pereszlényi 1702). A regens-rectum fogalompárral – az „öszverakás” törvényeit megfogalmazó definíció részeként – már első magyar szintaxis írójának, **Gyarmathi Sámuelnek** a munkájában találkozunk (Gyarmathi 1794). Gyarmathi definíciója szerint a **regens** egyrészt a **rectum** mondatban elfoglalt helyét, másrészt pedig a nyelvtani formáját határozza meg.

A 19. század első felében megjelenő nyelvoktató művek (Márton 1812, Farkas 1816, Szalai 1831a, Vajda 1840) különös figyelmet fordítottak az ige mondatszerző szerepére,

valamint az egyes mondatrészek közötti viszonyok vizsgálatára. A **vonzat törvényét** a következőképpen fogalmazták meg: a vezér szó, vagyis az ige vezérli a vezérlett szavakat, vagyis a bővítményeket, meghatározva ez utóbbiak esetét, számát, személyét, módját és idejét (Szalai 1831b: 130-132).

Ezt a gondolatot mélyítette el **Brassai Sámuel** *A magyar mondat* (Brassai 1860, 1863–1865) összefoglaló elnevezést viselő értekezéseiben. Legtöbb kortársával és az 1846-ban közrebocsájtott akadémiai nyelvtannal (MNYR 1846) ellentétben Brassai úgy vélte, hogy az alany és az állítmány dualizmusa nem tartozik a mondat lényeges jegyei közé. A „nyelvbeli egyén” a mondat, amely az igéből és az igéhez tartozó igehatározókból áll. A határozók bolygók az ige-nap körül, amelyek maguk is holdakat vonzanak és vezetnek maguk körül – ezek a határozók határozói, vagyis a jelzők. A jelzők csak közvetve „hódnak” az igének, de a centralizáció elve itt sem szenved csorbát, mert ha közvetve is, de minden tag a mondat lelkére, az igére vonatkozik, melyben a mondat főcélja tömörül (Brassai 1860: 342).

A 19. század magyar grammatikáiban a határozók megítélése és a különféle határozók osztályozása (Kardos 1900, Kis-Erős 1915, Klemm 1928) nem egységes. Az ún. **kiegészítő osztályozás** (Szvorényi 1861, Riedl 1864) kiemeli a határozók közül a vonzatokat és kiegészítőkként kategorizálja őket. A későbbi magyar mondattanokra jóval nagyobb hatása volt az ún. **képes helyhatározós osztályozásnak** (Szinyei 1885), mely szerint nem csak a szavakat, hanem a helyhatározóragokat és a helyhatározós körülményt kifejező névutókat is lehet képes, azaz átvitt értelemben használni. Ezzel szemben az ún. **állapothatározós osztályozás** (Simonyi 1888-1892) az állandó határozókat is az állapothatározók közé sorolta.

Annak ellenére, hogy Szinyei képes helyhatározós rendszerét több bírálat érte, a 20. század első felének jelentősebb mondattanai (pl. Klemm 1928) az ő osztályozására épültek. A 20. század második felében íródott nyelvtanainkban a vonzat terminus általában a képes helyhatározó vagy az állandó határozó mellett szinonimaként (MMNYR 1961, MMNY 1985) fordul elő. Vannak szerzők (Elekfi 1966, Hadrovics 1969), akik kizárólag a vonzat terminust használják.

Prószéky Gábor a *Határozók, szabad határozók* című tanulmányában (Prószéky 1989: 220) az elmúlt időszakból három alapvető művet emel ki (Elekfi 1966, H. Molnár

n -n 8n <n □n Än s fs øs *t

y_>†_|†_ª†_

_____ -

_ℓ□□ℓ□□□

____Pap+C:\WINDOWS\TEMP\

Automatikusan mentett 2.asd_Pap+C:\WINDOWS\TEMP\Automatikusan mentett

2.asd_Pap+C:\WINDOWS\TEMP\Automatikusan mentett

2.asd_Pap+C:\WINDOWS\TEMP\Automatikusan mentett

2.asd_Pap+C:\Dokume~1\CSILLA\PhDszeptember\2.Rész.doc_Pap+C:\Dokume~1\CSILL

A\PhDszeptember\2.Rész.doc_Pap+C:\Dokume~1\CSILLA\PhDszeptember\2.Rész.doc

Takácsné

Bea+C:\WINDOWS\TEMP\Automatikusan

mentett

2.asd

C:\csilla\PhDoktóber\2.Rész.doc_Pap+C:\Dokume~1\CSILLA\PhDszeptember\2.Rész.doc

-
λ□□□□ _____ □□□□□ _____ □_□π□□□□_□□□□□_□ $\bar{A}$ __ $\bar{A}$ _____
_____\`□□□□□□□ $\bar{A}b$ □(____.____□□_____ -

λ _____ □

□

□

□

□

_____ □□_□_□_□ $\pounds$ _____□_____□_____□_____

-

Ĥ i

h p | □ □ □
□ □ □ □ ¼

—

Ä

ent _____ Ä

ormation _____ (Ä)

ummaryInformation _____ 8Ä

_____

_____

_____

_____

_____¼_____ WordDocum

_____ SummaryInf

_____Ä_____ DocumentS

_____Ï_____ CompObj_____

_____1_____

_____

újabb, morfológiai jellegű kísérletet tett az erős és a gyenge vonzat elhatárolására (Lesznyik 1965). Véleménye szerint erős vonzatról akkor van szó, ha az alárendelő tag egy bizonyos, konkrétan meghatározott – előljárós vagy előljáró nélküli – esetet követel meg. Ezzel szemben a gyenge vonzat megengedi, hogy az alárendelt tag a lehetséges formák közül bármelyikben álljon. Lesznyik megoldása szembeállít olyan szószerkezeteket, mint például *ехал в деревню* és *въехал в деревню*. Az első szószerkezet gyenge vonzatnak minősül, mivel a *ехал* ige mellett más lehetőség is kínálkozik a helyhatározó kifejezésére (*ехал из деревни, ехал к деревне* stb.), ellenben a *въехал в деревню* szószerkezet erős vonzat, mivel az adott ige mellett az irányhatározónak ez az egyetlen lehetséges kifejezési módja. (*въехать: в + tárgyeset*).

Az erős és a gyenge vonzat kérdésével több neves orosz nyelvész foglalkozott (Svedova 1964, Apreszjan 1964, Zolotova 1965), ám végleges eredmény nem született a probléma megoldására. **Prokopovics** végül kategorikusan elvetette a kötelező, illetve fakultatív jegyek alapján történő felosztást, mondván, hogy az alárendelt tag kötelező használata nem csak a vonzatra, hanem az alárendelő szintaktikai viszonyok egyéb típusaira, nevezetesen az egyeztetésre és a jelöletlen szerkezetek kapcsolódására is jellemző (Prokopovics 1966: 163).

A vonzattal összefüggésben álló elméleti és gyakorlati kutatások tovább folytatódtak (Svedova 1966, Szkoblikova 1971, Zolotova 1971, 1973, Kotyelova 1969, 1975, Babenko 1988), ám a vizsgálódások során elért eredmények inkább a vonzattal kapcsolatos kérdések részterületein jelentkeztek. A hetvenes és nyolcvanas években a vonzat kérdésével kapcsolatban a legtöbb orosz grammatika írója nagyjából egységes álláspontot képviselt és a vonzatdefiníciók (Rozental 1971: 394-395, 1976: 11, Popov–Valkova–Malovickij–Fedorov 1978: 278) – a megfogalmazások kisebb különbségeitől eltekintve – gyakorlatilag egységesek voltak.

Az említett grammatikák a vonzatos szókapcsolatokat általában három szempont alapján csoportosították. A csoportosítás alapjául az alárendelő szó morfológiai tulajdonságai, illetőleg szófaji hovatartozása (főnévi, melléknévi, igei és határozószerkezetes), az előljárók használata (közvetett és közvetlen vonzatos szerkezeteket), valamint az alárendelő szó lexikai-grammatikai tulajdonságai (erős és gyenge vonzat) szolgáltak. Az erős és a gyenge vonzat differenciálásában az alárendelő tag

lexikai-szemantikai jellemzői mellett az információ tartalmának, a közlés értelmének és az ábrázolt viszonyoknak is fontos szerep jutott. Ennek értelmében erős vonzat esetén az alárendelt tag jelentése szükségképpen mintegy kiegészíti és ezáltal teljessé teszi az alárendelő tag jelentését (Rozental 1971: 395). Például a *нарушить* és a *принадлежать* igék csak meghatározott esetben álló névszókkal együtt fordulhatnak elő (*нарушить закон, принадлежать университету*), különben beszéd- vagy szövegrészletekként, illetve hiányos, nem befejezett, nem teljes nyelvi egységekként értelmezzük őket.

A hatvanas évek elejétől fellépő nyelvészgeneráció képviselői (Ju. D. Apreszjan, I. A. Melcsuk, A. K. Zsolkovszkij, Sz. K. Saumjan, A. A. Jordanszkaja, P. A. Szoboljeva, E. V. Paduceva, I. I. Revzin) új utakat kerestek a nyelvészeti problémák megoldására.

Apreszjan elsődlegesen szemantikai kérdésekkel foglalkozott (Apreszjan 1967, 1969, 1971a), ám csaknem minden jelentősebb művében tárgyalta a vonzat kérdését is. Vonzaton az ún. főszó (főleg az ige) tövének azon tulajdonságát értette, amely képes a vonzott szó vagy szavak formáit megjósolni. Nézete szerint elvben valamennyi ige több formát képes vonzani, de a különböző formákat különböző erővel vonzza. Ezekkel a megállapításokkal Apreszjan közel állt a hagyományosan elfogadott vonzat értelmezésekhez, továbblépett azonban abban a vonatkozásban, hogy kidolgozta azoknak a formális kritériumoknak a rendszerét, amelyek alapján az adott ige által vonzott formák halmazából kiválaszthatók az erős vonzatok. Az igei vonzatokról nyert információkat az általa felépített algoritmus első részében az igék közti távolságok információira alakította, majd ezt követően az algoritmus második részében az igék közti távolságok információját alakította az igék osztályainak információira (Apreszjan 1971b: 144-152). Vonzatmodellje tartalmazta a szintaktikai értékek szemantikai magyarázatát, rámutatva arra a gondolati kapcsolatra, amely összeköti az alapszó érték helyeit azok morfológiai realizálódásának lehetőségeivel. Nézete szerint a szintaktikai érték helyek számát és gondolati tartalmát lényegében három fő tényező határozza meg:

- (a) az adott szó lexikográfiai értelmezése (az adott szó által jelölt szituáció, a szituáció résztvevőinek és viszonyainak a leírása);
- (b) a jelentés kifejezésének jellege az adott szó használatakor (idiomatikus vagy nem);

(c) és az adott szó szinonimájának (Apreszjan nézete szerint a szinonimák vonzatmodellje megegyezik) vagy képzett alakjának a vonzatmodellje (Apreszjan, Zsolkovszkij, Melcsuk 1973).

Alapulvéve a Melcsuk és Zsolkovszkij által leírt modellt Apreszjan kidolgozta azt az elméletet, amely a szó lexikográfiai értelemezése és vonzatmodellje közötti összefüggéseket tárgyalja (Apreszjan 1974: 119-156).

A szemantikai aktáns fogalmát az ötvalenciás *арендовать* ige példáján definiálta, s párhuzamot vont egyfelől - az aktív szintaktikai valenciális jellemzők következtében - az adott szó környezetében fellépő ún. függő szavak, másfelől azon ún. változók között, amelyek a szó jelentésének az értelmezésében találhatók. A változók az adott szó által jelölt szituáció résztvevői, vagy más terminológiával: szemantikai aktánsai. Az említett példa esetén ezek a következők:

- (a) a bérbeadás szubjektuma, vagyis az, aki bérel valamit;
- (b) a bérbeadás első objektuma, vagyis az, amit bérbe vesznek;
- (c) a kontrágens, vagyis az, akitől bérbe vesznek valamit;
- (d) a bérbeadás második objektuma, vagyis az az ellenszolgáltatás, amiért bérbe vesznek valamit;
- (e) és végül az időtartam, amely a bérbevételre vonatkozik.

Apreszjan véleménye szerint ezek az aktánsok az *арендовать* ige szükséges és elégséges aktánsai, vagyis ezek az aktánsok teljes mértékben meghatározzák a *bérbevétel* szituációját. Az aktánsok bármelyikének megváltoztatása a szituáció megváltozását vonná maga után, mivel azokat a szó lexikai jelentése határozza meg. A bérbevétel szituációját meghatározó egyéb tényezők kifejezése (hely, időpont, ok, cél stb.) nem az adott szó szemantikai valenciáinak a realizálódását jelenti, hanem csupán a szónak mint egy meghatározott szófaj képviselőjének azt a tisztán grammatikai tulajdonságát, mely szerint képes más szavakkal kapcsolatba lépni (Apreszjan 1974: 120-123). A szerző által leírt 25 valenciátípus egyaránt alkalmas az adott szó szemantikailag kötelező és fakultatív aktánsainak a leírására (Apreszjan 1974: 125-126).

Apreszjan, Melcsuk és Zsolkovszkij szövegsemantikai kísérletei és vizsgálatai arra keresik a választ, hogy az értelem milyen módon testesül meg, hogyan realizálódik a szövegben. Az *Értelem ↔ szöveg* modell (Melcsuk 1974) kidolgozása során Apreszján és

Melcsuk olyan szemantikai metanyelvet hozott létre, amely alkalmas egyfelől az eltérő vagy párhuzamosan létező kifejezési formák szemantikailag invariáns jelentésének a meghatározására, másfelől pedig a szemantikailag invariáns jelentés különböző kifejezési formáinak a létrehozására. Ennek a különleges eszköztáron alapuló szemantikai metanyelvnek az volt az elsődleges feladata, hogy a jelentések adekvát rögzítésével és meghatározott átalakítási szabályok segítségével lehetővé tegye a természetes nyelvek leírását.

A szemantikai, szintaktikai és morfológiai komponensből álló modell leírása során **Melcsuk** a szemantikai komponenst tárgyaló részben foglalkozott a vonzat és a valencia problematikájával. Nézete szerint a szavak vonzatmodelljében lévő helyek száma és szemantikai tartalma, vagyis a szó szemantikai-szintaktikai valenciája két tényezőtől függ. Elsődlegesen az adott szituációt jelölő szó aktánsainak a számától és jellemzőitől, másodsorban pedig a mély-szintaktikai aktánsok (leendő alany + erős vonzat) számától és jellemzőitől. A szituáció aktánsai a szituáció szemantikai elemzésével, illetve konkrétan fogalmazva az adott szó lexikográfiai értelmezésével határozhatók meg (Melcsuk 1974: 134). Példaként a szerző a *наказывать* ige által jelölt szituációt („Лицо В совершило проступок С, другое лицо А причиняет В некоторое зло D с целью заставить самого В исправиться и впредь не совершать проступков типа С.”) mutatta be, melynek értelmében a *büntetés* szituációjáról csak a következő tényezők megléte esetén lehet beszélni:

A = ki (a büntetés szubjektuma)

B = kit (a büntetés objektuma, a patiens, a vétkes)

C = miért (a patiens vétsége)

D = mire (a büntetés módja).

Ezeket a tényezőket - Apreszjánnal megegyezően - Melcsuk is az adott ige által jelölt szituáció szükséges és elégséges komponenseinek, illetve – Tesnière-re hivatkozva – a szituáció szemantikai aktánsainak tekintette. A *наказывать* ige értelmezése a fent bemutatott szemantikai aktánsok segítségével a következőképpen írható le: *A megbünteti B-t C-ért D-re.*

A *наказывать* ige vonzatmodelljében négy szemantikai érték hely található (*Директор наказал Ивана за неоднократные прогулы лишением премии.*), ami

azonban nem jelenti azt, hogy a vonzatmodell szemantikai értékhelyeinek a száma az adott szó erős vonzatainak a számától függ. Elképzelhető ugyanis, hogy bizonyos szemantikai valenciák egy adott szó mellett nem realizálódnak (*Он промахнулся в окно бутылкой.), s ugyanakkor vannak olyan szintaktikai valenciák, amelyek nem felelnek meg a szó egyetlen szemantikai valenciájának sem. Például a *вырывать кому-либо зуб, брить кому-либо бороду* szerkezetekben a személyt jelentő főnév nem az ige, hanem a főnév szemantikai valenciáját jelöli, ugyanakkor szintaktikailag mégis az igétől függ, az ige bővítménye.

Összegezve az elmondottakat, megállapítható, hogy az *Értelem ↔ szöveg* modell szótárában szereplő vonzatmodell mindenekelőtt az adott szó szemantikai és szintaktikai valenciái közötti megfeleléseket hivatott bemutatni. Konkrétan ez úgy valósítható meg, hogy a szótár tartalmazza az adott szó szemantikai aktánsainak megfelelő mély-szintaktikai aktánsokat és az adott aktáns / aktánsok szövegbeli kifejezésének morfológiai lehetőségeit.

A generatív megközelítési mód egy sajátos változatával találkozunk Ju. D. Apreszjan és Páll Erna *Orosz ige – magyar ige. Vonzatok és kapcsolódások* című művében (Apreszjan–Páll 1982). Vonzatfelfogásuk a **lexikográfiai értelemezések elméletére** épült, ami nem más, mint egy adott szituációnak, a valóság egy darabkájának a teljes és elégséges leírása. Ez a leírás megnevezi a szituáció résztvevőit (szemantikai aktánsait), a résztvevők összes tulajdonságát és a közöttük fennálló viszonyokat. A vonzatfogalom értelmezésében kulcsfontosságúnak tekintették a lexéma szemantikai valenciáját, ami tulajdonképpen a lexéma azon képességét jelenti, hogy az meghatározott számú és jellegű szemantikai aktánst tud magához kapcsolni a számukra nyitott jelentéstani érték helyek segítségével. A szerzők (Apreszjan–Páll 1982) a lexéma azon tulajdonságát, hogy az általa nyitott pozíciókat meghatározott típusú és alakú nyelvi egységekkel tölti be, a lexéma szintaktikai valenciájának, mondattani érték helyének, vonzatának nevezték.

A fentiekben röviden bemutatott hagyományos és generatív megközelítési módok mellett a kutatók más szempontokat is érvényesítettek vonzatokkal kapcsolatos kutatásaikban. Az alárendelő szókapcsolatok szemantikai és szintaktikai tulajdonságainak sokoldalú vizsgálata elvezetett például egy másik modell, a **szintaktikai összekapcsolhatóság** modelljének (Dorofejeva 1986) a megszületéséhez. A modell megalkotói abból indultak ki, hogy a szintaktikai kapcsolódási képesség a szavak állandó

tulajdonsága, amely magában a lexémában gyökerezik és amelyet a lexéma kategoriális és szemantikai jellemzői határoznak meg. A «kötelezőségi skála» fogalmának bevezetésével a modell megalkotói a bővítmények kötelezőségének, illetve fakultativitásának a problémáját kívánták megoldani. Mivel a modell egyaránt leírta az igének és a hozzátartozó bővítményeknek a tulajdonságait, valamint a közöttük lévő viszonyt, lehetőség nyílt az ige bővítményeinek felsorolásán kívül, azok használati szabályainak a bemutatására is.

Vonzatokról szólva meg kell említenünk a **függőségi nyelvtan valenciafogalmával** kapcsolatos kutatásokat, amelyek különösen a német szakirodalomban (Engel–Schumacher 1978, Helbig–Schenkel 1980, Sommerfeldt–Schreiber 1983, Helbig 1982, Schumacher 1981, 1986) nagyon széleskörűek. A Tesnière-t követő nyelvészek az igét állították teóriájuk középpontjába, ezért sokáig az igeközpontú valenciaelméletek (Simigné 1998, Budai 1998) határozták meg a nyelvtudomány ezirányú kutatásait.

A valencia fogalmának értelmezése a szakirodalomban nem egységes. (Forgács:1996: 16) Helbig népszerű elmélete alapján valencián többnyire az ige **vonzatmegkötőképességét** értjük (Helbig 1982). Az ige mint a mondat struktúrájának központi eleme meghatározott számú betöltendő, illetve betölthető üres helyet (Leerstelle) nyit maga körül. Az ige által nyitott üres helyeket az ige **valenciapartnerei** (Valenzpartner) töltik be, amik tkp. nem mások, mint az ige által jelölt szituáció résztvevői, vagyis kötelező, illetve fakultatív aktánsai (obligatorische und fakultative Aktanten). Mivel minden szituáció a benne szereplő aktánsok mennyiségi és minőségi mutatóival, valamint az aktánsok között kialakult viszonyokkal jellemezhető, az ige valenciája nem kizárólag a valenciapartnerek számát határozza meg, hanem azok szemantikai tulajdonságait és szintaktikai funkcióit is. Ennek értelmében Helbig logikai, szemantikai és szintaktikai valenciát különböztet meg.

A **logikai valencia** (logische Valenz) a valóság viszonyaiból kiindulva határozza meg a valenciapartnerek számát.

A **szemantikai valencia** (semantische Valenz) arra utal, hogy az igék mint valenciahordozók milyen meghatározott szemantikai jegyekkel (Bedeutungsmerkmal)

rendelkező valenciapartnerek számára „engedik meg” az általuk nyitott üres helyek elfoglalását. A megfelelő valenciapartner kiválasztása, és a nem megfelelők kizárása a valenciahordozó és a valenciapartner szemantikai struktúráiban meglévő jegyek kompatibilitása alapján történik.

A **szintaktikai valencia** (syntaktische Valenz) az ige által nyitott üres helyek kötelező vagy fakultatív betöltését határozza meg (Helbig–Schenkel 1980: 65-66), valamint előírja, hogy az egyes helyeket milyen morfoszintaktikai jellemzőkkel rendelkező nyelvi egységek tölthetik be.

Szófaji kritériumokat figyelmen kívül hagyva, a valencia fogalmát a következőképpen határozhatjuk meg: „A valencia egy nyelvi egységnek más nyelvi egységekkel kapcsolatban megnyilvánuló általános vagy specifikus, variábilis, mennyiségileg és minőségileg jellemezhető és magát az adott nyelvi egységet is minősítő kapcsoló és kapcsolódó képessége, illetve e képességek hiánya” (Budai 1998: 233). Ezen definíció szerint az ige mellett vonzatsmegkötő képességgel más szófajok is rendelkeznek (vö. Károly 1969, Tamásiné 1989, Rácz 1995, Komlósy 1992).

Amennyiben tehát a valenciát úgy definiáljuk mint a mondat predikátumát képező valenciahordozó azon tulajdonságát, amelynek révén az képes arra, hogy a mondatban meghatározott számú és típusú bővítmény jelenlétét követelje meg vagy tegye lehetővé, úgy a valenciahordozó fogalma a régens fogalmával rokonítható (Magyar Grammatika 2000: 355). Létezik a régens terminusnak ettől tágabb értelmezése is, mely szerint a nem predikatív funkciójú vonzatos melléknevek és főnevek, valamint a névutók is a régensek közé sorolhatók (Komlósy 1992: 347-348).

A valenciapartner (aktáns) terminus jelentése is közel áll a vonzat jelentéséhez, hiszen ezek azok a bővítmények, amelyek a valenciahordozóval, illetve a régenssel együtt a mondat szerkezetét alkotják. Az aktánsok vagy vonzatok jelenlétét a mondatban a valenciahordozó, illetve a régens követeli meg. A vonzat a német *Ergänzung* terminus megfelelője, vagyis a szabad határozók ellentétpárja. Majdnem ilyen értelemben használja a vonzat terminust H. Molnár (H. Molnár 1969) és Komlósy (Komlósy 1992) is.

A szakirodalom megkülönbözteti az ige mennyiségi (kvantitatív) és minőségi (kvalitatív) valenciáját.

A **mennyiségi valencia** fogalmához a bővítmények számának meghatározása, ezen belül pedig a kötelező és a fakultatív bővítmények elkülönítése tartozik.

A **minőségi valencia** a bővítményekkel szemben támasztott morfoszintaktikai, relációs és logikai-szemantikai igényeket foglalja magában, amelyek többnyire a valenciahordozó ige inherens tulajdonságaival állnak összhangban. Ennek alapján az ige bővítményei a következő négy szempont alapján jellemezhetők: relációs jegy, inherens szemantikai jegy, szintaktikai funkció és morfoszintaktikai realizáció (Budai 1998: 235).

Az ige mennyiségi és minőségi valenciája nem azonos az igei régens szintaktikai, illetve szemantikai reprezentációjával. Átfedések és hasonlóságok azonban fellelhetők a két megközelítési módban. Például az ige minőségi valenciája magába foglalja a szemantikai szelekció fogalmát, ami tkp. nagyon közel áll a Helbig-féle szemantikai valenciához.

Szemléletesen fejezi ki ezeknek a hasonlóságoknak az okát a függőségi nyelvtan **minidráma** hasonlata (Tesnière 1988: 117). Eszerint a mondat egyfajta minidráma-hoz hasonlítható, amelynek van cselekménye és vannak szereplői. A drámához tartoznak még a cselekmény körülményei, amelyek a dráma megszűnése nélkül elhagyhatók. A hasonlat alapján a minidráma cselekményét a valenciahordozók, illetve régensek, a szereplőket a valenciapartnerek (aktánsok), illetve vonzatok, a körülményeket pedig a szabad határozók képviselik.

A legtöbb valenciaelmélet különbséget tesz a mondatkonfiguráció és a magmondat között (Budai 1998: 241-242). A **mondatkonfiguráció** az igét és a tőle függő mondatrészeket, vagyis a kötelező és a fakultatív bővítmények együttesét tartalmazza. A **magmondatot** az ige és a kötelező bővítményei alkotják.

A mennyiségi valencia meghatározásánál számításba lehet venni mind a kötelező, mind a fakultatív bővítményeket. Amennyiben csak a kötelező bővítményeket vesszük figyelembe, úgy a magmondatot és ezzel a minimális valencia számát határozzuk meg. Ha a fakultatív bővítményeket is számba vesszük, akkor a mondatkonfigurációt adjuk meg és a maximális valenciaszámot határozzuk meg. Ez utóbbi, vagyis a maximális valencia a kiindulópontja például az Apreszjan–Páll szótárnak is (Apreszjan–Páll 1982).

3.2. A funkcióigés szerkezetek elemzéséhez használt fogalmak leírása

A fent elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy – az értelmezésbeli és a terminológiai eltérések ellenére – a különböző vonzatdefiníciók egy lényeges pontban megegyeznek. Minden definíció arra épül ugyanis, hogy valamilyen módon meghatározza a szavak közötti viszonyok jellegét és e viszonyok kialakításáért felelős nyelvi egységeket, illetve azok funkcióit és tulajdonságait.

A funkcióigés szerkezetek különböző nyelvelméleti rendszerek keretein belül egyaránt vizsgálhatók, vagyis a hagyományos grammatika (Dobos 1994), a valenciaelmélet (Dobos 1991, 2000), és a generatív grammatika elméleti háttére (Dobos 1999) egyaránt alkalmas a téma kidolgozásához. Jelen dolgozatban az elemzéshez használt fogalmak leírásánál a *Strukturális magyar nyelvtan* első, mondattannal foglalkozó kötetét (Strukturális magyar nyelvtan 1992) vettük alapul.

A funkcióigés szerkezetek vizsgálata során használt terminusok leírását a régens fogalmával kezdjük:

A **régens** fogalmának definiálásakor abból a tényből indulhatunk ki, mely szerint a nyelvi egységek egy bizonyos csoportja meghatározza saját környezetét. Ezeknek a nyelvi egységeknek állandó igénye az, hogy körülöttük meghatározott számú és megfelelő minőségű nyelvi egység legyen jelen. Első megközelítésben tehát azokat a nyelvi

egységeket nevezhetjük régenseknek, amelyek környezetüket azáltal határozzák meg, hogy megkövetelik bizonyos más nyelvi egységek jelenlétét.

A régensek jelölik a mondatban megfogalmazott tényállás szereplőinek a tulajdonságait, a szereplők közötti viszonyokat és azt az eseményt, amelyben a szereplők részt vesznek. Ugyanaz a régens eltérő szereplőkkel is megnevezheti az azonos viszonyokat. Ez abban az esetben valósítható meg, ha a régensek szemantikai szerkezetének ún. üres helyeit mindig más, vagyis változó nyelvi egységek töltik be.

Amikor Brassai a naphoz és bolygóihoz, a fejedelemhez és vazallusaihoz avagy Tesniére az atom vegyértékéhez, illetve az aktáns elméletében egy minidramához hasonlítja a fent megjelölt viszonyt, tulajdonképpen komprimált formában a probléma lényegét fogalmazta meg. Ezek a hasonlatok nem meghatározott nyelvi egységekre, hanem kizárólag az igére vonatkoztak.

A dolgozatban elfogadott értelemezésnek megfelelően régensek nem csak igék, hanem más szófajokhoz tartozó szavak és szókapcsolatok is lehetnek. Ez utóbbi megállapításnak azért van jelentősége, mert a dolgozatban vizsgált funkciógés szerkezetek maguk is régensként szereplő szókapcsolatok, s mint ilyenek rendelkeznek a régensekre jellemző ismérvekkel. Ugyanakkor régensek nemcsak mondatokban, hanem a mondatoknál kisebb szerkezeti egységekben is előfordulnak, ezért a régens-vonzat viszony a funkciógés szerkezetek belső struktúráját is jellemzi.

Régenseken tehát a nyelv azon elemeit értjük, amelyek az őket tartalmazó mondatokban bizonyos számú, meghatározott szemantikai és morfoszintaktikai tulajdonságokkal rendelkező nyelvi egység jelenlétét követelik meg, illetve teszik lehetővé. A grammatikailag helyesnek minősíthető mondatokban régensek csak meghatározott jelentéskörbe tartozó és meghatározott grammatikai tulajdonságokkal felruházott vonzataikkal fordulnak elő.

A vonzatok számát a régensek határozzák meg, azonban a régensek mindig csak korlátozott számú (általában 1-4) vonzatot vehetnek maguk mellé.

A **vonzat** viszonyfogalom, ezért egy adott nyelvi egység csak abban az esetben azonosítható vonzatként, ha utalás történik a vonzatrelációt létrehozó másik elemre is. Ezen relációs jelleg miatt a vonzat fogalmi tartalma olyan definícióban ragadható meg,

amely a reláció másik elemére, vagyis a régensre is utal. Az egyes nyelvi egységeknek nem állandó tulajdonsága a vonzatok körébe való tartozás, s ezért csupán meghatározott mondatokban, meghatározott régensek mellett válnak olyan nyelvi egységekké, amelyeket vonzatként lehet definiálni. Ebből adódóan a mondat vonzatrelációinak feltárása elsődlegesen a régens ismérveinek a meghatározását teszi szükségessé, s csak ezt követően kerülhet sor a vonzat specifikumának definiálására.

Általános megközelítésben vonzatoknak nevezzük azokat a nyelvi egységeket, amelyeknek jelenlétét egy adott mondatban vagy szerkezetben a régens grammatikai tulajdonságai követelik meg, illetve teszik lehetővé. A vonzatok mintegy kielégítik a régensek követeléseit.

Attól függően, hogy a régens megköveteli, vagy csak lehetővé teszi bizonyos vonzatok meglétét a mondatban, a vonzatok lehetnek **kötelezőek** vagy **fakultatívak**. Az elhagyhatósági próbával azonosított vonzatok nem föltétlenül kötelező vonzatai a régensüknek. A fakultatív vonzat akkor válhat elhagyhatatlanná, ha olyan szabad határozó kerül mellé, amely a vonzat nélküli mondatban nem szerepelhet. Tehát a kizárólag elhagyhatatlan bővítményeket tartalmazó mondatban minden vonzat kötelező, hiszen a fakultatív vonzat jelenlétének az a feltétele, hogy egy bizonyos szabad határozó is szerepeljen a mondatban.

A vonzatok fontos jellemzője, hogy milyen viszonyító elemmel (eset, előljáró, névutó stb.) kapcsolódnak a régenshez. A viszonyító elem milyenségét a régens határozza meg. Szintaktikai funkciójukat tekintve a vonzatok nem egységesek; a mondatban alany, tárgy vagy határozó szerepét is betölthetik. Kivételesen a jelző is lehet vonzat.

A vonzatok számát a régens határozza meg.

A **vonzatkeret** mindazon vonzatoknak rendszert alkotó összessége, amelyeknek jelenlétét és tulajdonságait egy mondaton belül valamely régens határozza meg. Egy-egy régens vonzatai tehát együttesen alkotják a vonzatkeretet, vagy más terminológiával a **vonzatstruktúrát**. A vonzatstruktúra meghatározásának egyik módja a parafrázis, amely a régens vonzatain kívül azok jelentésviszonyaira is utal.

A régensek jelentős részéhez eltérő vonzatstruktúrák tartozhatnak. Nem ritka az a jelenség, amikor ugyanannak a régensnek különböző mondatokban eltérő vonzatokból álló

„udvartartása” van. Ebben az esetben az eltérő vonzatstruktúrákhoz eltérő szemantikai reprezentációk társulnak, vagyis az eltérő struktúrák különböző jelentésekhez kapcsolódnak (pl: *ad - vki vkinek vmit; ad - vki vkihez vkit; ad - vki vmire*).

A mondatban a régenseken és a vonzatokon kívül előforduló mondatrészeket **szabad határozóknak** nevezzük. Mivel a szabad határozók jelenlétét nem valamely mondatrész tulajdonságai teszik szükségessé és jelentésükkel is csupán mennyiségileg egészítik ki a nélkülük is teljes értékű mondatok szemantikai tartalmát, a legtöbb esetben szabadon elhagyhatók a mondatból. Tesniére drámahasonlata szerint a szabad határozók képviselik a mondatban a körülményeket, a díszleteket, amelyek elhagyása esetén a dráma még dráma marad, igaz veszít értékéből (Tesniére 1988: 117). Ellenben a történetet jelentő régens és a szereplőket jelölő vonzatok elhagyása esetén a dráma megszűnik dráma lenni, vagyis a mondat megszűnik mondat lenni.

Tesniére hasonlata jól érzékelteti, hogy a szabad határozókat a vonzatokra jellemző kötöttség hiánya jellemzi, ezért általában szabadon elhagyhatók a mondatból. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szabad határozók bármikor, bármilyen mondatban, bármely ige esetén szabadon előfordulhatnak, illetve elhagyhatók, hanem csupán arra utal, hogy a vonzatoktól eltérően a szabad határozók nem kötődnek szorosan egy meghatározott nyelvi egységhez. A szabad határozók olyan bővítmények, amelyek egy nélkülük is grammatikailag helyesnek minősülő szerkezettel alkotnak mondatot.

A szabad határozóknak olyan tulajdonságai is vannak, amelyek a vonzatokkal rokonítják őket: a vonzathoz hasonlóan a szabad határozó is viszonyfogalom (Dobos 1995). Ezért lehetséges az, hogy egy adott nyelvi egység egy meghatározott mondatban vonzatnak minősül, míg egy másik mondatban szabad határozóként szerepel.

A szabad határozók általában a régens és a vonzatai által kifejezett cselekvés egészének a külső körülményeit határozzák meg, utalhatnak annak helyére, idejére, okára céljára stb.

A **bővítmény** a vonzatokat és a szabad határozókat átfogó fölöttes fogalom. A bővítmények két fő csoportja (vonzatok, szabad határozók) közötti alapvető különbség a régenshez való tartozás, illetve annak hiánya.

A **szintaktikai reprezentáció** a vonzatok grammatikai tulajdonságainak leírása, a vonzathelyek felsorolása és az egyes vonzathelyekhez tartozó esetragok kijelölése. (pl. az *ad* ige esetében az átadott tárgyesetbe, a kapó részeshatározós esetbe kerül).

A **szemantikai reprezentáció** egy adott nyelvi egység jelentésének formális leírása, az esetek többségében parafrázis segítségével (pl. *ad* = valaki átengedi valami birtoklásának a jogát valakinek). A régensek szemantikai reprezentációja általában üres helyeket tartalmaz, amelyeket a vonzataik töltenek ki.

A **szemantikai jegyek** vagy **szémák** a jelentés legkisebb összetevői, amelyeknek segítségével (meglétük vagy hiányuk feltárásával) a jelentés leírható, illetve amelyekre az egyes jelentések felbonthatók.

A **szemantikai struktúra** vagy **szemantikai szerkezet** mindazon szémáknak a rendszert alkotó együttese, amelyek egy adott jelentést meghatároznak.

A **fogalmi szerepek** azok a konkrét szerepek, amelyekkel a régens - jelentéséből adódóan - felruházza az általa előírt vonzatokat. Például az *ad* ige jelentéséhez három fogalmi szerep tartozik (adó, átadott, kapó), amelyek az adott szó szemantikai reprezentációjában szerepelnek: adó átengedi átadott birtoklásának jogát kapónak.

A **fogalmi keret** egy adott nyelvi egység meghatározott jelentéséhez tartozó fogalmi szerepek összességének rendszere.

A vonzatok nem rendelkeznek annyiféle különböző tulajdonsággal, ahányféle régens és vonzat van, hanem meghatározott, egy-egy osztályt jellemző tipikus ismérveik vannak. Ez tette lehetővé azon mondattani általánosítások megtételét, amelyek egyes vonzattípusokra vonatkoznak. Egy ilyen általánosítás eredménye a **Théta-szerep** vagy **tematikus szerep** fogalma is, ami tulajdonképpen nem más, mint a különböző fogalmi szerepek egy-egy osztályát jellemző jegy. A Théta-szerep hatással van a bővítmények

kifejezési lehetőségeire. A bővítmények grammatikai tulajdonságait ugyanis nagy mértékben befolyásolja az általuk betöltött fogalmi szerep. Azokat a fogalmi szerepeket, amelyek a vonzatok viselkedését azonos módon determinálják, ugyanazon általánosabb szereptípus képviselőinek tekinthetjük, s ezeket az általános szereptípusokat nevezzük tematikus szerepeknek vagy théta szerepeknek. Az azonos tematikus szerep alá csoportosítható fogalmi szerepeket közös tartalmi jegyek jellemzik, amelyekről az egyes tematikus szerepek az elnevezésüket (Agens, Patiens, Experiens, Instrumentum stb.) kapták (Kömlösy 1992: 359).

A tematikus szerepek feltételezését a vonzatok tulajdonságaiban fellelhető szisztematikus különbségek indokolják, s ebből adódóan az egyes tematikus szerepek leírásai ezeknek a tulajdonságoknak az összessége. A leírást az határozza meg, hogy az adott tematikus szerepet betöltő vonzatok milyen valóságbeli összefüggésekre leképezve láttatják a régens jelentését.

A régens mint az általuk ábrázolt dráma cselekményének hordozói szétosztják a különböző szerepeket a vonzatok között, azaz meghatározzák a vonzatok tematikus szerepét, vagyis a tematikus szerepet a vonzatok a régensüktől kapják.

A vonzatok tematikus szerepe bizonyos mértékig meghatározza a vonzatok szófaját.

Amikor azt mondjuk, hogy egy igének vonzatai vannak, tulajdonképpen azt is kifejezésre juttatjuk, hogy az adott igét tartalmazó mondat hiányos, vagyis grammatikailag helytelen a vonzatok nélkül. A mondatban megjelenő vonzatoknak mind mennyiségileg, mind minőségileg meg kell felelniük a régens által előírt követelményeknek. Arról, hogy az adott régens mellett a megfelelő, minden szempontot kielégítő vonzatok szerepeljenek az ún. **théta kritérium** gondoskodik, amikor előírja, hogy egyfelől a régens szemantikai struktúrája által determinált összes théta szerepet ki kell osztani az arra alkalmas referenciális nyelvi egységeknek, másfelől pedig minden théta szerepet igénylő nyelvi egységnek meg kell kapnia a megfelelő théta szerepet.

A régens jelentése az egyes argumentumpozíciókhoz meghatározott szemantikai korlátokat is társít, mintegy megválogatva ezáltal a vonzatait. Ebben az értelemben a régens behatárolja vonzatainak szemantikai jegyeit, vagyis **szemantikai szelekciót**

gyakorol a vonzatokra. A vonzat jelentéskörének korlátozása a régens részéről azért szükséges, hogy szemantikailag jól formált, a valóságban is lehetséges szituációt ábrázoló mondatok jöjjenek létre.

A szemantikailag jól formált mondatok létrejöttének alapvető feltétele, hogy minden egyes argumentumhelyre megfelelő, a régens jelentése által előírt szemantikai jegyekkel rendelkező argumentum kerüljön. A szemantikai szelekciónak köszönhetően minden egyes argumentumhelyre olyan argumentum kerül, amely kielégíti az adott helytel szemben támasztott szemantikai elvárásokat. A régens csak vonzataira (köztük az alanyra) gyakorol szemantikai szelekciót, a szabad határozókra nem, hiszen a szabad határozó semmilyen vonatkozásban nem függhet a régenstől.

Az **argumentumpozíció** a mondat szerkezetének azon helye, amelynek egy adott régens meghatározott théta-szerepet ad.

Az **argumentum** olyan vonzat, amely régensétől théta-szerepet kap.

A régensnek szemantikai struktúrája ún. üres helyeket tartalmaz, amelyeket meghatározott vonzatok foglalnak el. **Szemantikai argumentumoknak** azokat a vonzatokat, vagyis az ábrázolt szituáció azon szereplőit nevezzük, amelyeknek jelenlétét a régens jelentése kívánja meg (vannak olyan vonzatok is, amelyek nem jelölnek szemantikai argumentumot, ilyenek például a frazeológiai kifejezésekben előforduló vonzatok).

Létezik külső és belső szemantikai argumentum. A külső szemantikai argumentumokat a régens által megkövetelt vonzatok nevezik meg (pl. *ad* vki, vmit, vkinek), míg a belső szemantikai argumentumok a régens jelentésében rögzített komponensek, amelyek entitásokra vagy tényállásokra vonatkoztathatók, de szintaktikailag nem fejezhető ki (pl. *borozgat*).

A **referenciális kifejezések** olyan nyelvi egységek, általában főnevek vagy főnévi szerkezetek / nominális szintagmák, amelyek egy dolgot vagy dolgokat neveznek meg. A

nem referenciális kifejezéseket ezen tulajdonság hiánya jellemzi (pl. frazeológiai kifejezések névszói része).

3.3. Régens-vonzat viszony a funkcióigés szerkezetekben

A funkcióigés szerkezeteknek mint régenseknek a vizsgálatokor a következő két tényből célszerű kiindulni:

1. a régensek több szóból álló nyelvi egységek is lehetnek;

2. régensek és vonz következő négy szempont alapján jellemezhetők: relációs jegy, inherens szemantikai jegy, szintaktikai funkció és morfoszintaktikai realizáció (Budai 1998: 235).

Az ige mennyiségi és minőségi valenciája nem azonos az igei régens szintaktikai, illetve szemantikai reprezentációjával. Átfedések és hasonlóságok azonban fellelhetők a két megközelítési módban. Például az **ige** minőségi valenciája magába foglalja a szemantikai szelekció fogalmát, ami tkp. nagyon közel áll a Helbig-féle szemantikai valenciához.

Szemléletesen fejezi ki ezeknek a hasonlóságoknak az okát a függőségi nyelvtan minidráma hasonlata (Tesnière 1988: 117). Eszerint a mondat egyfajta minidramához hasonlítható, amelynek van cselekménye és vannak szereplői. A drámához tartoznak még a cselekmény körülményei, amelyek a dráma megszűnése nélkül elhagyhatók. A hasonlat alapján a minidráma cselekményét a valenciáhozordozók, illetve régensek, a szereplőket a valenciapartnerok (aktánsok), illetve vonzatok, a körülményeket pedig a szabad határozók képviselik.

A legtöbb valenciaelmélet különbséget tesz a mondatkonfiguráció és a magmondat között (Budai 1998: 241-242). A mondatkonfiguráció az igét és a tőle függő mondatrészeket, vagyis a kötelező és a fakultatív bővítmények együttesét tartalmazza. A magmondatot az ige és a kötelező bővítményei alkotják.

A mennyiségi valencia meghatározásánál számításba lehet venni mind a kötelező, mind a fakultatív bővítményeket. Amennyiben csak a kötelező bővítményeket vesszük figyelembe, mód azzal áll összefüggésben, hogy a funkcióigés szerkezetek

vonzatstruktúrája egy belső és egy külső viszonyrendszerre osztható fel. Előbbi a szókapcsolat két komponensének, vagyis a régensként szereplő deszemantizálódott funkcióiégének és a szerkezet szemantikai központját alkotó vonzat formájú főnévi komponensnek a viszonya. Utóbbi pedig a funkcióiégés szerkezetnek mint komplex régensnek és a mondatban szereplő bővítményeinek a rendszere. E rendszer jellegzetességeit alapvetően az határozza meg, hogy az említett bővítmények nagyobbik része a főnévi komponens szemantikai argumentuma, ugyanakkor a funkcióiégés vonzata.

3.3.1. A funkcióiége mint régens

A funkcióiégés mint régens – a szemantikailag teljes értékű igékhez hasonlóan – argumentumpozíciókkal rendelkezik, amelyeket a kötelező és a fakultatív vonzatok töltenek be.

(a) A funkcióiégés szerkezetek komponensei között kialakult kapcsolat jellegéből adódóan a funkcióiégés egyik kötelező vonzata minden esetben a funkcióiégés szerkezet főnévi komponense. Ennek következtében a funkcióiégés szerkezetekben egy sajátos függőségi viszony jön létre, amelyben a funkcióiége a régens szerepét tölti be, a főnévi komponens pedig a funkcióiége kötelező vonzata.

A funkcióiégés azonban **nem teljes értékű régens**, mivel a főnévi komponens szintaktikai funkcióit nem determinálják, csupán – azáltal, hogy ellátják a szókapcsolatot az igeiség kategóriáival – lehetővé teszik, hogy a főnévi komponens a funkcióiégés szerkezetek részeként predikatív funkcióban szerepelhessen a mondatban. Vegyük például a szemantikailag teljes értékű *внести* igét, amely a következő három argumentum meglétét feltételezi: szubjektum, objektum, lokalizátor: *Она внесла ребенка в комнату*. Ezzel szemben a funkcióiégés szerkezetek igei komponenseként szereplő deszemantizálódott *внести* ige csak formálisan tekinthető három argumentumpozícióval rendelkező régensnek, mivel az objektum pozícióját eleve elfoglalja a főnévi komponens. A főnévi komponenssel való kapcsolat ugyanakkor alapvető feltétele a funkcióiége használatának, hiszen a funkcióiége csak a funkcióiégés szerkezetek részeként, a főnévi komponenssel együtt képes a mondatban szintaktikai funkció betöltésére. Például: *Она внесла изменения в проект*. Következésképpen az *изменение*

argumentumhelyre megfelelő, a régens jelentése által előírt szemantikai jegyekkel rendelkező argumentum kerüljön. A szemantikai szelekciónak köszönhetően minden egyes argumentumhelyre olyan argumentum kerül, amely kielégíti az adott helyvel szemben támasztott **szemantikai elvárásokat**. A régens csak **vonzataira** (köztük az alanyra) gyakorol szemantikai szelekciót, a szabad határozókra nem, hiszen a szabad határozó semmilyen vonatkozásban nem függhet a régenstől. Az argumentumpozíció a mondat szerkezetének azon helye, amelynek egy adott régens meghatározott théta-szerepet ad.

Az argumentum olyan vonzat, amely régensétől théta-szerepet kap. A régens szemantikai struktúrája ún. üres helyeket tartalmaz, amelyeket meghatározott vonzatok foglalnak el. Szemantikai argumentumoknak azokat a vonzatokat, vagyis az ábrázolt szituáció azon szereplőit nevezzük, amelyeknek jelenlétét a régens jelentése kívánja meg (vannak olyan vonzatok is, amelyek nem jelölnek szemantikai argumentumot, ilyenek például a frazeológiai kifejezésekben előforduló vonzatok). Létezik külső és belső szemantikai argumentum. A külső szemantikai argumentumokat a régens által megkövetelt vonzatok nevezik meg (pl. ad vki, vmit, vkinek), míg a *belső* szemantikai argumentumok a régens jelentésében rögzített komponensek, amelyek entitásokra vagy tényállásokra vonatkoztathatók, de szintaktikailag nem fejezhető ki (pl. borozgat). A referenciális kifejezések olyan nyelvi egységek, általában főnevek vagy főnévi szerkezetek / nominális szintagmák, amelyek egy dolgot vagy dolgokat neveznek meg. A nem referenciális kifejezéseket ezen tulajdonság hiánya jellemzi (pl. frazeológiai kifejezések névszói része).

3.3. Régens-vonzat viszony a funkcióigés szerkezetekben A funkcióigés szerkezeteknek mint régenseknek a vizsgálatoknál a következő két tényből célszerű kiindulni:

1. a régens több szóból álló nyelvi egységek is lehetnek; 2. régens és vonzatok nem csak a mondatokban, hanem a mondatoknál kisebb szerkezeti egységekben, nevezetesen a szókapcsolatokban is előfordulnak.

A funkcióigés szerkezetekkel kapcsolatban – e két axiómát alapul véve – az alábbiakban megfogalmazott kérdések merülnek fel:

1. Lehet-e a funkcióigés szerkezet főnévi komponense a funkcióige szemantikai reprezentációjának egyik üres helyét betöltő argumentum? 2. Értékelhető-e a funkcióigés szerkezet két komponema.

A *путешествие в завтра* és a *путешествие в будущее* szó szerkezetekben az említett pozíciót időhatározók töltik be. A megfelelő funkcióigés szerkezetek megőrzik ezeket az argumentumokat is: *совершать/совершить путешествие в завтра, совершать/совершить путешествие в будущее*.

Összegezve az elmondottakat, megállapítható, hogy a funkcióigés szerkezetek belső vonzatstruktúrájának nem minden tulajdonsága vezethető le közvetlenül a funkcióigés szerkezetek alkotó két komponens vonzatkeretéből. Kétségtől mindkét komponens hozzájárul a funkcióigés szerkezetek belső vonzatstruktúrájának a kialakításához, azonban ez nem jelenti azt, hogy a funkcióigés szerkezetek belső vonzatstruktúrája megegyezik a két komponens eredeti, funkcióigés szerkezeten kívüli vonzatstruktúrájának az "összegével". A különbségek a szemantikai és a szintaktikai reprezentáció területén egyaránt jelentkeznek.

3.4. A funkcióigés szerkezetek mint komplex régensek

Az előzőekben megállapítottuk, hogy a funkcióigék nem teljes értékű régensek és ebből adódóan a funkcióigés szerkezeteken belüli régens - vonzat viszony nem minden paramétere alapján egyezik meg a szemantikailag teljes értékű igék és a hozzájuk tartozó vonzatok közötti viszonyal.

A mondat régensének szerepét nem a funkcióige, hanem a funkcióigés szerkezet tölti be, tehát az igei és a főnévi komponens együttesen teszik lehetővé, illetve követelik meg a megfelelő vonzatok jelenlétét a mondatban. Az ilyen, több szóból álló régenseket a **komplex régensek** terminussal jelöljük.

A funkcióigékkal mint nem teljes értékű régensekkel ellentétben, a funkcióigés szerkezetekre mint komplex régensekre mindaz jellemző, ami általában a régenseknek sajátja. A funkcióigés szerkezetek üres helyeket nyitnak maguk körül, amelyeket a szerkezet kötelező, illetve fakultatív vonzatai foglalnak el, kialakítva ezáltal a funkcióigés szerkezet vonzatkeretét. A vonzatkeret kialakításában a funkcióige és a főnévi komponens egyaránt részt vállal. Például a funkcióige jelenléte miatt a szubjektum általában a funkcióigés szerkezet kötelező vonzata. A szubjektum szemantikai jegyeit illetően azonban azt kell megállapítanunk, hogy arra elsődlegesen a főnévi komponens gyakorol szelekciós hatást.

A funkcióigés szerkezetek vonzatkerete több olyan bővítményt tartalmaz, amelynek mind szintaktikai, mind szemantikai jegyeit a főnévi komponens határozza meg. (*Предметы контрабанды подлежат конфискации в доход государства.*) Ugyanez

jellemzi a funkcióigés szerkezetek legáltalánosabb fakultatív vonzatát, a melléknevet is. (*совершить тяжкое преступление, совершить легкое преступление*) Ezekben az esetekben a funkcióige annyiban határozza meg a melléknév morfológiai jellemzőit (esetét), amennyiben azt a funkcióigés szerkezeten belül saját formális vonzatának (főnévi komponens) előírja: *применить условное осуждение, подлежать обязательному предъявлению*.

A funkcióigés szerkezetek vonzatkerete nem tartalmazza a deszemantizáció forrásául szolgáló teljes értékű ige összes vonzatát. Ezzel szemben a funkcióigés szerkezetek vonzatkeretében általában megtalálhatók azok a vonzatok, amelyekkel a főnév a funkcióigés szerkezeteken kívül, egyéb szabad kapcsolataiban is rendelkezik. Például:

надзор за исполнением приговоров, за местами лишения свободы, за расследованием дел, за соблюдением законности, за соблюдением конституции;
осуществлять надзор за исполнением приговоров, за местами лишения свободы, за расследованием дел, за соблюдением законности, за соблюдением конституции.

Az is megállapítható, hogy a funkcióigés szerkezetek általában nem csak a főnevek eredeti szemantikai argumentumait őrzik meg, hanem azok morfológiai kifejezésének a módjait is. Például: *страх наказания – испытывать/испытать страх наказания; страх за жизнь – испытывать/испытать страх за жизнь; страх перед наказанием – испытывать/испытать страх перед наказанием.*

A funkcióigés szerkezetek szemantikai argumentumainak morfológiai kifejeződése a vonzatokban bizonyos mértékig motivált, azonban ez a motiváció nem abszolutizálható. Például: *производить/произвести анализ крови, производить/произвести анализ на гемоглобин.*

3.5. Az egyszerű és a komplex régensek vonzatstruktúrái

Az alábbiakban az egymással szinonim egyszerű és komplex régensek vonzatstruktúráit hasonlítjuk össze. Az egyszerű igei régensek és a komplex régensek

szerepét betöltő funkcióiágés szerkezetek vonzatstruktúráiban hasonlóságok és eltérések egyaránt fellelhetők.

Szinonim nyelvi elemek vizsgálatáról lévén szó, a hasonlóságok a **szemantikai reprezentáció** területén a legszembetűnőbbek. Mivel a funkcióiágés szerkezetek főnévi komponense általában olyan deverbális főnév, amely eredetét tekintve a funkcióiágés szerkezettel szinonim igével áll kapcsolatban, a funkcióiágés szerkezet főnévi komponensének és a funkcióiágés szerkezettel szinonim igének a szemantikai szerkezetek sok azonos szémát tartalmaz. A nagyszámban jelenlevő azonos szémák hatással vannak a régensek által gyakorolt szemantikai szelekciós folyamatokra, vagyis az egyes argumentumpozíciókhoz társított szemantikai korlátokra. Ezen korlátozások nagyrészt megegyeznek, amit az egyszerű igei és a komplex régensek mellett fellépő azonos szemantikai argumentumok bizonyítanak:

влиять/повлиять на человека, на события, на обстановку, на развитие, на взгляды, на отношение, на судьбу, на качество, на суд, на несовершеннолетних;

оказывать/оказать влияние на человека, на события, на обстановку, на развитие, на взгляды, на отношение, на судьбу, на качество, на суд, на несовершеннолетних.

Az ige és a szinonim funkcióiágés szerkezetek vonzatstruktúráiban szereplő vonzatok morfológiai kifejezése lehet azonos vagy eltérő. A következő példákban az ige és a funkcióiágés szerkezet **szemantikai argumentuma és annak kifejezése megegyezik**:

(a) az ige és a funkcióiágés szerkezet vonzata tárgyesetben áll:

анализировать законы – подвергать анализу законы, защищать ребенка – брать ребенка под защиту, проверять работу – подвергать проверке работу, исполнять задуманное – приводить задуманное в исполнение stb.

(b) az ige és a funkcióiágés szerkezet vonzata: előljárósó + tárgyeset:

влиять на школу – иметь влияние на школу, указывать на недостатки – делать указание на недостатки, надеяться на лучшую жизнь – питать надежду на лучшую жизнь, отвечать за воспитание ребенка – нести ответственность за воспитание ребенка stb.

(c) az ige és a funkcióiágés szerkezet vonzata részeshatározós esetben áll:

отвечать другу – давать ответ другу, помогать людям – оказывать помощь людям, уступить друзьям – делать уступку друзьям stb.

(d) az ige és a funkcióiágés szerkezet vonzata: előljárószó + eszközhatározós eset:

контактировать с ученым – иметь контакт с ученым, дружить с соседями – вести дружбу с соседями, разговаривать с адвокатом – вести разговор с адвокатом, прогуливаться с внуком – совершать прогулку с внуком stb.

(e) az ige és a funkcióiágés szerkezet vonzata: előljárószó + előljárós eset:

ошибаться в расчетах – делать ошибку в расчетах, нуждаться в деньгах – иметь нужду в деньгах, расписываться в получении письма – давать расписку в получении письма, распорядиться об отъезде – отдавать распоряжение об отъезде, беседовать о деле – вести беседу о деле, доносить об итогах – делать донесение об итогах, заботиться о родителях – брать на себя заботу о родителях stb.

Vannak olyan funkcióiágés szerkezetek, amelyek nem ugyanolyan esetet adnak vonzataiknak, mint a szinonim egyszerű régensek. Ilyenkor az eltérő szintaktikai reprezentáció miatt a megegyező argumentumpozíciókat **eltérő morfológiai tulajdonságokkal rendelkező vonzatok** töltik be:

(a) az ige vonzatkeretében tárgyeset, a funkcióiágés szerkezet vonzatkeretében birtokos eset áll:

ремонтировать машину – производить ремонт машины, лечить больного – вести лечение больного, записывать показатели – делать запись показателей, переводить материалы дела – делать перевод материалов дела, копировать модель – делать копию модели stb.

(b) az ige vonzatkeretében tárgyeset, a funkcióiágés szerkezet vonzatkeretében részeshatározós eset áll:

объяснять поступок – давать объяснение поступку, радовать родителей – приносить радость родителям, предпочитать поэзию – отдавать предпочтение поэзии, ударять противника – наносить удар противнику stb.

(c) az ige vonzatkeretében tárgyeset, a funkcióiágés szerkezet vonzatkeretében előljárószo + tárgyeset áll:

запрещать охоту – наложить запрет на охоту, подозревать приятеля – иметь подозрение на приятеля, беспокоить окружающих – наводить беспокойство на окружающих, изменять закон – вносить изменение в закон stb.

(d) az ige vonzatkeretében tárgyeset, a funkcióiágés szerkezet vonzatkeretében előljárószo + részeshatározós eset áll:

любить музыку – питать любовь к музыке, просить адвоката – обращаться с просьбой к адвокату stb.

(e) az ige vonzatkeretében tárgyeset, a funkcióiágés szerkezet vonzatkeretében előljárószo + előljárós eset áll:

затруднять жизнь близких – создавать затруднения в жизни близких, волновать юношу – вызывать волнение в юноше stb.

A vonzatok fontos jellemzője, hogy milyen **viszonyítóelemmel**, jelen esetben előljárószóval kapcsolódnak a régenshez. Az előző példák igazolták, hogy vannak olyan funkcióiágés szerkezetek, amelyek előljárós vonzata azonos a funkcióiágés szerkezettel szinonim ige vonzatával (*участвовать в преступлении – принимать участие в преступлении*). Vannak azonban olyan szinonimapárok is, amelyekben a komplex régens és az egyszerű régens eltérő viszonyító elem meglétét írja elő vonzata számára. Ennek következtében a vonzatok esetei eltérőek lehetnek:

(a) az ige vonzatkeretében „на” + tárgyeset, a funkcióiágés szerkezet vonzatkeretében „к” + részeshatározós eset áll:

злиться на родственников – испытывать злость к родственникам stb.,

(b) az ige vonzatkeretében „от” + birtokos eset, a funkcióigés szerkezet vonzatkeretében „к” + részeshatározós eset áll:

требовать от нас – предъявлять требования к нам stb.

(c) az ige vonzatkeretében „над” + eszközhatározós eset, a funkcióigés szerkezet vonzatkeretében „с” + eszközhatározós eset áll:

пошутить над друзьями – сыграть шутку с друзьями stb.

Gyakori az a jelenség, amikor az igei régens nem ír elő semmiféle viszonyító elemet, a komplex régens ellenben meghatározza, hogy milyen előljárószo álljon mellette. Ilyenkor az ige vonzatkeretében függő esetben álló főnév, a funkcióigés szerkezet vonzatkeretében előljárószo + függő esetben álló főnév szerepel: *возмутиться беспорядком – быть в возмущении от беспорядка; восторгаться пением – быть в восторге от пения; сочувствовать горю – иметь сочувствие к горю; утешиться известием – найти утешение в известии stb.*

Kevesebb azon szinonim párok száma, amelyekben az igei régens vonzatkerete tartalmaz előljárószoval álló vonzatot, s ezzel szemben a funkcióigés szerkezetnek előljárószo nélküli a vonzata: *извиняться перед друзьями – приносить извинение друзьям stb.*

Az egymással szinonim viszonyban álló egyszerű és komplex régensek vonzatkeretei egyaránt tartalmaznak betöltendő és betölthető üres helyeket. Különbségek tapasztalhatók azonban abban a tekintetben, hogy egy adott argumentumpozíció az igei régens vonzatkeretében **kötelezően betöltendő**, míg a szinonim funkcióigés szerkezet vonzatkeretéből e pozíció akár **hiányozhat** is, avagy **betöltése fakultatív** lehet: *нуждаться в чем-н. – быть в нужде; рисковать чем-н. – пойти на риск; задуматься о чем-н. – впасть в задумчивость.*

A funkcióigés szerkezetek ezen tulajdonságuk következtében lehetőséget nyújtanak az igei vonzatoktól való elvonatkoztatásra és ezáltal arra is, hogy a cselekvés kerüljön a figyelem központjába. A *Я постоянно тревожился* és a *Я постоянно находился в тревоге* mondatok vonzatkereteinek összehasonlító elemzéséből megállapítható, hogy az

első szerkezet nem tesz eleget a théta kritérium által meghatározott feltételeknek, mivel a mondatban nem szerepel olyan referenciális egység, amely a régens szemantikai struktúrája által determinált tematikus szerep elfogadására alkalmas lenne. A mondat ugyanis nem tartalmazza a *тревожиться* ige kötelező vonzatát (*о ком?, о чем?*), következésképpen a szerkezet hiányos, grammatikailag helytelen. Ezzel szemben a második mondat (*Я постоянно находился в тревоге.*) szerkezete grammatikailag teljes. Igaz ugyan, hogy a *находился в тревоге* funkcióiágés szerkezet vonzatkerete is tartalmazza az *о ком?, о чем?* által kifejezett vonzatot, ám ez a vonzat fakultatív. Éppen emiatt, vagyis a funkcióiágés szerkezet vonzatának fakultatív jellege miatt válik lehetővé, hogy a figyelem – az objektum megnevezésének hiányában – kizárólagosan a cselekvésre összpontosuljon.

Az elmondottak alapján a funkcióiágés szerkezetek és a velük szinonim igék kötelező, illetve fakultatív vonzataira vonatkozó törvényszerűségek a következőkben összegezhetők:

1. A funkcióiágés szerkezetek redukálják a szinonim igék kötelező vonzatait.
2. Bizonyos funkcióiágés szerkezetek vonzatkeretei egyáltalán nem tartalmazzák azokat az argumentumpozíciókat, amelyek betöltése a funkcióiágés szerkezettel szinonim igei régens esetében kötelező.
3. Az igei régens kötelező vonzatát a szinonim funkcióiágés szerkezet vonzatkeretében fakultatív vonzat váltja föl.
4. A funkcióiágés szerkezetek vonzatkerete – azáltal, hogy kialakításában a funkcióiáge és a főnévi komponens is részt vállal – mégis több, elsősorban fakultatívan betölthető argumentum pozíciót tartalmaz, mint a funkcióiágés szerkezettel szinonim ige vonzatkerete.

4. A jogi szaknyelv és a vizsgált korpusz

A nyelv és a jog között fellelhető általános összefüggések meghatározott aspektusainak, valamint a jogi szaknyelv bizonyos ismérveinek a tárgyalása azért szükséges, mert

- (1) a funkcióigés szerkezetekre vonatkozó megállapítások szemléltetésére és indoklására a jogi szaknyelv meghatározott területeiről származó példamondatok szolgálnak,
- (2) a jogi szaknyelv, valamint a jogi szaknyelvben előforduló funkcióigés szerkezetek vizsgálata olyan tényekre engedett következtetni, amelyek a funkcióigés szerkezetek lényegi tulajdonságainak a feltárásához járultak hozzá.

4.1. A nyelv és a jog kapcsolatáról

A nyelv és a jog között rendkívül szoros az összefüggés (Szabó 2001: 31-104), szorosabb, mint azt általában tudatosítjuk. Ugyanis a nyelvet a jogi gondolkodás, sőt a jog létfeltételeként foghatjuk fel. A nyelv a jog élettere, közege, abban és általa létezik (Karcsey 1981: 326).

A jogi tartalom kizárólagosan a jogi fogalom konkrét nyelvi alakjában válik közölhetővé és ezáltal hatályosulóvá. Következésképpen a jogi fogalom, a jogi norma egyrészt a jog területéhez, másrészt pedig a nyelv területéhez kapcsolódik (Olivecrona 2000: 153-185, Szabó 2000b: 1-47).

A jogi norma csakis nyelvi formában juthat kifejezésre. Erre az axiómára vezethető vissza a nyelv és a jog közötti ontológiai és logikai kapcsolat számos ismérve.

(a) A jog és a nyelv kapcsolatát a **tartalom és a forma** viszonyában lehet megragadni. Ebben a viszonyban a jogi gondolat maga a tartalom, amely a jognak mint társadalmi tudatformának a része. Ezen viszony másik eleme a tartalom objektivációját jelentő formai oldal. A jognak olyan formára van szüksége, amely a tartalmat adekvátan, a normativitás követelményeivel összhangban képes kifejezésre juttatni. Ez a forma – miként az emberi gondolatok jelentős részénél, úgy a jogi gondolatnál is – a nyelv.

(b) A nyelvi forma egyaránt alkalmas a jogi gondolat **általános és egyedi** tartalmának hordozására. Mindkét esetben azonos a **jogi gondolat** és azonos formában, ti. nyelvi formában jut kifejezésre. Ugyanakkor eltérő a **jogi tartalom**. A jogalkotó a jogi gondolatot általánosságában ragadja meg és fejezi ki. A jogi gondolat a jogalkalmazás során egyedivé válik, a jogi tartalom a konkrét eset lesz, pontosabban egy történés jogilag releváns része. A jogi gondolat ezen két tartalmi megnyilvánulása között a nyelv teremt kapcsolatot.

A tisztán nyelvi formában létező normának az érvényesülését a norma egyedi ügyre történő alkalmazása jelenti, vagyis egy konkrét jogi döntés meghozatala. A jogi döntés is csak nyelvi formában létezik.

(c) A jog a gondolat eltérő tartalmát eltérő nyelvi formába önti, vagyis eltérő nyelvi eszközöket vesz igénybe egyazon gondolat eltérő tartalmának kifejezésére. Ebben a vonatkozásban a jog és a nyelv kapcsolata a **cél és az eszköz viszonyával** jellemezhető.

(d) A jogalkotó egy életviszony szabályozásánál mindig általánosít, elvonatkoztat az egyedi történések esetlegességétől. Ezért a norma nyelvi kifejezése is elvont lesz. A jogalkotó által szabályozott életviszonyok azonban mindig konkrétak. Csakis X okoz kárt Y-nak, vagy N okoz kárt Z-nek. Két egyforma eset a valóságban nem létezik. Az egyes esetek jogi elbírálásakor a nyelv segítségével rekonstruálják a történeteket. Ekkor a nyelv a konkrétat juttatja kifejezésre; az ügyirat pedig jogi szempontból releváns elemeket emel ki a történetek taglalásakor. A jogalkalmazó tehát két megfogalmazást vet egybe, **a norma általánosságát a történés egyediségével**.

(e) A jogi gondolat kifejeződésének legadekvátabb eszköze a nyelv, ám mint láttuk, egyazon jogi gondolat eltérő nyelvi eszközökkel is kifejezhető. A jog annak érdekében, hogy a lehető legpontosabban juttassa kifejezésre a jogi gondolatot, sajátos nyelvi formát, **jogi szaknyelvet** használ. Ennek eszközeit veszi igénybe, hogy a jogilag releváns tartalmat kifejezze. Egy gyermek világrajöttét a szülést levezető orvos az orvosi szaknyelv eszközeivel fogja elmondani, amelyben a gyermek bizonyára „magzat” lesz vagy „foetus”. A jogi szaknyelvben viszont a gyermek „jogalanyként”, „állampolgárként”, esetleg „örökösként” fog szerepelni a születéskor fennálló jogi körülményektől függően, illetve a kiemelendő jogi szempontokat figyelembe véve.

(f) A jogi nyelv csakis azáltal nyer önálló létet, hogy egyaránt része a jognak és a nyelvnek. Éppen ezért az egységes jogi szaknyelv megalkotásának kritériumai között egyaránt szerepelnek jogi és nyelvi aspektusok. Mivel a jogi szaknyelv a joghoz és a nyelvhez egyaránt kötődik, kialakulása, fejlődése és mindenkori állapota sem választható el e kettő együttes hatásától.

(g) A nyelv és a jog viszonyát az összefonódás és a kölcsönös függőség jellemzi. Amikor a nyelv és a jog kapcsolatát vizsgáljuk, tulajdonképpen egy sokkal átfogóbb és általánosabb témakört érintünk, nevezetesen a nyelv és a társadalom fejlődése közötti viszonyt. A nyelv éppúgy társadalmi és kulturális jelenség, ahogyan a jog, ám egészen más minőség szerint. A nyelv **ontológiai** kapcsolatban áll a joggal, amennyiben ez utóbbi nem létezne nyelv nélkül. Ám a nyelv nem tudja magát függetleníteni a többi társadalmi jelenségtől, minthogy maga is a társadalmi jelenségek bonyolult rendszerének a része.

(h) Mivel a jog a maga céljainak elérése érdekében eszközként használja a nyelvet, a nyelv és a jog közötti függőségi viszony nem egyenlő arányú, nem azonos minőségű. A jogot **létében** határozza meg a nyelv, így a jog csak annak közlésére alkalmas, amit számára a nyelv lehetővé tesz. Amit a nyelv nem képes kifejezni, az jogilag valójában nem létezik.

(i) A nyelv változásának a jogra gyakorolt hatását leginkább az írott nyelv megjelenésében érhetjük tetten. A jog mint társadalmi jelenség szintén nyomon követi a társadalomban végbemenő változásokat. Ennek kifejezésére pedig a nyelvet használja fel. A jogfejlődés ezért általában nyelvi fejlődést is jelent, vagyis a **jogalkotás** ősidők óta **nyelvalkotás** is (Karcsey 1981: 326).

(j) A nyelv és a jog meghatározott szabályok és törvényszerűségek alapján felépülő **normatív** rendszer. A nyelv normarendszerének a megsértése a kommunikáció gátjává válhat. Különösen igaz ez a jog területén, hiszen a jogszabálynak: „teljes egészében és minden megnyilvánulásában csak nyelvi létezmódja van” (Seregy 1989: 30). Ezért a nyelvi norma megsértése a jogalkotás vagy a jogalkalmazás során szükségszerűen a jogi tartalom sérelmével jár: „nem lehet szakmai szempontból sem kifogástalan egy jogi szakszöveg, ha nyelvileg nem az” (uo. 30).

4.2. A jogi nyelv mint szaknyelv

Az előzőekben evidenciaként szerepelt a jogi nyelv mint elkülönülő, sajátos arculattal rendelkező nyelv. Az alábbiakban ezen evidencia létjogosultságát vizsgáljuk.

A jogi nyelv **szaknyelv**, s mint ilyenre mindaz jellemző, ami általában a szaknyelvek sajátja.

A szaknyelv azon nyelvi kommunikációs eszközöknek az összessége, amelyek az emberi munkamegosztás különböző területein bekövetkezett fejlődés során kialakult fogalmak, rendszerek és viszonyok kifejezésére alkalmasak. A szaknyelv mindig objektív alapú, mivel valamiféle reális társadalmi valósághoz, ismeretághoz, mesterséghez, foglalkozáshoz vagy tudományhoz kapcsolódik (Karcsey 1981:329). A szaknyelv használatának legfőbb **célja** abban keresendő, hogy a rendelkezésére álló nyelvi kommunikációs eszközök optimális felhasználásával az emberi munkamegosztás során létrejött különböző területeken a kommunikációt adekvát módon biztosítsa.

Minden szaknyelv differentia specificája a sajátos **szókincs**. A szaknyelvek mind logikailag, mind nyelvileg rendszerezett és definiált, valamilyen módon rögzített és intézményesített általános érvényű terminológiával rendelkeznek. A szaknyelvek szókincsét az idegen, elsősorban görög és latin eredetű szavak alkalmazása, valamint a nemzetközi szóhasználat átvétele jellemzi. Ennek eredménye az azonos szakterületek nyelvének nemzetközi jellege. Ezen nemzetközi interdependencia, vagyis a fogalmak elnevezésének nemzetközi egységesítésére irányuló törekvés elsősorban a műszaki- és természettudományok területére jellemző, ám az utóbbi időben ilyen irányú tendenciák a társadalomtudományok területén (Dróth 2000: 287-298) is megfigyelhetők.

A szaknyelvek és a nem szaknyelvek **grammatikai rendszere** egyaránt a nemzeti nyelv grammatikai bázisán nyugszik. Különböző szövegtípusokból kiinduló szaknyelvi vizsgálatok igazolják, hogy nem léteznek olyan grammatikai törvényszerűségek, amelyek kizárólag a szaknyelvre jellemzők, vagyis a szaknyelv grammatikája nem tér el a normának tekintett köznyelv grammatikájától. A szaknyelvek és a nem szaknyelvek közötti különbségek a grammatikai eszközök tekintetében azok **előfordulási gyakoriságában** jelentkeznek (Szöllősy-Sebestyén 1979: 123). Ideális esetben a

különböző grammatikai eszközök, illetve alkalmazásuk gyakorisága az egyértelműség, a pontosság és a fogalmi azonosíthatóság elveit hivatottak szolgálni.

A szaknyelvi megnyilvánulások nem egységesek, **műfaji, stilisztikai és formai** szempontok szerint egyaránt differenciálhatók. A laikus számára is megkülönböztethetők az egyes szaknyelvi közlések aszerint, hogy egészen elvontak, konkrétak, magyarázók, ismertető, értékelők, utasítók stb. E sokszínűség oka abban rejlik, hogy a szaknyelvi közlés formáját mindig meghatározza, hogy „ki, kinek, mit és miért közöl” (Seregy 1989: 24).

A különböző szaknyelvi kommunikációs formák saját szabályokkal és törvényszerűségekkel rendelkeznek, ami alapján lehetségessé válik az egyes szaknyelveken belül bizonyos **szintek** vagy **rétegek** elkülönítése. Egy adott szakterület egyes kommunikációs szintjein, illetve az egyes szaknyelvek struktúráiban fellelhető részegységekben ugyanazokat a tartalmakat gyakran eltérő nyelvi eszközök fejezik ki, amelyeknek kiválasztásában – a konvencióvá vált nyelvi fordulaton túlmenően – a közlési szándék, a közlendő ismeretek, a címzett ismeretei és a nyelvi stratégia játszik döntő szerepet.

*

A jog által kialakított sajátos nyelv minden vonatkozásban felmutatja azokat az ismérveket, amelyek a szaknyelvekre általában jellemzőek. Ezen általános ismérveken belül találjuk meg azokat az attributumokat, amelyek a szaknyelvek népes családjában minden mástól megkülönböztetik a **jogi szaknyelvet**.

(a) A jogi szaknyelv elsősorban a jogász szakma által kialakított és használt nyelv. Ugyanakkor a jog társadalmi funkciójából adódóan hatóköre messze **túlnó egy szakma, egy szakterület határain**. Így a jog nyelve az egész társadalom, azon belül pedig egyes csoportok vagy az egyének számára közvetíti az állam által alkotott kötelező magatartási normákat.

(b) A jogi szaknyelv szókincsét – a többi szaknyelv szókincséhez viszonyítva – **a társadalom széles rétegei** használják. A jogi szókincs ilyen széleskörű elterjedése arra

mutat, hogy a jogi szaknyelv behatol és eleven hatást fejt ki a társadalmi kommunikáció számos területén. Ugyanakkor a jogi szaknyelv hatása nem korlátozható csupán a szókinés elterjedésére, hanem számolnunk kell a jogi szaknyelv stílusának, műfaji és formai sajátosságainak nyelvi hatásával is.

(c) A jogi szaknyelv **akceptálja** azon szakterületek nyelvhasználatát, amelyet szabályoz, vagyis a jogszabályok a nyelvhasználattal reflektálnak a szabályozás alá vont életviszonyok szaknyelvi jellegzetességeire.

(d) Ez a nagyfokú **adaptációs készség** a jogi szaknyelv egy további sajátosságához vezet, nevezetesen a jogi szaknyelv azon jellegzetességéhez, hogy szakszókinése túlnyomóan a köznyelv szókészletéből származik (Karcsey 1981: 330).

(e) A jogi szaknyelv fontos sajátossága a **szókészlet használatának módja**. A jogi szaknyelvben a közlés módjának, a közlés minőségének és formájának nagyobb jelentősége van, mint más szaknyelvek esetében. A jogi nyelv szakszavai ugyanis jogi fogalmakhoz, jogi tényekhez, helyzetekhez, viszonyokhoz kapcsolódnak, így használatukhoz jogi következmények fűződnek.

(f) A jogalkotásban és a jogalkalmazásban is alapvető követelmény a **szakszerűség** és **közérthetőség**. A jog természetéből és funkcióiból adódóan a jogi szaknyelvben a szakszerűség primátusa érvényesül, ami azonban nem zárja ki, sőt bizonyos szempontból egyenesen feltételezi a közérthetőséget. A jogi szaknyelv – a már említett kötöttségek keretei között – a pontos szóhasználatra, a szabatos megfogalmazásra törekszik. Ezen belül a speciális jogi igényeket az egyes kifejezések megszorító, szűkítő értelmű alkalmazásával elégíti ki.

(g) A jogi szaknyelv most ismertetett sajátosságait támasztja alá a jogtudományban a jogi szövegek, azon belül pedig a **jogszabályok értelmezéséről** vallott felfogása (Szabó 1960: 97-227, Szabó 1996: 190-198). A jogtudományban általánosan elfogadott nézet szerint a jogszabályok értelmezésének négy módszere van: „nyelvtani értelmezés, logikai értelmezés, történeti értelmezés és rendszertani értelmezés. A jogszabályok nyelvteni értelmezése ... a széles értelemben vett általános nyelvteni szabályok figyelembevételét, illetőleg alkalmazását, a jogszabályoknak a nyelvten segítségével való megértését és megérttetését jelenti” (Szabó 1960: 129-130). Ez azt jelenti, hogy a jogszabályok nyelvteni

értelmezésénél nincsen valamilyen, a nyelvtudomány előtt ismeretlen különös jogi módszer.

*

A jogi szaknyelvet lehet egységként kezelni, ám meghatározott szempontok szerint részekre is osztható. A szaknyelvek struktúrájának a meghatározásakor két kiindulási pont közül választhatunk:

1. Az egyik lehetséges út a szaknyelveknek nyelven kívüli ismérvek segítségével történő tagolása.
2. A másik megoldás a szaknyelveknek „önmagukban” való, azaz nyelvi kategóriákkal történő felosztása.

A szaknyelvek pusztán nyelvi szempontok szerint történő felosztása megfosztja a szaknyelvreírás annak legfontosabb specifikumától, nevezetesen a kutatás tárgyát képező szaknyelvhez kapcsolódó szakterület vizsgálatától. Ezért célszerűnek látszik a jogi szaknyelv struktúrájának meghatározásakor a jognak az ismérveit alapul venni és egyúttal olyan rendező elvet választani, amely a jogi szaknyelv nyelvészeti sajátosságai mellett elsődlegesen a jogi szaknyelvhez kapcsolódó szakterületet veszi figyelembe.

Amennyiben a jogi szaknyelv belső felosztásakor nyelven kívüli tényezőkből indulunk ki, alapként a szakterület által kimunkált felosztás jöhet szóba. A jogi szaknyelvnél kézenfekvőnek látszik a jogrendszer **jogági tagolásának** követése. Ennek megfelelően a jogi szaknyelven belül létezik alkotmányjogi, büntetőjogi, polgári jogi stb. szaknyelv.

Ez a felosztás azonban igen kevés nyelvészeti támpontot szolgáltat, mivel a jogági differenciálás nem a jogi szaknyelvnek a struktúráját, hanem a jogrendszernek a struktúráját követi. Ez a felosztás nem tartalmaz a szaknyelvi struktúrát meghatározó minőségi ismérveket, mert egyszerű mellérendeltségi viszonyokat fejez ki. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a jogági tagozódásnak a szaknyelven belüli összehasonlító elemzéskor differenciáló szerepe lehet, amennyiben a büntetőjogi és a polgári jogi stb. nyelvhasználatot kívánjuk vizsgálni. Ilyen értelemben lehet jelentősége annak a jogi

megkülönböztetésnek is, amely a jogágakat bontja két részre, ún. anyagi és alaki jogra, vagyis például polgári anyagi jogra és polgári eljárásjogra.

Figyelemreméltó a jogi szaknyelvnek **Karcsay Sándor** által felállított tagolása (Karcsay 1981: 329-330), amely szerint a jogi szaknyelv a következő rétegekre osztható:

1. a jogtudomány és részben a jogi oktatás nyelve,
2. a jogszabályok, fontos okiratok, továbbá a színvonalas, elsősorban a felsőbbbírósági jogalkalmazás nyelve,
3. a kisebb igényű jogalkalmazói nyelv, valamint a mindennapos igazgatási és rendészeti gyakorlatban használatos nyelv,
4. a jogi konyha- vagy műhelynyelv, vagyis az a nyelv, amellyel a jogászok és a jogi-igazgatási munkát végzők egymásközt munkájuk során érintkeznek,
5. a köznyelv és a jogi szaknyelv mezsgyéjén mozgó nyelv, amely elsősorban a tömegtájékoztatás nem szakmai fórumain használatos.

Ezen **nyelvészeti és jogi szempontokat** egyaránt érvényesítő tagolás egyben minőségi sorrend felállítását is jelenti, amikor kifejezetten nyelvi szempontok szerint, nevezetesen a terminológiai pontosság és a közlésmód igényessége alapján tagolja öt szintre a jogi szaknyelvet.

A jogi szaknyelv struktúrájának meghatározásakor egyszerre kell tehát érvényesíteni a nyelvészeti és a jogi szempontokat. Nyelvi szempontból a nyelvnek a jogi tartalmat differenciáló hatását kell figyelembe venni, míg jogi szempontból a jognak a saját nyelvére gyakorolt differenciáló tényezőit. Minthogy szaknyelvről van szó, így annak tényleges alkalmazási szférája, azaz a szakterület jelöli ki a vizsgálat határát. Eme követelmények szerint – jogi és nyelvészeti szempontokat egyaránt figyelembe véve – a jogi szaknyelvet három részre oszthatjuk fel:

- a tételes vagy pozitív jog nyelve
- a jogalkalmazói jog nyelve
- a jogtudomány nyelve.

Ez a hármas tagolás a jogi szaknyelvet a jog társadalmi funkciójának és a társadalom életében való megjelenésének megfelelően osztja fel, vagyis jogi szempontból a jogi szaknyelv alkalmazási szféráit adekvátan különbözteti meg. Mégis nyelvészeti kritériumok segítségével teszi ezt, mivel egyrészt kifejezetten **szaknyelvi struktúrát** ábrázol, másrészt

a szaknyelvi struktúrát **funkció szerint** differenciálja. A funkcionális szemlélet létjogosultsága a jog és a nyelv viszonyában ragadható meg, amelynek alapját – az előzőekben már kifejtett – tartalom és forma összefüggése adja.

4.3. A vizsgált korpusz bemutatása

Az értekezésben vizsgált korpuszt a **jogi szaknyelvben**, azon belül elsősorban a **tételes jog és a jogalkalmazói jog nyelvében** előforduló funkcióiágis szerkezetek alkotják. Felmerülhet a kérdés, hogy miért pont a jogi szaknyelvre és azon belül miért pont a tételes jog nyelvére esett a választás. Ez a következőkkel indokolható. A jogi szakszövegek egyik legfontosabb szintaktikai jellemzője a funkcióiágis szerkezetek elterjedt használata, ami – a jog precizításra való törekvése miatt – a funkcióiágis szerkezetek vonzatkeretében rejlő bővítési lehetőségek maximális kihasználásával párosul.

A **tételes jog, vagyis a jogszabályok nyelvének** választását ezen kívül történeti és logikai összefüggések indokolják. Ha megvizsgáljuk a tételes jog és a jogalkalmazás, valamint a jogtudomány történeti kapcsolatát, egyértelmű, hogy az utóbbiakat megelőzte a jogszabály megjelenése; a tételes jog megléte után lehetett azt alkalmazni, mint ahogy szintén csak a már kialakult jogrend lehetett a jogtudomány tárgya.

A tételes jog választását ezen szaknyelvi szférának a másik kettővel való logikai kapcsolata is indokolja. Logikai szempontból a jogi szaknyelven belül a tételes jog nyelve központi helyet foglal el; a jogalkalmazás és a jogtudomány nyelvének egyaránt forrása és nélkülözhetetlen tárgya.

A jogszabályok hierarchiája miatt, illetve e hierarchiából fakadó tartalmi és nyelvi megfelelések miatt a jogi szaknyelv különböző területein előforduló funkcióiágis szerkezetek forrásai szinte kivétel nélkül a magasabb szintű jogszabályokban lelhetők meg.

A fent elmondottak értelmében a dolgozatban felhasznált korpuszt a következő jogszabályok alkotják:

- (1) *Гражданский Кодекс Российской Федерации*
(Az Orosz Föderáció Polgári Törvénykönyve)
<http://www.marvelm.ru/law/kodeks/uk.htm> 1999.03.20.

- (2) *Гражданский Процессуальный Кодекс Российской Федерации*
(Az Orosz Föderáció Polgári Eljárásjogi Törvénykönyve)
<http://www.marvelm.ru/law/kodeks/uk.htm> 1999.03.20.
- (3) *Конституция Российской Федерации*
(Az Orosz Föderáció Alkotmánya)
<http://www.ifes.ru/laws/rus/construs.htm> 1999.03.17.
- (4) *Уголовный Кодекс Российской Федерации*
(Az Orosz Föderáció Büntető Törvénykönyve)
<http://www.marvelm.ru/law/kodeks/uk.htm> 1999.03.20.
- (5) *Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации*
(Az Orosz Föderáció Büntetés-végrehajtási Törvénykönyve)
<http://www.marvelm.ru/law/kodeks/uk.htm> 1999.03.20.
- (6) *Уголовно-процессуальный Кодекс Российской Федерации*
(Az Orosz Föderáció Büntetőeljárás Törvénykönyve)
<http://www.marvelm.ru/law/kodeks/uk.htm> 1999.03.20.

A jogi szaknyelvre jellemző funkcióigés szerkezetek vizsgálatához a jogalkalmazás nyelvhasználatának elemzésére is szükség volt. Ezért a felsorolt törvénykönyvek jogszabályain kívül az értekezésben a következő könyveket és internetes Web-oldalakat is felhasználtuk:

1. *Процессуальные документы органов предварительного расследования.* 1996.
(ред. И. Н. Кожевников, С. В. Бородин) Москва: Издательство Спарк.
  2. *Практикум по криминалистике.* 1995. (ред. Н. П. Яблокова) Москва:
Издательство БЕК.
  3. *Комментарий к Гражданскому Кодексу.* 1995. (ред. В. Н. Гапеев, С. А. Зинченко,
А. А. Лукьянцев) Ростов-на-Дону: Феникс.
1. <http://www.vademecum.ru/law.htm> 1999.04.16.
  2. <http://www.wps.ru/digest/ss.html> 1999.04.16.

A dolgozatban felhasznált korpusz elemzése a World 97-es szövegszerkesztő keresőprogramjának a segítségével történt. A funkcióigés szerkezetek keresésénél az bizonyult a legcélravezetőbbnek, ha az **igei komponensből** indultunk ki. Néhány törvénykönyv áttanulmányozása után sikerült megállapítani azt a 20 leggyakrabban előforduló funkcióigét, amelyekre a további vizsgálódások épültek. Miután ezek az igeik majdnem kizárólagosan funkcióigés szerkezetek komponenseként fordulnak elő a jogi szövegekben, nem okozott problémát az adott funkcióigét tartalmazó szerkezetek megtalálása.

A korpusz jelentős mértékű szűkítését jelentette, hogy a keresésből kihagytuk az ún. funkcióigeneveket, és ezáltal azokat a szerkezeteket, amelyek melléknévi vagy határozói igeneveket tartalmaznak. Kivételt képez néhány funkcióigenevet tartalmazó szerkezet példaként való bemutatása.

*

A korpusz feldolgozásának következő lépését a funkcióigés szerkezetek **csoportosítása** jelentette. A csoportosítás **négy szempont alapján** történt:

- (1) a funkcióigés szerkezetek törvénykönyvekben való előfordulása szerint (külön csoportba kerültek például a Polgári Törvénykönyvben és a Büntető Törvénykönyvben előforduló funkcióigés szerkezetek);
- (2) a főnévi komponensek száma szerint (vagyis aszerint, hogy hány főnév kapcsolódik az egyes funkcióigékhez);
- (3) a szinonim ige megléte alapján (vagyis aszerint, hogy létezik-e az orosz nyelvben olyan ige, amelyik az adott funkcióigés szerkezet szinonimája);
- (4) a funkcióigés szerkezetek helyettesíthetősége alapján (vagyis aszerint, hogy a konkrét jogszabályban helyettesíthető-e az adott funkcióigés szerkezet a szinonim igével vagy nem).

A dolgozatban vizsgált probléma feltárásához a 3. és a 4. szempont alapján kapott eredmények bizonyultak a legfontosabbaknak. A negyedik szempont alapján két nagy csoportot kaptunk:

- (a) A funkcióigés szerkezet helyettesíthető a szinonim igével;
- (b) A funkcióigés szerkezet nem helyettesíthető a szinonim igével.

Mindkét csoport esetében további differenciálásra volt szükség. Ehhez meg kellett határozni a helyettesítés feltételeit és fel kellett tárni azokat az okokat, amelyek miatt egy adott funkcióigés szerkezet helyettesíthető, illetve nem helyettesíthető a szinonim igével.

*

A fent elmondottakat a következő példákkal és adatokkal illusztráljuk:

(1/a) A vizsgált korpuszra legjellemzőbb funkcióigék listája:

- (1) осуществлять/осуществить
- (2) производить/произвести
- (3) предъявлять/предъявить
- (4) подлежать
- (5) носить/нести
- (6) совершать/совершить
- (7) принимать/принять
- (8) давать/дать
- (9) причинять/причинить
- (10) вносить/внести
- (11) получать/получить
- (12) создавать/создать
- (13) оказывать/оказать
- (14) проводить/провести
- (15) сдавать/сдавать
- (16) налагать/наложить
- (17) наносить/нанести
- (18) выносить/вынести
- (19) водить/вести
- (20) подвергать/подвергнуть

(1/b) A különböző törvénykönyvekben előforduló funkcióigék listája:

Példaként az orosz Polgári Törvénykönyv és a Büntetés-végrehajtási Törvénykönyv jogszabályaiban leggyakrabban használt funkcióigéket soroljuk fel használati gyakoriságuk sorrendjében:

**ГРАЖДАНСКИЙ КОДЕКС
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

**УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ
КОДЕКС РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

- (1) осуществлять/осуществить
- (2) предъявлять/предъявить
- (3) производить/произвести
- (4) носить/нести
- (5) подлежать
- (6) совершать/совершить
- (7) давать/дать
- (8) принимать/принять
- (9) вносить/внести
- (10) причинять/причинить
- (11) получать/получить
- (12) создавать/создать
- (13) оказывать/оказать
- (14) налагать/наложить
- (15) сдавать/сдавать
- (16) проводить/провести
- (17) водить/вести
- (18) выносить/вынести
- (19) подвергать/подвергнуть
- (20) наносить/нанести

- (1) производить/произвести
- (2) осуществлять/осуществить
- (3) проводить/провести
- (4) подлежать
- (5) принимать/принять
- (6) носить/нести
- (7) выносить/вынести
- (8) оказывать/оказать
- (9) вносить/внести
- (10) совершать/совершить
- (11) налагать/наложить
- (12) давать/дать
- (13) причинять/причинить
- (14) водить/вести
- (15) предъявлять/предъявить
- (16) получать/получить
- (17) создавать/создать
- (18) сдавать/сдавать
- (19) наносить/нанести
- (20) подвергать/подвергнуть

(2) A funkcióigék elemzése a hozzájuk kapcsolódó főnevek száma alapján:

Az alábbiakban bemutatunk néhány példát az orosz Polgári Törvénykönyvben előforduló funkcióigés szerkezetekhez kapcsolódó főnevekből:

Funkcióige	Főnévi komponensek száma	Példák
подлежать	31	<i>Возврату, возмещению, восполнению, выплате, выселению, заключению, замене, защите, индексации, исполнению, компенсации, ликвидации, начислению, обмену, оплате, осуществлению, оценке, передаче, перерасчету, преобразованию, применению, проверке, продаже, разделу, регистрации, сдаче, сносу, увеличению, удовлетворению, удостоверению, уплате</i>
давать/дать	12	<i>аваль, возможность, гарантию, задаток, обязательство, основание, полномочие, поручительство, право, распоряжение, согласие, указание</i>
совершать/совершить	12	<i>действие, дарение, договор, записи, операцию, отказ, передачу, покушение, протест, сделки, соглашение, уступку</i>
принимать/принять	10	<i>во внимание, меры, исполнение, в обмен, обязанности, постановление, к рассмотрению, решение, ручательство, на учет</i>
носить/нести	9	<i>бремя, конструкцию, обязанности, обязательство, ответственность, последствие, расходы, риск, убытки</i>
причинять/причинить	4	<i>вред, повреждение, убытки, ущерб</i>
предъявлять/предъявить	3	<i>иск, квитанцию, требование</i>
оказывать/оказать	3	<i>предпочтение, содействие, услугу</i>
налагать/наложить	1	<i>штраф</i>
наносить/нанести	1	<i>ущерб</i>

(3) A funkcióigés szerkezettel szinonim ige meglétének, illetve hiányának megállapítása:

A funkcióigés szerkezettel szinonim igét szótárak (С. И. Ожегов: Словарь русского языка. Москва, 1973.; В. М. Дерибас: Устойчивые глагольно – именные словосочетания русского языка. Словарь-справочник. Москва, 1979.; С. И. Дерягина: Учебный словарь глагольно-именных словосочетаний русского языка. Москва, 1987.)

segítségével határoztuk meg. Például a *давать/дать* funkcióige a Büntetés-végrehajtási Törvénykönyvben három főnévvel (*объяснение, ответ, согласие*) fordul elő és alkot funkcióigés szerkezetet. Mindhárom szerkezet rendelkezik szinonim igepárral:

- (a) *давать/дать объяснение – объяснять/объяснить;*
- (b) *давать/дать ответ – отвечать/ответить;*
- (c) *давать/дать согласие – соглашаться/согласиться.*

A Polgári Törvénykönyvben és a Polgári Eljárásjogi Törvénykönyvben a *причинять/причинить* funkcióige mellett négy főnév áll: *вред, повреждение, убыток, ущерб*. A megfelelő funkcióigés szerkezetek közül kettő rendelkezik szinonim igei párral, kettő nem:

- (a) *причинять/причинить вред – вредить/повредить;*
- (b) *причинять/причинить повреждение – повреждать/повредить;*
- (c) *причинять/причинить убыток;*
- (d) *причинять/причинить ущерб.*

(4) A korpusz rendszerezése a funkcióigés szerkezetek helyettesíthetősége alapján

Miután egy adott funkcióigés szerkezetről megállapítottuk, hogy van szinonim igepárja, sor kerülhetett annak eldöntésére, hogy konkrét jogszabályokban helyettesítheti-e a szinonim ige a funkcióigés szerkezetet. Ennek során, illetve ezt követően lehetett meghatározni a helyettesítés feltételeit, annak kizáró okait, valamint a vonzatstruktúra szerepét a helyettesítésben.

5. Funkcióigés szerkezetek a jogi szaknyelvben

A korpusznak a fent bemutatott módon történő feldolgozásával nem csak a funkcióigés szerkezetek szinonim igékkal történő helyettesítésének a feltételeit tudtuk meghatározni, hanem azt a szerepet is, amelyet a vizsgált szerkezetek a jogi szaknyelvben betöltenek. A következőkben először ezt mutatjuk be.

5.1. A funkcióigés szerkezetek és a jogi szaknyelv struktúrája

A funkcióigés szerkezetek a jogi szaknyelv fontos attribútumai, s mint ilyenek egyaránt használatosak a jogi szaknyelv **mindhárom területén**, úgymint a tételes jog, a jogalkalmazás és a jogtudomány nyelvében. Minthogy a fogalmi pontosság és a terminológiai azonosság egyaránt követelmény az orosz jogi szaknyelv mindhárom részében, illetve azok különböző alkalmazási szféráiban, a funkcióigés szerkezetek használatát a jogi szaknyelv struktúráján belül az **egységesség** jellemzi.

A funkcióigés szerkezetek egységes használata biztosítja a terminológiai azonosságot és végső soron a jogi tartalom adekvát megjelenítését. Így például az *emberölést elkövet* szókapcsolat jogi tartalmát **a tételes jog különböző szintű jogszabályai a совершатъ/совершутъ убийство** funkcióigés szerkezettel jelölik, és soha nem annak szinonimáival: *лишить жизни, умертвить, отправить в рай, ликвидировать* stb.

A *совершатъ/совершутъ убийство* funkcióigés szerkezetet bizonyos esetekben a funkcióigés szerkezettel szinonima párt alkotó ige (*убивать/убить*) helyettesíthetné, azonban ez a fajta felcserélhetőség nem jellemzi a jogi szakszövegeket.

Az orosz jogi szaknyelv terminológiai egységességét tükrözi a konkrét **jogalkalmazói gyakorlat**, amikor is a tételes jog által funkcióigés szerkezet segítségével definiált jogi tartalmat ugyanazon nyelvi eszköz, vagyis ugyanazon funkcióigés szerkezet használatával fejezi ki:

(1) *Труп Лазаревой был обнаружен спустя год при производстве строительных*

*работ в подвале ... Расследованием было установлено, что ее **убийство совершил** Анатольев С. А., один из охранников строящегося д. 27. Анатольев признался, что **убийство совершил** при попытке изнасиловать Лазареву, ...*

(Обвинительное заключение по уголовному делу № ...)

- (2) *Парфененко, опровергая предъявленное ему обвинение, утверждал, что он не мог **совершить убийство** Хомченко, так как в эту ночь находился в зале ожидания речного вокзала на пристани ...*

(Постановление о прекращении уголовного дела № ...)

A felsőbb szintű jogszabályok – a jogforrási hierarchiában elfoglalt helyük következtében – nem csak az alsóbb szintű jogszabályok tartalmát, hanem azok nyelvezetét is meghatározzák. Ezáltal az azonos jogi gondolatot kifejező, különböző szintű jogszabályok nyelvezete nagyrészt azonos terminológiát és megegyező nyelvi eszközöket tartalmaz. Ebből az következik, hogy amennyiben adott jogi tartalom adekvát kifejezése **meghatározott funkciógés szerkezethez kötődik**, úgy ezen jogi tartalom a különböző jogszabályokban – a jogszabálynak a jogforrási hierarchiában elfoglalt helyétől függetlenül – **mindig** ugyanannak a funkciógés szerkezetnek a segítségével jut kifejezésre.

A jogszabályok hierarchiájából fakadó **tartalmi és nyelvi egységesség** miatt a jogi szaknyelvben előforduló funkciógés szerkezetek forrásai a magasabb szintű jogszabályokban található meg. Amennyiben a magasabb szintű jogszabály egy adott jogi tartalmat meghatározott funkciógés szerkezettel fejez ki, úgy ezen funkciógés szerkezet használata az alacsonyabb szintű jogszabályban **kötelező**. (Természetesen csak abban az esetben, ha annak szabályozási tárgya az adott jogi tartalmat magába foglalja.) Például az orosz Polgári Törvénykönyv a tulajdonnal, a tulajdon birtoklásával és használatával kapcsolatos cikkeiben [(4), (5)] az orosz alkotmány megfelelő cikkében (3) előforduló terminológiát használja:

- (3) ***Владение, пользование и распоряжение** земель и другими природными ресурсами **осуществляются** их собственниками свободно, если это не наносит ущерба окружающей среде и не нарушает прав и законных*

интересов иных лиц.

(Конституция Российской Федерации, Статья 36.)

- (4) *Лицо, которому земельный участок предоставлен в постоянное пользование, **осуществляет владение и пользование** этим участком в пределах, установленных законом, иными правовыми актами и актом о предоставлении участка в пользование.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 269.)

- (5) ***Распоряжение** недвижимым имуществом доверительный управляющий **осуществляет** в случаях, предусмотренных договором доверительного управления.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 1020.)

A terminológia egységessége nem csak az azonos területeket szabályozó különböző szintű jogszabályokat jellemzi, hanem a tételes jog egészét is. Például a *felügyeletet gyakorol* funkcióigés szerkezet által jelölt jogi tartalmat – a szabályozási területtől függetlenül – ugyanaz a funkcióigés szerkezet rögzíti az alkotmányban, a különböző törvényekben [(6), (7), (8), (9)], utasításokban, rendelkezésekben és szabályzatokban [(10), (11)]:

- (6) *Орган опеки и попечительства по месту жительства подопечных **осуществляет надзор** за деятельностью их опекунов и попечителей.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 34.)

- (7) *Если сохранение устава в неизменном виде влечет последствия, которые было невозможно предвидеть при учреждении фонда, а возможность изменения устава в нем не предусмотрена либо устав не изменяется уполномоченными лицами, право внесения изменений принадлежит суду по заявлению органов фонда или органа, уполномоченного **осуществлять надзор** за его деятельностью.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 119.)

- (8) *Если малолетний причинил вред в то время, когда он находился под надзором образовательного, воспитательного, лечебного или иного учреждения, обязанного **осуществлять** за ним **надзор**, либо лица, **осуществлявшего надзор** на основании договора, это учреждение или лицо отвечает за вред, если не докажет, что вред возник не по его вине в осуществлении надзора.*
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 1073.)
- (9) *Генеральный прокурор Российской Федерации, прокуроры субъектов Российской Федерации, подчиненные им прокуроры, а также прокуроры, непосредственно **осуществляющие надзор** за исполнением наказаний на соответствующих территориях;*
(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 24.)
- (10) *Хотя она и огорожена деревянным забором, но работники охраны постоянно находятся в проходной и не **осуществляют надзор** за объектами, расположенными на остальной территории фабрики.*
(Представление о принятии мер по устранению причин и условий, способствующих совершению преступлений)
- (11) *... которые **должного надзора** за его поведением не **осуществляли**.*
(Постановление об отдаче несовершеннолетнего обвиняемого под присмотр администрации школы- интерната)

*Az **осуществлять/осуществить надзор** funkcióigés szerkezet használatáról megállapítható, hogy minden olyan esetben előfordul, amikor a jogalkotó az alá-főlé rendeltségi viszonyból fakadó ellenőrzési jogot kívánja kifejezni. Ez pedig független attól, hogy milyen viszonyokban, szervezetekben, illetve milyen jogi dokumentumokban jelenik meg a **felügyelet gyakorlása** mint általános ellenőrzési jogosultság.*

A jogi szaknyelvre jellemző terminológiai azonosság nem jelenti az adott nyelvi elemek morfoszintaktikai tulajdonságainak az azonosságát. A magasabb szintű

jogszabályok többnyire általánosak és elvontak, ezért – a normák megfogalmazásakor – a törvénykönyvek a funkcióigés szerkezetek mellett deverbális főneveket tartalmazó szókapcsolatokat használnak. Például: *вынесение приговора, причинение вреда, совершение преступления* stb. Ez azzal magyarázható, hogy az igék és a deverbális főnevek közül mindig az utóbbiak jelentése az általánosabb és az elvontabb. Az adott főnévi szókapcsolatok és a megfelelő funkcióigés szerkezetek szintaktikai funkciói és szemantikai reprezentációja, következésképpen vonzatstruktúrája eltérő (*вынесение приговора – вынести приговор; причинение вреда – причинить вред; совершение преступления – совершить преступление*). Az eltérések (pl: állítmányi, illetve bővítményi funkció; a funkcióige formális vonzatának a tárgyese, illetve a főnévi alaptagú szerkezet birtokos esetű bővítménye stb.) elsődlegesen a kategóriális különbségekre vezethetők vissza.

(12) *Если малолетний **причинил вред** в то время, когда он находился под надзором образовательного, воспитательного, лечебного или иного учреждения, обязанного осуществлять за ним надзор, либо лица, осуществлявшего надзор на основании договора, это учреждение или лицо отвечает за вред, если не докажет, что вред возник не по его вине в осуществлении надзора.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 1073.)

(13) *Не является преступлением **причинение вреда** охраняемым уголовным законом интересам лицом, действующим во исполнение обязательных для него приказа или распоряжения. Уголовную ответственность за **причинение такого вреда** несет лицо, отдавшее незаконные приказ или распоряжение.*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 42.)

A fent elmondottakat összegezve megállapítható, hogy:

1. A jogi szaknyelv struktúráján belül a funkcióigés szerkezetek használata egységes.
2. Ezen terminológiai egységességet az biztosítja, hogy:
  - (a) az alacsonyabb szintű jogszabályok mindig átveszik a magasabb szintű jogszabályokban használt funkcióigés szerkezeteket;
  - (b) a jogi szaknyelv struktúrájában központi helyet elfoglaló tételes jog nyelve

determinálja a jogalkalmazói jog és a jogtudomány nyelvét, így e két utóbbi terület egyaránt adaptálja a jogszabályok terminológiáját és ezzel együtt a funkcióigés szerkezetek használatát is.

5.2. Szinonimitás és jogi szaknyelv

A jogi szaknyelv mellőzi a szinonim kifejezési eszközök használatát. Mivel azonban a jogi szaknyelv – a jog funkciójának következtében – a társadalmi kommunikáció számos területén használatos, a tételes jog által determinált, jogi tartalmat közvetítő terminológia használata a gyakorlatban (pl: bírósági tárgyalás) nem mindig egységes. A jogi szaknyelv a többi szaknyelvnél szélesebb körben szolgál a kommunikáció eszközüül, vagyis a jogi szaknyelvet **szakember és laikus** egyaránt használja.

A jogászok számára nyilvánvaló, hogy csak korlátozott számú és precízen determinált emberi magatartás vagy viszony bír jogi relevanciával. Közismert kifejezéssel élve ezek a jogszabályban rögzített törvényi tényállások. A jog nevében eljáró személyek ezen elvontan és általánosan megfogalmazott **narratívák** segítségével értelmezik és írják le a világot, jogilag irrelevánsnak minősítve minden olyan tényt, ami a jogszabályokban rögzített tényállásokon kívül esik.

A jogi eljárásokban önként vagy kényszer hatására résztvevő laikus személyek világlátása ezzel ellentétes: ők magukat az eseményeket és történéseket látják, értékelik és rendezik el saját, köznyelvi, a jogszabályi tényállásoktól általában független narratív modelljeik szerint (Szabó 2000a: 2-5).

A jogi szakemberek és a laikus személyek kommunikációjában ezért több szinten keletkezhetnek feszültségek, amelyek végső soron a tényállás megállapítására és a jogkérdésben való döntésre is hatással lehetnek. Feszültségek feltételezhetőek egyrészt az eltérő világlátást tükröző narratív struktúrák, másrészt az eltérő nyelvhasználat között. A feszültségek további forrása lehet, ha a jogi eljárásban résztvevő laikus személy számára a köznyelv használata is nehézséget jelent.

A jogi eljárásban résztvevő személyek narratíváiban kifejezésre jutó valóságbeli történésektől a jogi tényállás szakszerű megállapításáig vezető út **fordítások sorozataként** értelmezhető (Szabó 2000a: 5-6). A fordítás terminust jelen esetben nem annak szűkebb

értelmében, hanem tágabb, nyelvfilozófiai értelmében használjuk. Ez utóbbi értelmezésben a fordítás egy adott nyelven belüli folyamat, amely az események és a jogi tényállás között teremt kapcsolatot. Jelen esetben nem egyetlen fordításról, hanem fordítások láncolatáról van szó, hiszen az elsődlegesen köznyelvi eszközökkel megfogalmazott eseményleírástól a jogilag releváns, jogi szaknyelven megfogalmazott tényállásig, döntésig, ítéletig kell eljutni. Azt kell tehát megvizsgálni, hogyan lehet nyelven belüli fordítások láncolatával rekonstruálni azt a folyamatot, amely például Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényétől az „aki mást megöl ...” narratív struktúráig vezet.

Visszatérve a szinonimitás és a jogi szaknyelv közötti kapcsolatra, a következőket állapíthatjuk meg: a szinonimitás jelensége a jogi szaknyelv struktúráján belül a jogalkalmazói jog nyelvhasználatára jellemző, mivel a jogi eljárásokban nem csak jogászok, hanem laikusok is részt vesznek. A nyelvhasználatnak általában, és ezen belül a szinonimák használatának óriási szerepe lehet a bírósági tényrekonstrukció és ténykonstitúció folyamatában egyaránt.

Az orosz jogi szaknyelvben számos párhuzamosan létező és használható, szinonima párt alkotó funkciói-gés szerkezettel és igével találkozunk. Az esetek többségében a funkciói-gés szerkezet főnévi komponense a szinonim igével azonos tövű (*проявлять заботу – заботиться, осуществлять контроль – контролировать*), ám ez nem szükségszerű követelmény a szinonimapárok kialakulásánál (*служить причиной – вызывать, устранять недостатки – исправлять*).

Előfordulnak olyan funkciói-gés szerkezetek, amelyek nem rendelkeznek szinonim igepárral (*иметь права*), ami ismételten bizonyítja, hogy a szinonim ige megléte, illetve hiánya nem feltétele a funkciói-gés szerkezetek létének. A szinonimapárral nem rendelkező funkciói-gés szerkezetek (*обращать внимание, совершать сделки, осуществлять полномочия*) mind szintaktikailag, mind szemantikailag lényegében ugyanúgy viselkednek, mint a szinonimapárral rendelkező funkciói-gés szerkezetek: *налагать штраф (штрафовать), выносить приговор (приговорить), причинять вред (вредить)*.

Az orosz jogi szaknyelvre nem jellemző a szinonim funkciói-gés szerkezetek párhuzamos, egymást helyettesítő használata, hiszen ez ellentétben áll a jogi szaknyelv

egyik leglényegesebb sajátosságával, a pontos és egyértelmű megfogalmazásra való törekvéssel.

Érdekesen alakulnak ugyanakkor azok a szabályszerűségek, amelyek az egymással szinonim viszonyban álló funkcióigés szerkezetek és igék használatára vonatkoznak. Általánosan megfigyelhető tény, hogy a tételes jog nyelvében az igékkel szemben a funkcióigés szerkezetek használata részesül előnyben.

Az egyetlen ellenpéldát a *принимать участие* - *участвовать* szinonimapár jelenti. Az orosz Polgári Törvénykönyv első részében előforduló 32 esetből a jogalkotó mindössze 9 alkalommal használta a *принимать участие* funkcióigés szerkezetet, 23 alkalommal az *участвовать* igével fejezte ki a részvételt mint jogi cselekvést.

*

Nagy számban fordulnak elő funkcióigés szerkezetek a jogalkalmazói jog nyelvében, például a vádiratokban, ügyészségi határozatokban.

Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a felsőbb szintű jogszabályokban funkcióigés szerkezettel definiált jogi tartalmat a jogalkalmazásban azonos nyelvi eszközökkel fejezik ki. Másrészt a törvénykönyvekben főnévvel meghatározott jogi kategóriákat a jogalkalmazásban olyan funkcióigés szerkezetekkel fejezik ki, amelynek főnévi komponense a törvénykönyvben szereplő főnév. Például az orosz Büntető Törvénykönyv a *lopást* mint jogi fogalmat a következőképpen definiálja, bünteti és minősíti:

(14) *1. Кража, то есть тайное хищение чужого имущества, – наказывается штрафом в размере от двухсот до семисот минимальных размеров оплаты труда или в размере заработной платы или иного дохода осужденного за период от двух до семи месяцев, либо обязательными работами на срок от ста восьмидесяти до двухсот сорока часов, либо исправительными работами на срок от одного года до двух лет, либо арестом на срок от четырех до шести месяцев, либо лишением свободы на срок до трех лет.*

2. Кража, совершенная:

а) группой лиц по предварительному сговору;

б) неоднократно;

- в) с незаконным проникновением в жилище, помещение либо иное хранилище;
- г) с причинением значительного ущерба гражданину, – наказывается штрафом в размере ...

3. Кража, совершенная:

- а) организованной группой;
- б) в крупном размере;
- в) лицом, ранее два или более раза судимым за хищение либо вымогательство, - наказывается лишением свободы на срок ...

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 158.)

A fenti jogszabályban (14) szereplő múlt idejű melléknévi igeneves alak (*совершенная*) az alacsonyabb szintű jogszabályokban és a jogalkalmazói jog különböző dokumentumaiban funkcióigés szerkezetek igei komponenseként használatos (*совершают/совершают*). Ezáltal lehetőség nyílik a jogi tényállás főnév segítségével történő definiálása abban az esetben is, ha a konkrét jogügyletek bemutatása során már nem elegendő az általános megfogalmazás, hanem konkrét személyek, konkrét tények és körülmények leírására van szükség (*совершают/совершают кражу*). Ezt bizonyítják a következő büntető vádiratból vett példák:

- (15) ...22 июля 1995 г. в вечернее время по предварительному между собой сговору Кравчук С.М. и Смольнов В.А. через открытую балконную дверь проникли в квартиру гражданина Богачева Н.М., проживающему по адресу: ..., и **совершили кражу** принадлежащих Богачеву вещей: ковра размером 2,75х3,75 м стоимостью.....
- ...В начале сентября 1995 г. в дневное время Смольнов по предварительному сговору с Фоменко **совершили кражу** двух колес к автомашине "Жигули" стоимостью 250 тыс. Рублей, принадлежащих гражданину...
- ...**Совершить кражу** колес предложил Смольнов...
- ...Он же в конце сентября 1995 г. в дневное время свободным доступом **совершил кражу** четырех колес к автомашине "Жигули" стоимостью 500

тыс. рублей, принадлежащих гражданину...

...15 сентября 1995 г. в 23 час. 30 мин., находясь в нетрезвом состоянии, Смольнов перелез через забор во двор дома № 20 по ул. Волгодонская в г. Энке, где совершил кражу двух кроликов...

*...Своими действиями Смольнов совершил **тайное похищение чужого имущества (кражу)**, т.е. преступление, предусмотренное ч. 2 ст. 158 УК РФ, квалифицирующими признаками которой являются: проникновение в жилище, предварительный сговор группы лиц и причинение значительного ущерба потерпевшему...*

(Обвинительное заключение по уголовному делу № ...)

*

A jogi eljárásban is nagyobb szerep jut a szinonimitásnak, mint ahogyan azt általában tudatosítjuk. Az eljárásban részt vevő nem jogi személyek nyelvhasználata ugyanis jelentősen eltér a jogászok nyelvhasználatától, aminek egyik ékes bizonyítéka éppen a szinonim kifejezések viszonylag gyakori alkalmazása. Amennyiben abból indulunk ki, hogy a valóság eseményei és a jogi tényállás írásbeli rögzítése közötti folyamatot átfordítások sorozataként értékeljük, úgy megállapíthatjuk, hogy ezen átfordításokban a **szinonim kifejezések átváltása** is szükséges. Az események közvetlen észlelői ugyanis a látottakat és hallottakat saját világlátásuk alapján fordítják át történetekké, majd ezen történetek – az ügyvédekkel, illetve más, a jog nevében eljáró személyekkel folytatott megbeszélést követően - többszöri átfordítás után kerülnek a jegyzőkönyvekbe, ítéletekbe és vádiratokba. A jogi eljárásban résztvevő laikusok történeteiben általában nem vagy csak kis számban fordulnak elő funkcióigés szerkezetek, mivel ők általában igék segítségével fogalmazzák meg mondanivalójukat. Ezt tükrözik például a laikusok narratívái a kihallgatási jegyzőkönyvekben, amelyekben a *lopást elkövetni (совершать/совершить кражу)* funkcióigés szerkezet helyett igéket (*красть/украсть, вытаскать/вытащить, вырывать/вырвать, брать/взять, забирать/забрать*) találunk:

- (16) ... Когда Смольнов предложил **украсть** колеса, все согласились...
 ... они **украли** из гаража два колеса ...
 ... увидели приоткрытый гараж и решили **украсть** стоящие там колеса...
 ...Дома он услышал крик соседки, что **украли** колеса...
 ... У него из гаража **украли** два колеса...
- (17) ... **вытащил** кошелек из кармана у К ..... **вырвал** из его рук сумку, в которой
 ...
- (18) Поэтому он в залог долга **взял** у него сумку, откуда **забрал** два флакона фр.
 духов, больше ничего у него **не брал**.
 Он **взял** у Ш. целлофановый пакет, откуда **вытащил** три флакона духов,
 сказав, что **забирает** их себе.
- (19) ... при этом С. **забрал** у Р. зонт. ... его избили в подъезде, **забрали** зонт и
 деньги ...
- (20) ... а он **взял** две хрустальные вазы ...
 ... себе он **взял** наручные часы ...
 ... откуда **взяли** колеса и убежали...
- (21) При этом С. **брал** у Ш. сумку и ...
 Кроме ковра он больше ничего в этой квартире **не брал**.
 Что **брал** К., он не видел.
 (По материалам допросов)

A *lopást elkövetni* funkcióigés szerkezet különböző stílusréteghez tartozó szinonimái nem csak a jogi eljárásban résztvevő laikusok történeteiben, hanem a jogalkalmazás különböző típusú dokumentumaiban is előfordulnak [(22), (23)], gyakran a funkcióigés szerkezetekkel párhuzamosan is (24):

- (22) ... после чего все четверо вошли в комнату и **похитили** из нее: ...
(Представление о принятии мер по устранению причин и условий, способствующих совершению преступления)
- (23) ... они **украли** портфель-дипломат, стоимостью ...
(Постановление об отдаче несовершеннолетнего обвиняемого под присмотр администрации школы- интерната)
- (24) Проникнув через открытую форточку в комнату, расположенную на первом этаже, он открыл окно и **похитил** принадлежавшие гражданину Л. зонты японского производства, стоимостью... М. ... **совершил кражу** чужого имущества, в связи с тем ему предъявлено обвинение по ч. 1. ст 144 УК РФ.
(Постановление о признании законным представителем)

5.3. Funkcióigék a jogi szaknyelvben

A funkcióigék szerkezetek jogi szempontból releváns tulajdonságait nyelvi tényezők motiválják, amelyek egyrészt a funkcióigéhez, másrészt a főnévi komponenshez kapcsolódnak.

(a) Az igék az objektív valóság szubsztanciái között fenálló viszonyokat tükrözik, s mint ilyenek a jogi szaknyelv terminológiájának részei és szintaktikai szerkezetének koordinátorai.

A funkcióigék kizárólag főnévvel együtt, vagyis funkcióigék szerkezetek részeként válnak a jogi terminológia részévé. Annak következtében, hogy a funkcióigék nem teljes értékű régensek és csak részben gyakorolnak szemantikai szelekciót a vonzataikra, a funkcióigék főnevekkel való összekapcsolódási lehetőségei rendkívül széles skálán mozognak. Például az orosz Polgári Törvénykönyv jogszabályaiban az *осуществлять/осуществить* ige mint nem teljes értékű régens 65 különböző főnévi vonzattal alkot funkcióigék szerkezetet:

осуществлять/осуществить + владение, внесение, восстановление, выбор, выдачу, выгрузку, выплаты, выкуп, дарение, действие, деятельность, доставку, закупку, замену, зачет, защиту, изменение, исполнение, использование, компенсацию, контроль, надзор, обеспечение, обязанности, операции, оплату, осмотр, перевозку, передачу, переработку, перестройку, платеж, подготовку, подыскание, погрузку, пользование, постройку, поставку, права и обязанности, прекращение, приемку, принятие, продажу, работу, распоряжение, расчеты, регистрацию, регулирование, реорганизацию, руководство, сдачу, совершение, содержание, списание, страхование, строительство, удостоверение, управление, устранение, уступку, фиксацию, финансирование, функцию, хранение, эксплуатацию.

A *производить/произвести* funkcióige azon főnévi vonzatainak a száma, amelyek az orosz Polgári Törvénykönyvben előfordulnak: 44.

производить/произвести + аннулирование, восстановление, взыскание, вложения, возмещение, вселение, выборку, выгрузку, выкуп, выплату, закрытие, замену, затраты, зачет, изменения, изъятие, исполнение, исправление, капитализацию, конфискацию, обращение, объявление, оплату, осмотр, отчуждение, оценку, перевод, передачу, перерасчет, переустройство, платеж, погрузку, поиск, поставку, проверку, продажу, работу, раскопки, расходы, расчеты, реализацию, регистрацию, реквизицию, реконструкцию, ремонт, списание, улучшения, уменьшение, фиксацию.

A jogi szaknyelvben előforduló funkcióigék többségére az a jellemző, hogy főnévi vonzataik száma 10 és 25 között mozog. Az elemzett korpusz alapján például: *вносить/внести* – 10, *давать/сдавать* – 12, *получать/получить* – 13, *принимать/принять* – 14, *совершать/совершить* – 16, *подлежать* – 25.

Találkozunk olyan funkcióigékkal is, amelyek esetében a főnévi vonzatok száma 5 alatt van (*оказывать/оказать*, *предъявлять/предъявить*, *причинять/причинить*), illetve vannak funkcióigék, amelyek minden előfordulásukkor ugyanazzal a főnévi komponenssel összekapcsolódva alkotnak funkcióigés szerkezetet. (*наносить/нанести*)

Azoknak a főnévi vonzatoknak a száma, amelyek egy adott funkcióigével mint régenssel funkcióiégés szerkezetté kapcsolódnak össze, független az adott funkcióiége előfordulási gyakoriságától. Így például a *предъявлять/предъявить* funkcióiége a jogi szaknyelvben általában 3 főnévvel – *иск, квитанция, требование* – alkot funkcióiégés szerkezetet, ugyanakkor a Polgári Törvénykönyv különböző jogszabályaiban több mint száz alkalommal fordul elő.

(b) Mivel a funkcióiégék lényegében mindazon morfoszintaktikai jellemzőknek a birtokában vannak, amelyekkel a szemantikailag teljes értékű igék rendelkeznek, a funkcióiégék fontos szerepet játszanak a jogi szaknyelv bizonyos tulajdonságainak a kialakításában. Ilyen tulajdonság a jogi szaknyelv egészét meghatározó **imperatív** jelleg, amelynek kifejezésekor az orosz jogi szaknyelv számos esetben él a **főnévi igenevek** által kínált lehetőséggel. Talán nem érdektelen ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy az orosz jogi szaknyelvben az igei szóhasználat 38 %-a infinitív (Kozsina 1972: 139). A jogi szaknyelvben ily módon kétszer annyi főnévi igenév fordul elő, mint a tudomány egyéb ágainak szaknyelvében (ott ez az arány 17-25 % között mozog), és háromszor annyi, mint a szépirodalmi művek nyelvezetében.

A jogi szaknyelv a köznyelvitől eltérően fejezi ki az imperatív tartalmat, mint ahogyan a hétköznapi életben történő felszólítás jellege is eltér a jogi előírás, illetve utasítás jellegétől. Személytelen jellegének következtében a funkcióiégés szerkezetekben szereplő főnévi igenév alkalmas arra, hogy a jog általános érvényű előírásait, rendelkezéseit és utasításait adekvát módon juttassa kifejezésre:

(25) *Дело **принять к производству и приступить к предварительному следствию.***

(Постановление о признании законным представителем)

Az orosz jogi szaknyelvben szereplő igék 79 %-a jelen idejű. A szépirodalmi próza nyelvében ez az arány mindössze 11 % (Kozsina 1972: 156), ami azt mutatja, hogy az orosz jogi szaknyelvben háttérbe szorul a múlt és a jövő idő használata.

Az orosz jogi szaknyelvben szereplő funkcióiégék kijelentő módú, jelen idejű, egyes, illetve többes szám harmadik személyű alakjai általában imperatív jelentést fejeznek ki, és

így a főnévi igenevekhez hasonlóan az adott cselekvés kötelező érvényű jellegét hangsúlyozzák:

(26) *Уголовно-исполнительная инспекция ставит осужденную на учет и в дальнейшем **осуществляет контроль** за ее поведением.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 177.)

(27) *Педагогические коллективы образовательных учреждений уголовно-исполнительной системы **оказывают помощь** администрации исправительного учреждения в воспитательной работе с осужденными.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 112.)

(28) *В случаях, предусмотренных договором, подрядчик **принимает** на себя **обязанность** обеспечить эксплуатацию объекта после его принятия заказчиком в течение указанного в договоре срока.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 740.)

Általában megállapítható, hogy az orosz jogi szaknyelv az imperatív tartalmat a felszólító mód helyett a kijelentő móddal fejezi ki; jogi terminológiával élve az ún. **kógens** szabályokat kijelentő módban fogalmazza meg. A kijelentő módú funkciógés szerkezetek – mellőzve a konkrét cselekvés leírását – alkamasak egyrészt a statikus és dinamikus viszonyoknak, másrészt egy adott rendszert képező elemek közötti kapcsolatoknak az általános és normatív kifejezésére. A viszonyok és kapcsolatok tényként való rögzítése jogilag kizárja más, a tényként megfogalmazottól eltérő viszonyok és kapcsolatok létrejöttét.

(29) *Государственную **власть** в Российской Федерации **осуществляют** Президент Российской Федерации, Федеральное Собрание (Совет Федерации и Государственная Дума), Правительство Российской Федерации, суды Российской Федерации.*

(Статья 11 Конституции Российской Федерации)

(30) *Попечители **дают согласие** на совершение тех сделок, которые граждане, находящиеся под попечительством, не вправе совершать самостоятельно.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 33.)

(31) *Продавец, не предоставивший покупателю возможность получить соответствующую информацию о товаре, **несет ответственность** и за недостатки товара, возникшие после его передачи покупателю, в отношении которых покупатель докажет, что они возникли в связи с отсутствием у него такой информации.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 495.)

(c) Az orosz jogi szaknyelvre jellemző a melléknévi igeneves szerkezetek gyakori előfordulása. Ennek az az oka, hogy a melléknévi igeneves szerkezetek a mondanivaló tömörítésének fontos eszközei, s mint ilyenek hozzájárulnak a jogi tartalom egyértelmű és pontos kifejezéséhez. Hasonló feladatot látnak el a cselekvő jelen és múlt idejű ún. **funkcióigenevek** is:

(32) *Прокурорский надзор за соблюдением законов администрацией учреждений и органов, **исполняющих наказания**, осуществляется Генеральным прокурором Российской Федерации и подчиненными ему прокурорами в соответствии с Федеральным законом "О прокуратуре Российской Федерации".*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 22.)

(33) *По договору о секвестре двое или несколько лиц, между которыми возник спор о праве на вещь, передают эту вещь третьему лицу, **принимающему на себя обязанность** по разрешении спора вернуть вещь тому лицу, которому ...*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 926.)

(34) *Наказания в виде штрафа и конфискации имущества исполняются судом,*

вынесшим приговор, ...

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 16.)

Az orosz jogi szaknyelvben a cselekvő szerkezetekkel szemben a szenvedő melléknévi igeneveket tartalmazó szerkezetek dominanciája érvényesül, ez utóbbiak **személytelen jellege** miatt. Különösen nagy azon jogszabályok száma, amelyek a múlt idejű melléknévi igenév rövid alakjának segítségével képzett szenvedő szerkezetet tartalmaznak:

(35) *Осужденные к смертной казни, в отношении которых ходатайство о помиловании отклонено или **принято решение** о неприменении помилования, до направления в ...*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 185.)

(36) *Лицо, несущее субсидиарную ответственность, должно до удовлетворения требования, предъявленного ему кредитором, предупредить об этом основного должника, а если к такому лицу **предъявлен иск**, - привлечь основного должника к участию в деле.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 399.)

A szenvedő melléknévi igeneves szerkezetekben szereplő funkcióigenevek lehetővé teszik, hogy a jogi norma a logikai alany nélkül határozza meg magát a cselekvést. Jogi szempontból ennek – többek között – az a jelentősége, hogy a magatartási szabály megfogalmazásakor **mellőzhetővé válik az alanyi kör meghatározása**. Vagyis a jogalkotó a jogintézmény felől közelítve ragadja meg a jogviszonyt és nem az alanyi oldal felől:

(37) ***Вред, причиненный** правомерными действиями, подлежит возмещению в случаях, предусмотренных законом.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 1064.)

A határozói igeneveket tartalmazó funkciói-gés szerkezetek előfordulási aránya kisebb, mint a melléknévi igeneves szerkezetek előfordulási aránya. A **határozói funkciói-genevek** a jogi szövegekben is a főcselekvéssel egyidejűleg végbemenő cselekvés, illetve az ahhoz képest korábban megtörtént cselekvés jelölésére szolgálnak:

(38) Суд, **назначая** условное **осуждение**, может возложить на условно осужденного исполнение определенных обязанностей: ...

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 73.)

(39) *Непривлечение покупателем продавца к участию в деле освобождает продавца от ответственности перед покупателем, если продавец докажет, что, **приняв участие** в деле, он мог бы предотвратить изъятие проданного товара у покупателя.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 462.)

(d) A funkciói-gék aspektusának vizsgálata kívül esik jelen dolgozat tárgykörén, ezért ezzel kapcsolatban csupán egy általános megfigyelés leírására szorítkozunk. A normatív jellegű jogi szakszövegekben elsődlegesen olyan funkciói-gés szerkezetek fordulnak elő, amelyek **olyamatos** szemléletű funkciói-gét tartalmaznak:

(40) *Прокурор... а также **совершает** другие процессуальные **действия**, предусмотренные законом.*

(Гражданский Процессуальный Кодекс Российской Федерации, Статья 41.)

Ezzel szemben a jogi gondolatot konkrét esetre vonatkozó dokumentumokban a **befejezett** funkciói-gét tartalmazó funkciói-gés szerkezetek vannak túlsúlyban. Erre példa a következő jogszabály:

(41) *Помимо этого он **совершил кражу** имущества медсестер из бытовой комнаты хирургического отделения, после чего скрылся.*

(Представление о принятии мер по устранению причин и условий, способствующих совершению преступления)

A folyamatos és a befejezett igék használatára vonatkozó fenti megállapítások csupán egy általános tendenciát írnak le, a téma elemzése további – nyelvészeti és jogi szempontokat egyaránt érvényesítő – részletes vizsgálatokat igényel.

(e) A funkcióigék indikatív jelentésének köszönhetően, a funkcióigés szerkezetek számos esetben pontosabban és differenciáltabban jelölik az adott jogi tartalmat, mint a funkcióigés szerkezetekkel szinonim igék. A funkcióigék indikatív jelentése ugyanis hatással van a funkcióigés szerkezetek által alkotott integrálódott szemantikai egységre, s ezáltal a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrájában olyan differenciáló szémák kialakulását teszik lehetővé, amelyek a funkcióigés szerkezettel szinonim ige szemantikai struktúrája egyáltalán nem tartalmaz. Az említett differenciáló szémák természetesen nem érintik a denotatív jelentést, ám a közös szémák által determinált jelentésnek egyfajta kiegészítő jellemzést adnak. Így a funkcióigés szerkezetek egy adott jogi tartalomra vonatkozóan több információt közölhetnek, mint a funkcióigés szerkezettel szinonim igék. Például az *осуществлять/осуществить*, *производить/произвести* és a *совершать/совершить* [(42), (43), (44)] funkcióigék nyomatékosítják a főnévi komponens által jelölt cselekvést, illetve magatartást, adott esetben annak befejezettségére [(43), (45), (46)] vagy kötelező voltára [(47), (48)] utalnak:

(42) *Если исполняющий банк **произвел платеж** или **осуществил** иную **операцию** в соответствии с условиями аккредитива, банк-эмитент обязан возместить ему понесенные расходы.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 870.)

(43) *В случае, когда арендатор **произвел** за счет собственных средств и с согласия арендодателя **улучшения** арендованного имущества, не отделимые без вреда для имущества, арендатор имеет право после прекращения договора на возмещение стоимости этих улучшений, если иное не предусмотрено договором аренды.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 623.)

- (44) *Лицо, которому земельный участок предоставлен в постоянное пользование, **осуществляет владение и пользование** этим участком в пределах, установленных законом, иными правовыми актами и актом о предоставлении участка в пользование.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 269.)

- (45) *Если условно осужденный уклонился от исполнения возложенных на него судом обязанностей или **совершил нарушение** общественного порядка, за которое на него было наложено административное взыскание, суд по представлению органа, указанного в части первой настоящей статьи, может продлить испытательный срок, но не более чем на один год.*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 74.)

- (46) *Даритель вправе отменить дарение, если одаряемый **совершил покушение** на его жизнь, жизнь кого-либо из членов его семьи или близких родственников либо умышленно причинил дарителю телесные повреждения.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 578.)

- (47) ***Защиту** нарушенных или оспоренных гражданских прав **осуществляет** в соответствии с подведомственностью дел, установленной процессуальным законодательством, суд, арбитражный суд или третейский суд.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 11.)

- (48) *Орган опеки и попечительства по месту жительства подопечных **осуществляет надзор** за деятельностью их опекунов и попечителей.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 34.)

A funkcióigék indikatív jelentése a cselekvés elvégzésének módját is pontosíthatja. A következő határozatokban például a *мотив* főnévhez kapcsolódó funkcióigék a bíróság ítéleteire vonatkozó indokolási kötelezettség konkrét formáit határozzák meg:

(49) *Если суд не признает указанное обстоятельствоотягчающим, он должен **привести** в приговоре **мотивы**, которыми руководствовался.*

(Постановления Пленума Верховного Суда, Статья 3.)

(50) *Признавая лицо особо опасным рецидивистом, суд обязан в соответствии ... в описательной части приговора **изложить мотивы**, а в резолютивной – сослаться на основания принятого решения.*

(Постановления Пленума Верховного Суда, Статья 3.)

A funkcióigék az egyes jogilag releváns cselekvések időbeli jellemzésére is utalhatnak. Például a *проводить/провести* és a *водить/вести* funkcióige a cselekvés folyamatosságát és tartósságát emeli ki:

(51) *Уголовно-исполнительные инспекции ... **проводят** с осужденными воспитательную **работу**; ...*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 39.)

(52) *Осужденные – граждане Российской Федерации дают объяснения, **ведут переписку**, а также обращаются с ...*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 12.)

A funkcióigék segítségével a jogviszony alanyainak alá-fölérendelt helyzetét oly módon fejezheti ki a jogszabály, hogy a jogviszony alanyainak konkrét jogi státuszát egyáltalán nem vagy csak részben határozza meg:

(53) *Запрещается за одно нарушение **налагать** несколько **взысканий**.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 117.)

- (54) *Начальники отрядов имеют право **налагать выговор** устно.*
(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 119.)

Végül, de nem utolsó sorban a funkcióigék a cselekvés elvégzésének szükségszerű, föltétlen végrehajtandó jellegére utalnak, erősítve ezáltal a jogi norma imperatív jellegét:

- (55) *Неиспользованная сумма покрытого аккредитива **подлежит возврату** банку-эмитенту незамедлительно одновременно с закрытием аккредитива.*
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 873.)

- (56) *Вред, причиненный вследствие недостатков товара, **подлежит возмещению** по выбору потерпевшего продавцом или изготовителем товара.*
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 1096.)

- (57) *В случае расторжения договора найма жилого помещения наниматель и другие граждане, проживающие в жилом помещении к моменту расторжения договора, **подлежат выселению** из жилого помещения на основании решения суда.*
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 688.)

5.4. A főnévi komponens szerepe a jogi szaknyelvben

Az orosz jogi szaknyelvet a névszók primátusa jellemzi: minden 1000 szóhasználatból 421 főnév, az igék száma mindössze 60 (Kozsina 1972: 139).

- (58) *Уголовно-исполнительным **законодательством** Российской Федерации устанавливаются общие **положения и принципы** исполнения наказаний, **применения** иных мер уголовно-правового характера, предусмотренных Уголовным кодексом Российской Федерации; **порядок и условия** исполнения и отбывания наказаний, **применения средств исправления осужденных;***

порядок деятельности учреждений и органов, исполняющих наказания; порядок участия органов государственной власти и органов местного самоуправления, иных организаций, общественных объединений, а также граждан в исправлении осужденных; порядок освобождения от наказания; порядок оказания помощи освобождаемым лицам.

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 2.)

A fenti 66 szóból álló jogszabályrészletben egyetlen igét és 43 főnevet találunk. Ez az arány természetesen nem általánosítható, mégis jól illusztrálja a jogi szaknyelv és azon belül is elsődlegesen a tételes jog nyelvének nominatív jellegét. (A jogalkalmazás területén az igék számának a növekedése miatt a főnevek és az igék előfordulási aránya megváltozik.)

A főnevek kategóriáján belül a **deverbális főnevek** előfordulásának gyakorisága figyelhető meg:

(59) *Нарушением порядка и условий отбывания осужденным исправительных работ являются:*

а) непоступление без уважительных причин на работу в течение 15 дней со дня постановления на учет в уголовно-исполнительной инспекции либо уклонение от постановления на учет в органах службы занятости в течение того же срока;

б) неявка в уголовно-исполнительную инспекцию без уважительных причин;

в) нарушение установленных настоящим Кодексом и возложенных на него обязанностей и запретов;

г) прогул или появление на работе в состоянии алкогольного, наркотического или токсического опьянения.

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 46.)

A deverbális főnevek nagyszámú előfordulásának oka abban rejlik, hogy a deverbális főnevek a cselekvést személytől és dologtól elvonatkoztatva, általánosítva, a lényegét kiemelve és sűrítve juttatják kifejezésre. Részben ez a magyarázata annak is, hogy

az igéből képzett főnevek alkalmasak – a cselekvés megnevezése mellett – egyfajta összecszerű lényegkiemelésre is:

(60) *Лица, достигшие ко времени совершения преступления четырнадцатилетнего возраста, подлежат уголовной ответственности за **убийство** (статья 105), умышленное **причинение** тяжкого вреда здоровью (статья 111), умышленное **причинение** средней тяжести вреда здоровью (статья 112), **похищение** человека (статья 126), **изнасилование** (статья 131), насильственные **действия** сексуального характера (статья 132), **кражу** (статья 158), **грабеж** (статья 161), **разбой** (статья 162), **вымогательство** (статья 163), **неправомерное завладение** автомобилем или иным транспортным средством без цели **хищения** (статья 166), умышленные **уничтожение** или **повреждение** имущества при отягчающих обстоятельствах (часть вторая статьи 167), **терроризм** (статья 205), **захват** заложника (статья 206), заведомо ложное **сообщение** об акте терроризма (статья 207), **хулиганство** при отягчающих обстоятельствах (части вторая и третья статьи 213), **вандализм** (статья 214), **хищение** либо **вымогательство** оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств (статья 226), **хищение** либо **вымогательство** наркотических средств или психотропных веществ (статья 229), **приведение** в негодность транспортных средств или путей сообщения (статья 267)...*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 20.)

A deverbális főnevek megnevezik magát a cselekvést, de nem fejezik ki annak aspektusát, idejét, módját, számát és személyét. Mivel a jogi szaknyelv nem csak elvont és általános, hanem egyedi és konkrét tartalmat is jelöl, szüksége van a fent említett kategóriák jelölésére. A funkcióigés szerkezetekben ezeket a kategóriákat a funkcióigék fejezik ki, ellátva ezáltal a deverbális főneveket, illetve az egész szerkezetet a megfelelő igei kategóriákkal.

A főnevek a **jogi terminológia immanens részei** és mint ilyenek a jogi gondolat legfontosabb hordozói és közvetítői. A jogi nyelvhasználat alapvető követelménye, hogy a jogszabályok szavainak lehetőleg a hétköznapi életben használatos jelentést kell tulajdonítani. Például az orosz Büntetés-végrehajási Kódex első melléklete teljes egészében **köznyelvi értelemben** használja azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyekkel a vagyonekhozás körébe eső tárgyakat nevezik meg:

(61) *ПЕРЕЧЕНЬ имущества, не подлежащего конфискации по приговору суда Жилой дом, квартира или отдельные их части, ...семена, необходимые для очередного посева сельскохозяйственных культур ...*

Предметы домашней обстановки, утвари, одежды:

а) одежда, обувь, белье, постельные принадлежности, кухонная и столовая утварь, находящиеся в употреблении;

б) мебель, минимально необходимая для осужденного и членов его семьи;

в) все детские принадлежности. ...

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Приложение 1)

Azonban a köznyelvben használatos főnevek a jogi szaknyelvben gyakran egészen **más absztrakciós szintű fogalmakat** jelölnek. Ebben az esetben a köznyelvi szavak szaknyelvi jelentése konkrét tárgyismereten és pontos fogalmi definíción alapszik. Amennyiben a köznyelvben használatos főneveket a jog speciális jogi értelemmel ruházza fel, úgy általában maga a jogszabály adja annak értelmezését:

(62) ***Кража**, то есть тайное хищение чужого имущества, ...*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 158.)

(63) ***Штраф** есть денежное взыскание, назначаемое в пределах, предусмотренных настоящим Кодексом, в размере, соответствующем определенному количеству минимальных размеров оплаты труда, установленных ...*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 46.)

(64) *Наказание есть мера государственного принуждения, назначаемая по приговору суда. Наказание применяется к лицу, признанному виновным в совершении преступления, и ... Наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также в целях исправления осужденного и предупреждения совершения новых преступлений.*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 43.)

A jog számára nem csak az a fontos, hogy bizonyos tetteket végrehajtottak vagy elkövettek, hanem az is, hogy bizonyos tetteket **nem vittek véghez**. Ez az oka annak, hogy a cselekvés fogalmát jelölő deverbális főnevek gyakran *не* prefixummal együtt fordulnak elő. Például: *недонесение, неоказание, несообщение*.

A jogi gondolat pontos kifejezésének további lehetőségét kínálják az orosz jogi szaknyelvben szereplő funkciógés szerkezetek főnévi komponenseinek a **többes számú** alakjai. A többes szám köztudottan nem mindig egyszerűen csak több cselekvést jelöl, hanem különböző minőségű cselekvésre is vonatkozhat, a cselekvés folyamatosságát, többszöri bekövetkezését fejezheti ki (*осуществлять полномочие - осуществлять полномочия*).

A szavak összekapcsolhatóságát – sok egyéb tényező mellett – a szavak morfológiai hovatartozása, szófaja határozza meg. „A főnév tipikus bővítménye a **szabad bővítmény**, hiszen valaminek a minősége, száma, birtokosa általában nem szükségszerű tartozéka a főnév jelentésének” (Magyar Grammatika 2000: 135). A szakirodalom szerint a főnevek bővítményei a **jelzők** és a **határozók** köréből kerülnek ki. Mindebből az következik, hogy a cselekvés pontos jellemzésének eszközei és lehetőségei eltérőek a funkciógés szerkezetek és a velük szinonim igék esetében. A funkciógés szerkezetek lényeges sajátysága és egyben jelentős előnye az igékkel szemben, hogy a főnévi komponens jelenléte lehetővé teszi egy vagy akár több jelző használatát, s ezáltal a jogi tartalom differenciáltan pontos jellemzését és meghatározását: a funkciógés szerkezetekben az objektum különválik magától a cselekvéstől (Csizsik Polejko 1964: 34), ami lehetővé teszi az objektum jelzők segítségével történő bővítését.

A jog számára ez azért fontos, mert a jelzővel, illetve jelzőkkel bővített funkciógés szerkezetek segítségével **jogilag releváns eseményeket** határoz meg. Az adott funkciógés

szerkezettel szinonim ige erre nem mindig ad lehetőséget. Például a *причинить тяжкий вред* funkcióigés szerkezet pontosan meghatározza a kár jellegét, ellenben a **тяжко вредить* szókapcsolat sem nyelvhelyességi, sem jogi szempontból nem alkalmas erre. Ugyanakkor a *причинить тяжкий вред* és a *причинить существенный вред* bővített funkcióigés szerkezetek közötti – jelzők által kifejezett - jogi különbség azért lényeges, mert a bűncselekmény elkövetéséért járó büntetés kiszabása a bűncselekménnyel okozott kár nagyságától is függ. Tehát a jelzővel bővített funkcióigés szerkezetek segítségével a jog minősítő körülményeket határoz meg.

A főnév jelzői bővítményével nem csak minősítő körülményeket, hanem számos jogi szempontból releváns tényállási elemet is meg lehet fogalmazni. Például a *причинить повреждение* funkcióigés szerkezet főnévi komponensének jelzői bővítményeivel a következő bűncselekmények tényállási elemei határozhatók meg:

- (a) *причинить умышленное тяжкое телесное повреждение,*
- (b) *причинить умышленное легкое телесное повреждение,*
- (c) *причинить неосторожное тяжкое телесное повреждение stb.*

A jelzőként szereplő melléknév fokozása további differenciálásra kínál lehetőséget:

- (d) *причинить умышленное менее тяжкое телесное повреждение.*

Az orosz jogi szaknyelv szintaktikai jellemzőit a jog belső szerkezete és logikája határozza meg. A jogi szaknyelvet az egyenes szórend jellemzi, ezért az egyeztetett jelző mindig a jelzett szó előtt, vagyis jelen esetben a főnévi komponens előtt áll. Például: *подлежат принудительной продаже, осуществлять самовольную постройку, осуществлять пожизненное содержание.*

Az orosz jogi szaknyelvben viszonylag kis számban fordulnak elő a tulajdonságot jelölő melléknevek. A melléknevek 85,5 %-a **vonatkozó melléknév** (Kozsina 1972: 304). Amennyiben a főnévnek két jelzője van, amelyek közül az egyik tulajdonságot jelentő, míg a másik vonatkozást jelentő melléknév, akkor minden esetben az utóbbi áll közvetlenül a jelzett szó előtt. A funkcióigés szerkezetek is általában vonatkozást kifejező mellékneveket

tartalmaznak – *подлежать судебной защите, подлежать государственной регистрации, подлежать нотариальному удостоверению, осуществлять государственную регистрацию* – ám számos bővített funkcióiágés szerkezet egyaránt tartalmaz tulajdonságot és vonatkozást jelentő melléknevet is. Ilyenkor minden esetben a fent említett szabály érvényesül. Például: *совершить новое умышленное преступление*.

Annak ellenére, hogy a jogi szaknyelvet általában az egyenes szórend jellemzi, a jogszabályokban olyan fordulatokkal is találkozunk, amelyekben a funkcióiágés szerkezet főnévi komponensének jelzői bővítményei, illetve ezen jelzők további bővítményei a főnevet követően helyezkednek el a mondatban. Például: *причинять вред равный или более значительный, чем предотвращенный; причинять вред, явно не соответствующий характеру и степени угрожавшей опасности и обстоятельствам, при которых опасность устранялась*.

Az igék vonzatkerete általában nem tartalmaz argumentumpozíciókat a melléknevek számára, ezért a funkcióiágés szerkezettel szinonim ige nem bővíthető jelzővel, vagy a megfelelő jelentésű határozószóval (vö. *он причинил тяжкие телесные повреждения – *он повредил тяжело телесно*). Így számos esetben az adott jogi tartalom egyedüli adekvát kifejezési lehetősége a bővített funkcióiágés szerkezet:

(65) *Таким образом, Шумов С. В. умышленно **причинил тяжкие телесные повреждения** Родину В. В., повлекшие за собой смерть потерпевшего, т.е. совершил преступление ...*

(Обвинительное заключение по уголовному делу № ...)

(66) *17 июля 1995 г. около 23 час. 30 мин. Брызгалов О. Е. и Коротков Н. М. возвращались из городского парка в общежитие завода. На ул. Грибоедова их догнала группа неизвестных им ребят - примерно пять человек, которые стали избивать Брызгалова и Короткова, и **причинили** первому **тяжкое**, а второму – **меннее тяжкое телесные повреждения**.*

(Постановление о назначении судебно-медицинской экспертизы)

Annak a szerepnek a fontosságát, amelyet a jelzők töltenek be a jogi szaknyelvben, nem csak jogi, hanem nyelvi tények is igazolják, mint például azok az esetek, amikor a bővített funkcióiágés szerkezettel szinonim ige töve nem a funkcióiágés szerkezet főnévi komponensének szótővével, hanem a bővített funkcióiágés szerkezetben szereplő melléknév szótővével egyezik meg:

- (a) *вынести **обвинительный** приговор – обвинять,*
- (b) *вынести **оправдательный** приговор – оправдать,*
- (c) *придать **законную** силу – узаконить,*
- (d) *привлечь к **судебной** ответственности – судить.*

Összegezve az elmondottakat, megállapítható, hogy az orosz jogi szaknyelvben a jelzők a főnév által kifejezett jogi tartalom konkretizálásában, mennyiségi-minőségi értékelésében (A), valamint jogilag releváns körülmények, tényállási elemek megfogalmazásában (B) játszanak szerepet:

- (A) *осуществлять лечение – осуществлять **принудительное** лечение,*
*осуществлять деятельность – осуществлять **предпринимательскую***
деятельность,
*осуществлять деятельность – осуществлять **банковскую** деятельность,*
*существлять контроль – осуществлять **таможенный** контроль,*
*осуществлять расследование – осуществлять **предварительное** расследование,*
- (B) *причинять последствия – причинять **тяжкие** последствия,*
*причинить вред – причинить **существенный** вред,*
*причинять ущерб – причинять **значительный** ущерб,*
*причинять ущерб – причинять **крупный** ущерб.*

A melléknévek is felléphetnek régensi szerepben tovább nagyobbítva ezáltal a bővítmények számát. Például: *причинять явно чрезмерный, не вызываемый обстановкой вред.*

A jogilag releváns tények differenciáltan pontos megfogalmazásában fontos szerep jut a vonzatos igéből képzett deverbális főnevek (*вред*) azon bővítményeinek, amelyek

megegyeznek az ige (*вредить/повредить кому/чему*) vonzatkeretében levő kötelező bővítményekkel.

A deverbális főnevek megőrzik ezen bővítmények jelentős részét és a funkcióigés szerkezet részeként annak külső vonzatstruktúráját bővítik általuk. A *вредить* ige datívuszi vonzatát említhetjük példaként:

(67) *причинять существенный вред **правам** или **законным интересам** потерпевшего или его близких,*

(68) *причинять существенный вред **правам** и **законным интересам** граждан или организаций либо **охраняемым** законом **интересам** общества или государства,*

(69) *причинять существенный вред **здоровью человека, животному** или **растительному миру, рыбным запасам, окружающей среде, зонам отдыха** либо **другим охраняемым** законом **интересам**.*

A főnévi komponens egyéb fakultatív bővítményei is hasonló funkciót látnak el a jogi szaknyelv mindhárom területén.

(70) *Обманом потребителей в значительном размере признается обман, **причинивший** потребителям **ущерб в сумме, превышающей одну десятую часть минимального размера оплаты труда, в крупном размере - в сумме не менее одного минимального размера оплаты труда.***

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 200.)

5.5. Funkcióigés szerkezetek és igék a jogi szaknyelvben

(a) A funkcióiágés szerkezetek általában **pontosabb és egyértelműbb információt** közölnek egy adott valóság tartalomról, mint a velük szinonim igék. A funkcióiágék mintegy **monoszemizálják a főnévi komponenst** és ezáltal az egész funkcióiágés szerkezetet. Például a *решать/реши́ть* és az *определять/определи́ть* igék több jelentésűek, a megfelelő funkcióiágés szerkezetek ellenben egyjelentésűek. Ezért a funkcióiágés szerkezetek jelentése szituáció és szövegkörnyezet nélkül is egyértelmű: *выносить решение, выносить определение*.

A funkcióiágés szerkezetek **monoszemitása** azzal magyarázható, hogy a funkcióiágés szerkezetek szemantikai struktúráját két komponens, az igei és a főnévi komponens együttesen hozza létre, kizárva eközben a komponensek eredeti szemantikai struktúrájában lévő számák jelentős részét.

(b) Annak, hogy a funkcióiágés szerkezetek két komponensből álló egységek, további, jogi szempontból lényeges következményei vannak. Ha például összehasonlítjuk a *причинять/причинить вред* funkcióiágés szerkezet és a vele szinonim *вредить/повредить* ige által közvetített jogi tartalmat, úgy arra a megállapításra jutunk, hogy az ige csupán a cselekvést, vagyis a tényállási elemet képező magatartást fejezi ki. Ezzel szemben a funkcióiágés szerkezet két komponense azáltal, hogy együttesen fogalmazza meg a cselekvést, nem csak megnevezi azt, hanem egyben **elkülöníti a cselekvés eredményét** (a kárt) **magától a cselekvéstől** (okoz). Az eredménynek a cselekvéstől való elkülönítése pedig további finom jogi megkülönböztetésre ad lehetőséget, mivel az eredményt kifejező főnév és a cselekvést kifejező ige vonzatkerete ehhez megfelelő alapot biztosít. Például: *без необходимости причинить посягнувшему тяжкий вред*.

A funkcióiágés szerkezetek azáltal, hogy a cselekvésen belül **elkülönítik a cselekvést a tárgytól**, differenciáltabban fejezik ki a rész és az egész viszonyát is, jelezve, hogy a cselekvés bizonyos jogi határok között mozog:

(71) *Если иное не предусмотрено договором аренды предприятия, арендатор вправе без согласия арендодателя **вносить изменения** в состав арендованного имущественного комплекса, проводить его реконструкцию, расширение, техническое перевооружение, увеличивающее его стоимость.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 660.)

(c) Az eddigi példák azt mutatták, hogy a jogilag releváns tényállási elemek elkülönítése a funkcióigés szerkezeteken belül történt, vagyis a funkcióigés szerkezetek belső struktúrája tette lehetővé a jogi tartalom differenciáltabb rögzítését. Azonban a funkcióigés szerkezetek vonzatstruktúrájában az a viszony is tükröződik, amely a funkcióigés szerkezeteket a nyelvi rendszer egyéb elemeihez, a szókincs többi tagjához fűzi. Számos szemantikailag teljes értékű ige esetében ez a viszony bizonyos kötöttségeket eredményez, amennyiben kötelező vonzatok meglétét feltételezi. A funkcióigék vonzatstruktúrája is tartalmaz kötelezően betöltendő argumentumpozíciókat, ám ezen pozíciók száma általában kevesebb, mint a szemantikailag teljes értékű igék esetében. Ennek – többek között – az a magyarázata, hogy a funkcióigék vonzatkeretében az objektum számára nyitott argumentumpozíciót minden esetben a főnévi komponens foglalja el. Ezért a funkcióigés szerkezetek lehetővé teszik a jogi tartalom adekvát rögzítését, **anélkül, hogy megneveznék annak tárgyát:**

(72) *Те же деяния, совершенные: ...неоднократно или лицом, ранее совершившим убийство, предусмотренное статьей 105 настоящего Кодекса, – наказываются лишением свободы на срок от пяти до двенадцати лет.*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 111.)

Az *убийство* főnév mint a *совершать/совершить* nem teljes értékű régens formális vonzata elfoglalja az objektum számára nyitott argumentumpozíciót. Ezzel eleget tesz a théta kritérium követelményének, hiszen a funkcióige szemantikai struktúrája által determinált théta szerepet egy arra alkalmas referenciális nyelvi egység, vagyis az *убийство* főnév kapja meg.

A *совершать/совершить убийство* funkcióigés szerkezettel szinonim ige (*убивать/убить*) szemantikai reprezentációja két kötelezően betöltendő üres helyet tartalmaz (ki?, kit?). Ezért az *убивать/убить* ige csak abban az esetben alkot grammatikailag helyes szerkezetet, ha a mondatban mindkét kötelező vonzata szerepel, vagyis a szubjektumon kívül az objektumot, az elkövetőn kívül a sértettet is meg tudjuk nevezni (* *Лицо, убившее, наказывается лишением свободы на срок ...*).

A magasabb szintű jogszabályokban – azok általános és elvont jellege miatt – erre nincs szükség, hiszen a jogszabály nem egyedi történésről, nem konkrét elkövetőről és sértetről, hanem arról rendelkezik, hogy az emberölés büntetendő cselekmény (*Лицо, совершившее убийство, наказывается лишением свободы на срок ...*).

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az *убивать* ige egzisztenciális tényközlő mondatokban (*Этот человек уже убивал*) és bizonyos igék után infinitívuszi pozícióban (*На войне он научился убивать*) tárgy nélkül is szerepelhet.

A deszemantizálódott funkcióige és a poliszémia jelenségén kívül eső főnévi komponens olyan szószerkezetet hoz létre, amely – összehasonlítva az adott funkcióigés szerkezettel szinonim igével – mindenképpen egyértelműbb és differenciáltabb, ugyanakkor a mindenkori jogi követelményeknek megfelelő rugalmasabb megfogalmazást tesz lehetővé. A rugalmas megfogalmazás ebben az esetben azt jelenti, hogy a funkcióigés szerkezetek használatával egyfajta választási lehetőség kínálkozik a jogi szaknyelvet használó számára bizonyos dolgok megnevezésére, illetve meg nem nevezésére.

(d) A jogi szaknyelv előnyben részesíti az olyan szerkezeteket, amelyekben a szavak közötti szintaktikai kapcsolatot nem csak a vonzatalak jelöli, hanem meghatározott **előljárószók** is konkretizálják. A funkcióigés szerkezetek vonzatstruktúrája (74) általában tágabb teret enged az előljárószókkal pontosított és konkretizált szintaktikai viszonyok használatának, mint a velük szinonim igék vonzatstruktúrája (73):

(73) *Уголовно-исполнительные инспекции ... контролируют поведение осужденных; ведут суммарный учет отработанного осужденными времени и контролируют своевременное перечисление в соответствующие бюджеты финансовых средств за выполненные осужденными работы.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 25.)

(74) *Уголовно-исполнительные инспекции осуществляют контроль за правильностью и своевременностью удержаний из заработной платы осужденных к исправительным работам и перечислением удержанных сумм в соответствующий бюджет.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 44.)

A funkcióigés szerkezetek vonzatstruktúráját két, látszólag egymással ellentétes tulajdonság jellemzi. Egyrészt a funkcióigés szerkezetek redukálják a szinonim igék vonzatstruktúráját, illetve az igék kötelező vonzatát a szinonim funkcióigés szerkezetekben fakultatív vonzat váltja fel. Másrészt azonban a funkcióigés szerkezetek esetében egy összetettebb, két komponens által kialakított vonzatstruktúrával állunk szemben, amely több fakultatív vonzat számára kialakított üres helyet tartalmaz, mint a szinonim ige vonzatstruktúrája. Végeredményében mindez a vonzatok számának növekedését, vagyis a jogi tartalom differenciáltabb megfogalmazásának a lehetőségét eredményezi.

6. A funkcióigés szerkezetek helyettesítésének lehetőségei és feltételei

A funkcióigés szerkezetek olyan speciális ismérvekkel rendelkeznek, amelyek miatt a jogi szaknyelv használatukat előnyben részesíti a szinonim igékkel szemben. Így annak ellenére, hogy a funkcióigés szerkezetek a főnévi komponensből képzett igével általában helyettesíthetők, az orosz jogi szaknyelvre a funkcióigés szerkezetek használatának gyakorisága a jellemző.

A funkcióigés szerkezetek helyettesítési lehetőségeinek vizsgálata ezért egyben azokra az okokra is fény derít, amelyek a funkcióigés szerkezetek használatának szükségszerűségét indokolják.

A funkcióigés szerkezetek helyettesítésének lehetőségeit és feltételeit vizsgálva a következő axiómákból célszerű kiindulni:

1. A funkcióigés szerkezetek használata sok esetben az egyén, adott esetben a jogalkotó, jogalkalmazó vagy a jogi ügyletekben részt vevő laikus személy nyelvi kompetenciájától függ (szubjektív ok).
2. A funkcióigés szerkezetek szükségszerű használatának indokolása objektív szempontok alapján történik.
3. Ezen szempontok egyaránt lehetnek nyelvi vagy jogi szempontok, illetőleg mindkettő együttesen.

A helyettesíthetőség kritériumainak és feltételeinek a meghatározásakor figyelembe kell venni a **tárgyi szituációt** és annak összetevőit. A több szubsztanciális és egy nem-szubsztanciális összetevőből álló tárgyi szituáció a világnak az a töredéke, amelyet gondolatainkban feldolgozunk és a kommunikáció folyamán nyelvi formába öntünk (Lévai 2000: 39). Amennyiben abból indulunk ki, hogy a **szubsztanciális összetevők** a valóság elemeit jelentik, úgy ez a megállapítás a jogi szaknyelvet alapulvéve a következőképpen módosul: a tárgyi szituáció szubsztanciális összetevői a valóság jogi tényállásokra vonatkozó elemeivel azonosíthatók.

A **nem-szubsztanciális összetevők** a szubsztanciális összetevők alkalmi vagy állandó jegyei, összekapcsolói, illetve elrendezői (Lévai 2000: 39-40). A szubsztanciális összetevők helyettesítése általában a tárgyi szituáció megváltoztatását vonja maga után, míg a nem-szubsztanciális elemek cseréje elvileg lehetséges a tárgyi szituáció megváltoztatása nélkül is. Mivel a tárgyi szituáció megszervezését egy nem-szubsztanciális elem végzi, a nem-szubsztanciális elem helyettesítése – az adott tárgyi szituáció megváltoztatása nélkül – csak olyan formában valósítható meg, amely az adott szituáció szubsztanciális elemeit maximálisan figyelembe veszi. Amennyiben a tárgyi szituáció megszervezéséért felelős nem-szubsztanciális elemet egy olyan másik nem-szubsztanciális elemmel cseréljük fel, amelyik nem képes az adott tárgyi szituáció minden egyes szubsztanciális elemének az átfogására, úgy nyelvi szinten vagy az eredetitől eltérő, vagy pedig valamilyen okból nem megfelelő szituációt kapunk.

A jogi szaknyelv – nominatív jellegéből adódóan – elsődlegesen főnevek segítségével fogalmazza meg a tárgyi szituáció szubsztanciális elemeinek megfelelő jelentéstartalmakat, mint ahogyan a jog is elsődlegesen a hatáskörébe tartozó tárgyi szituációk szubsztanciáit definiálja. Ezen szubsztanciális elemeknek a bővítmények felelnek meg, a közöttük lévő kapcsolatot pedig a régensek biztosítják.

A tárgyi szituáció fentebb ismertetett összetevőire vonatkozó megállapításokat alapulvéve, arra a következtetésre jutunk, hogy egy adott X régens helyettesítése egy másik Y régenssel – a jelentés megváltoztatása nélkül –, csak abban az esetben valósítható meg, ha Y régens X-hez hasonlóan alkalmas a valóság szintjét képező tárgyi szituáció **minden releváns szubsztanciális elemének a megszervezésére**. Amennyiben Y régens kevesebb szubsztanciális elem megszervezésére képes, vagy több, illetve más szubsztanciális elemek jelenlétét igényli a szituáció teljességéhez, úgy a régensek egymással történő helyettesítése – az eredeti jelentés megőrzésével – nem valósítható meg. Mindez vonatkozik a jogi szaknyelvben régensként szereplő funkciógés szerkezetek helyettesíthetőségének feltételeire is.

A helyettesíthetőség szempontjából a funkciógés szerkezet és a szinonim ige **vonzatstruktúrájának** van meghatározó szerepe. A szerkezet igével való felcserélhetősége elsődlegesen ugyanis a mondat bővítményeinek a sajátosságaitól függ. Amennyiben a komplex régens szerepét betöltő funkciógés szerkezet és az egyszerű igei

régens szemantikai reprezentációja az adott szöveggörnyezetben eltérő, úgy a helyettesítés a théta kritérium megsértéséhez vezethet. Ugyanakkor egy adott mondatban szereplő bővítmények – mennyiségi és minőségi tulajdonságaik alapján egyaránt – alkalmasak lehetnek mind a komplex, mind az egyszerű régens argumentumpozícióinak a betöltésére. Ebben az esetben a komplex régens és az egyszerű igei régens cseréje nem ütközik akadályba, s az adott jelentés – nem számítva az esetleges stilisztikai különbségeket – a helyettesítést követően is változatlan marad. Szaknyelvről lévén azonban szó, természetesen nyelvi és jogi szempontok együttes figyelembevételével lehet eldönteni, hogy adott esetben milyen régens használható: az egyszerű igei régens, a kétkomponensű komplex régens, avagy mindkettő.

A funkcióigés szerkezetek használatának indokolása a funkcióigés szerkezetek helyettesíthetőségének a vizsgálatát feltételezi. Amennyiben a funkcióigés szerkezet semmilyen más komplex vagy egyszerű régenssel nem helyettesíthető, úgy használata szükségszerű. Amennyiben azonban léteznek olyan nyelvi elemek, amelyek a funkcióigés szerkezetet helyettesíteni tudják, úgy a funkcióigés szerkezetek használatának indokolásához, ezen elemek vonzatkeretének az ismerete szükséges. Minthogy a funkcióigés szerkezetek a szerkezettel szinonim igével helyettesíthetők, így a funkcióigés szerkezetek és az igék vonzatkeretének összevetésére van szükség. Ez az összevetés az egyik legfontosabb (de nem egyedüli) szempont a funkcióigés szerkezetek helyettesítésének és a helyettesítéssel összefüggő használatának az indokolásakor.

A funkcióigés szerkezetek igékkal történő helyettesítésének lehetőségeit és feltételeit vizsgálva, **a helyettesítés lehetőségének az alábbi főbb eseteit** különítettük el:

1. A funkcióigés szerkezet szinonim igével helyettesíthető (6.1.),
2. A funkcióigés szerkezet szinonim igével való helyettesítése a vonzatstruktúra átalakítását eredményezi. (6.2.),
3. A funkcióigés szerkezet nem helyettesíthető szinonim igével (6.6.).

6.1. A funkcióigés szerkezet helyettesítése szinonim igével

Az orosz jogi szaknyelvben nem túl gyakori, de azért előfordul az a jelenség, amikor funkcióigés szerkezet és szinonim ige egyaránt használatos ugyanannak a jogi tartalomnak a jelölésére. Mint ahogyan azt az alábbi példák mutatják, ez elsősorban a jogi szaknyelv lexikájának azon részére jellemző, amely közel áll a köznyelvhez:

(75) *Если в обязательстве **участвуют** несколько кредиторов или несколько должников, то каждый из кредиторов имеет право ...*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 321.)

(76) *Общественные объединения оказывают содействие в работе учреждений и органов, исполняющих наказания, **принимают участие** в исправлении осужденных.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 23.)

Az (75) alatt idézett mondat régenseként az *участвовать* ige szerepel, holott a törvényhozó az igével szinonim funkcióigés szerkezetet is használhatta volna, mivel egyrészt a *принимать участие* funkcióigés szerkezet egyáltalán nem idegen a jogi nyelvhasználatból, másrészt pedig a *принимать участие* funkcióigés szerkezet és az *участвовать* ige vonzatszerkezetének az adott mondat szempontjából releváns elemei megegyeznek. Ugyanakkor a (76) alatti törvénycikkben szereplő funkcióigés szerkezet is minden átalakítás és változtatás nélkül felcserélhető lenne a szinonim *участвовать* igével. A konkrét szövegrészeket vizsgálva tehát a helyettesítés feltételeként egyrészt a funkcióigés szerkezet és az ige **azonos vonzatkeretét** (alanyi és határozói vonzat), másrészt **a vonzatok szintaktikai reprezentációjának egyezését** (a határozói vonzat viszonyító elemének és esetragjának egyezése), harmadrészt pedig az azonos jogi tartalmat nevezhetjük meg. A (76) példa esetén csupán egyfajta stilisztikai egységesség szól a funkcióigés szerkezet használatáról mellett, mivel a törvénycikkben megfogalmazott egyéb jogi tartalom szintén funkcióigés szerkezettel jut kifejezésre: *оказывать содействие, исполнять наказания*.

A jogi szaknyelvre nem jellemző a funkcióiágés szerkezetek és igék egymást felváltó, párhuzamos használata. A (77), (78) és (79) pont alatti törvénycikkekben a funkcióiágés szerkezet helyettesíthető lenne a szinonim igével anélkül, hogy a csere nyelvi, illetve jogi szempontokat sértene. A jogi szaknyelv azonban nem kíván élni ezen lehetőséggel:

(77) *Педагогические коллективы образовательных учреждений уголовно-исполнительной системы **оказывают помощь** администрации исправительного учреждения в воспитательной работе с осужденными.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 112.)

(78) *Попечители **оказывают** подопечным **действие** в осуществлении ими своих прав и исполнении обязанностей, а также охраняют их от злоупотреблений со стороны третьих лиц.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 33.)

(79) *По достижении ребенком восьмилетнего возраста суд освобождает осужденную от отбывания оставшейся части наказания, или заменяет оставшуюся часть наказания более мягким видом наказания, или **принимает решение** о возвращении осужденной в соответствующее учреждение для отбывания оставшейся части наказания.*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 82.)

A fenti három törvénycikkben szereplő funkcióiágés szerkezetek és a velük szinonim igék (*помогать, действовать, решать*) vonzatszerkezetének az adott mondatok szempontjából releváns elemei azonosak. A mondatok argumentumai a komplex régenstől és az igei régenstől is ugyanazt a théta-szerepet és grammatikai esetet kapják, ezért a funkcióiágés szerkezetek helyettesíthetők a megfelelő szinonim igével anélkül, hogy a mondatok szerkezetét megváltoztatnánk. Példáink a következőképpen módosulnak:

(77a) *Педагогические коллективы образовательных учреждений уголовно-исполнительной системы **помогают** администрации исправительного*

учреждения в воспитательной работе с осужденными.

(78a) *Попечители **содействуют** подопечным в осуществлении ими своих прав и исполнении обязанностей, а также охраняют их от злоупотреблений со стороны третьих лиц.*

(79a) *По достижении ребенком восьмилетнего возраста суд освобождает осужденную от отбывания оставшейся части наказания, или заменяет оставшуюся часть наказания более мягким видом наказания, или **решает** о возвращении осужденной в соответствующее учреждение для отбывания оставшейся части наказания.*

Nem jellemző a jogszabályokra, de azért előfordul az a jelenség is, amikor egyetlen törvénycikkelyen belül fordul elő a funkcióigés szerkezet és a vele szinonim ige:

(80) *Участники хозяйственного товарищества или общества вправе: **участвовать** в управлении делами товарищества или общества, за исключением случаев, предусмотренных пунктом 2 статьи 84 настоящего Кодекса и законом об акционерных обществах; **принимать участие** в распределении прибыли; ...*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 67.)

(81) *Граждане и юридические лица могут **страховать** свое имущество и иные имущественные интересы, указанные в пункте 2 статьи 929 настоящего Кодекса, на взаимной основе путем объединения в обществах взаимного страхования необходимых для этого средств.*

*Общества взаимного страхования **осуществляют страхование** имущества и иных имущественных интересов своих членов и являются некоммерческими организациями. ...*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 968.)

Az előző példában olyan szinonim funkcióigés szerkezet és ige szerepelt, amelyben az ige töve megegyezik a funkcióigés szerkezet főnévi komponensének a tövével. Ez az egyezés, illetve az, hogy a főnévi komponens és a szinonim ige derivációs kapcsolatban álljon egymással, nem feltétele sem a szinonimitásnak, sem a helyettesíthetőségnek. Ezt igazolja az alábbi törvénycikk:

(82) *При определении размеров компенсации морального вреда суд принимает во внимание степень вины нарушителя и иные заслуживающие внимания обстоятельства. Суд должен также учитывать степень физических и нравственных страданий, связанных с индивидуальными особенностями лица, которому причинен вред.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 151.)

A régensek cseréje a 6.1. pontban idézett törvénycikkekben a vonzatok megváltoztatása nélkül valósítható meg, mivel az adott mondatokban a funkcióigés szerkezet és a vele szinonim ige **a megfelelő vonzatoktól ugyanazon grammatikai tulajdonságegyüttes meglétét követelte meg.**

A továbbiakban olyan példákat látunk majd, ahol a régensek cseréje megvalósítható, ám a helyettesítés miatt meg kell változtatni az igei régens egyes vonzatait. A változások elsősorban a meglévő vonzatok morfológiai és szintaktikai jellemzőit érintik, de bizonyos esetekben szükséges a funkcióigés szerkezet vonzatkeretének az átalakítása is.

6.2. A funkcióigés szerkezet szinonim igével való helyettesítése és a vonzatstruktúra

A funkcióigés szerkezet szinonim igével való helyettesítése az esetek többségében a **vonzatstruktúra átalakítását** teszi szükségessé. Az átalakítás okai rendkívül szerteágazóak és csak az adott tárgyi szituáció pontos és átfogó elemzését követően határozhatók meg. Előfordul, hogy egyes esetekben a vonzatkeret megváltozásának okai annyira egyediek, hogy semmiféle általános következtetés levonását sem teszik lehetővé. Rendszerint azonban a régensek cseréje és az ezt követő változások bizonyos szabályszerűségekre engednek következtetni. Ezek a szabályszerűségek csoportok és

alcsoporthoz létrehozását teszik lehetővé. A helyettesítés az egyes csoportokban változtatásokat feltételez. Ezek a következők:

1. a meglévő vonzatok átrendeződése (6.2.1.),
2. a komplex régens vonzatkeretének kiegészítése (6.2.2.):
  - a. az adott jogszabályban más helyen már szereplő bővítmény megismétlése az igei régens vonzataként;
  - b. új vonzat megjelenése az igei régens vonzatkeretében.

6.2.1. A régenszek helyettesítése és a vonzatok szintaktikai reprezentációja

A funkcióigés szerkezet régenszi szerepét elfoglaló szinonim ige az esetek nagyrésztében **a meglévő vonzatok átrendeződését** kívánja meg. A helyettesítés ezekben az esetekben a szintaktikai reprezentáció, ezen belül elsősorban a vonzatalak és vele együtt a viszonyító elemek megváltozását vonhatja maga után.

Az alábbiakban előfordulási gyakoriságuk sorrendjében olyan példák kerülnek bemutatásra, amelyekben a funkcióigés szerkezet és a vele szinonim tranzitív ige vonzatkerete – egyetlen vonzat szintaktikai reprezentációját kivéve – azonos. Az **eltérő szintaktikai reprezentáció** általában a patiens tematikus szereppel ellátott bővítményre vonatkozik, ami azzal magyarázható, hogy a funkcióigés szerkezet saját belső struktúrájában már tartalmaz patiens szerepű tárgyesetben álló formális vonzatot. Éppen ezért a funkcióigés szerkezet külső vonzatstruktúrájában ez a vonzat nem tárgyesetben, hanem valamilyen más, előljáró nélküli vagy előljáróval álló függőesetben szerepel.

(a) A meglévő vonzatok átalakításának legtipikusabb esete az, amikor a funkcióigés szerkezet vonzatkeretében szereplő **birtokos esetű vonzat** az igei régens vonzatkeretében **tárgyesetbe** kerül. A komplex régens a fenti átalakítás mellett is csak akkor helyettesíthető az igei régenssel, ha vonzatkereteik egyéb – az adott mondat szempontjából releváns – elemei azonosak.

(83) *Если имеющиеся у ликвидируемого юридического лица (кроме учреждений) денежные средства недостаточны для удовлетворения требований кредиторов, ликвидационная комиссия **осуществляет продажу** имущества юридического лица с публичных торгов в порядке, установленном для исполнения судебных решений.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 63.)

(83a) *Если имеющиеся у ликвидируемого юридического лица (кроме учреждений) денежные средства недостаточны для удовлетворения требований кредиторов, ликвидационная комиссия **продает** имущество юридического лица с публичных торгов в порядке, установленном для исполнения судебных решений.*

A (83) pont alatti mondatban a funkcióigés szerkezet vonzatkeretében szereplő birtokos esetű vonzat ugyanazt a théta szerepet (*patients*) kapja régensétől, mint a szinonim ige (*продавать*) vonzatkeretében szereplő tárgyesetű vonzat. Adott esetben tehát a régensek által kiosztott **théta szerepek azonossága** a helyettesíthetőség legfőbb feltétele. Az, hogy az azonos théta szerep **eltérő szintaktikai reprezentációhoz** kapcsolódik [(84) (85)], nem jelent kizáró okot a régensek cseréjének a megvalósításában [(84a) (85a)]:

(84) *Обмеривание, обвешивание, обсчет, введение в заблуждение относительно потребительских свойств или качества товара (услуги) или иной обман потребителей в организациях, **осуществляющих реализацию товаров** или оказывающих услуги населению, а равно гражданами, зарегистрированными в качестве индивидуальных предпринимателей в сфере торговли (услуг), если эти деяния совершены в значительном размере, - наказываются штрафом в размере от ...*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 200.)

(84a) *Обмеривание, обвешивание, обсчет, введение в заблуждение относительно потребительских свойств или качества товара (услуги) или иной обман*

потребителей в организациях, реализующих товары или оказывающих услуги населению, а равно гражданами, зарегистрированными в качестве индивидуальных предпринимателей в сфере торговли (услуг), если эти деяния совершены в значительном размере, – наказываются штрафом в размере ...

(85) *На основании изложенного Иванов Г. А., ... обвиняется в том, что он совершил незаконное приобретение, хранение, перевозку наркотических средств без цели сбыта при следующих обстоятельствах ...*

(Обвинительное заключение по уголовному делу № ...)

(85a) *На основании изложенного Иванов Г. А., ... обвиняется в том, что он незаконно приобрел, хранил, перевозил наркотические средства без цели сбыта при следующих обстоятельствах ...*

A théta szerepek azonosságáa a funkcióigés szerkezetek főnévi komponenséhez kapcsolódó jelzői bővítmény (86), illetve bizonyos más bővítmények (87) esetében is lehetővé teszi a helyettesítést:

(86) *Прослушивание телефонных переговоров этих лиц проводить круглосуточно как дома, так и на работе.*

(Постановление о прослушивании телефонных переговоров)

(86a) *Прослушивать телефонные переговоры этих лиц круглосуточно как дома, так и на работе.*

(87) *Следователь следственного отделения ... городского отдела внутренних дел ... в связи с имеющимся уголовным делом № ... в присутствии понятых ... с соблюдением ст...., в своем рабочем кабинете при хорошем естественном освещении произвел осмотр доставленного садовником городского центрального парка культуры и отдыха Горького Михайловым А. С. бумажника, который он обнаружил утром 17 июля 1986 года на территории*

парка.

(Протокол осмотра предметов)

(87a) Следователь следственного отделения ... городского отдела внутренних дел ... в связи с имеющимся уголовным делом № ... в присутствии понятых ... с соблюдением ст...., в своем рабочем кабинете при хорошем естественном освещении **осмотрел доставленный** садовником городского центрального парка культуры и отдыха Горького Михайловым А. С. **бумажник**, который он обнаружил утром 17 июля 1986 года на территории парка.

(b) A funkcióigés szerkezet vonatkeretében szereplő **за + eszközhatározós esetben** álló vonat, az igei régens vonatkeretében **tárgyesetbe** kerül:

(88) Федеральные органы государственной власти, органы государственной власти субъектов Российской Федерации, а также органы местного самоуправления **осуществляют контроль за деятельностью** расположенных на их территориях учреждений и органов, исполняющих наказания.

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 19.)

(88a) Федеральные органы государственной власти, органы государственной власти субъектов Российской Федерации, а также органы местного самоуправления **контролируют деятельность** расположенных на их территориях учреждений и органов, исполняющих наказания.

(89) Неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего родителем или иным лицом, на которое возложены эти обязанности, а равно педагогом или другим работником образовательного, воспитательного, лечебного либо иного учреждения, обязанного **осуществлять надзор за несовершеннолетним**, если это деяние соединено с жестоким обращением с несовершеннолетним, – наказывается штрафом в

размере от ...

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 156.)

- (89a) *Неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего родителем или иным лицом, на которое возложены эти обязанности, а равно педагогом или другим работником образовательного, воспитательного, лечебного либо иного учреждения, обязанного **надзирать несовершеннолетнего**, если это деяние соединено с жестоким обращением с несовершеннолетним, – наказывается штрафом в размере от ...*

A komplex régensek mellett előforduló különböző szintaktikai reprezentációval rendelkező vonzatok használata nem a morfológiai kifejeződés formájában rejlő okokkal magyarázható, hanem az egyes funkciógés szerkezetek előfordulási gyakoriságával. Így például az *ellenőrzést* vagy *felügyeletet gyakorol* funkciógés szerkezet tipikus jogi szakkifejezés, amely jelentésénél fogva rendkívül gyakran szerepel a jogi szakszövegekben, s ezért a mellette álló **za + eszközhatározós eset** is gyakran fordul elő. Általánosítva azonban elmondható, hogy – az igei régens melletti tárgyessettel vagy előljárószo nélküli függőesettel összehasonlítva – a komplex régensek vonzatkeretében szereplő előljárószoval kifejezett vonzatok mindig egyértelműbb információt szolgáltatnak, hiszen a grammatikai jelentést az előljárószo és az esetragok együttesen fejezik ki.

(c) A funkciógés szerkezet vonzatkeretében szereplő **v + tárgyessetben** álló vonzat, az igei régens vonzatkeretében **tárgyessetbe** kerül:

- (90) *Заказчик вправе **вносить изменения в техническую документацию** при условии, если вызываемые этим дополнительные работы по стоимости не превышают десяти процентов указанной в смете общей стоимости строительства и не меняют характера предусмотренных в договоре строительного подряда работ.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 744.)

(90a) *Заказчик вправе **изменять техническую документацию** при условии, если вызываемые этим дополнительные работы по стоимости не превышают десяти процентов указанной в смете общей стоимости строительства и не меняют характера предусмотренных в договоре строительного подряда работ.*

A (90) pont alatti példával kapcsolatban megjegyzendő, hogy a komplex régens igei régenssel történő helyettesítése miatt az átalakított mondat értelmezése eltérhet az eredeti mondat jelentésétől. Míg a (90) alatti törvénycikk kizárólag a szóban forgó dokumentum egyes részeinek a megváltoztatására vonatkozik, addig a (90a) alatti mondat jelentősebb változtatásokat vagy akár az egész anyag megváltoztatását is jelentheti. Ez azonban már jogi következményeket von maga után, ezért a törvénycikk a változtatások mennyiségét is szabályozza. Ezen szabályozás nyelvészeti szempontból azért figyelemre méltó, mert a változtatások megvalósításának a módjára vonatkozó funkcióígés szerkezet – *осуществлять внесения изменений* – a változtatások eszközlésének a jogát kifejező jogszabályban szereplő funkcióígés szerkezet komponenseire épül: *вносить изменения*.

(90b) ***Внесение** в техническую документацию **изменений** в большем против указанного в пункте 1 настоящей статьи объеме **осуществляется** на основе согласованной сторонами дополнительной сметы.*

(d) A funkcióígés szerkezet vonzatkeretében szereplő **részeshatározós esetben** álló vonzat, az igei régens vonzatkeretében **tárgyesetbe** kerül:

(91) *При расчетах по аккредитиву банк, действующий по поручению плательщика об открытии аккредитива и в соответствии с его указанием (банк-эмитент), обязуется произвести платежи получателю средств или оплатить, акцептовать или учесть переводной вексель либо **дать полномочие другому банку (исполняющему банку)** произвести платежи получателю средств или оплатить, акцептовать или учесть переводной вексель.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 867.)

(90a) *При расчетах по аккредитиву банк, действующий по поручению плательщика об открытии аккредитива и в соответствии с его указанием (банк-эмитент), обязуется произвести платежи получателю средств или оплатить, акцептовать или учесть переводной вексель либо **уполномочить другой банк (исполняющий банк)** произвести платежи получателю средств или оплатить, акцептовать или учесть переводной вексель.*

(e) A funkcióigés szerkezet vonzatkeretében szereplő **o + előljárósetben** álló vonzat, az igei régens vonzatkeretében **tárgyesetbe** kerül:

(92) *Залогодатель товаров в обороте обязан вести книгу записи залогов, в которую **вносятся записи об условиях** залога товаров и **обо всех операциях**, влекущих изменение состава или натуральной формы заложенных товаров, включая их переработку, на день последней операции.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 357.)

(92a) *Залогодатель товаров в обороте обязан вести книгу записи залогов, в которую **записываются условия** залога товаров и **все операции**, влекущие изменение состава или натуральной формы заложенных товаров, включая их переработку, на день последней операции.*

A (83) – (92) alatt felsorolt példák azokat a komplex régens vonzatkeretét érintő átalakításokat mutatják be, amelyek a komplex régens igei régenssel történő helyettesítésekor az igei régens vonzatainak eltérő szintaktikai reprezentációja miatt szükségesek. A fenti tipikusnak nevezhető átalakítások nem merítik ki azon változtatások lehetséges sorát, amelyekre a régensek cseréje esetén sor kerülhet. A jogi szaknyelvre jellemző komplex régensek vonzatkeretét érintő egyéb átalakítások azonban nem tipikusak, és viszonylag ritkán fordulnak elő:

(93) *Коммерческая организация не вправе оказывать предпочтение одному лицу перед другим в отношении заключения публичного договора, кроме случаев, предусмотренных законом и иными правовыми актами.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 426.)

(93a) *Коммерческая организация не вправе предпочесть одного лица другим в отношении заключения публичного договора, кроме случаев, предусмотренных законом и иными правовыми актами.*

6.2.2. A felcserélhetőség és a théta kritérium

A funkcióigés szerkezetek helyettesítése a megfelelő szinonim igével az előzőektől eltérő módon is érintheti a mondat szerkezetét. Ezekben az esetekben – amennyiben ez jogilag és nyelviileg lehetséges – az igei régens vonzatkeretét és ezáltal a jogi szakszöveget mintegy **ki kell egészíteni**. Ennek eredményeképpen válik csak lehetővé, hogy az igei régens a théta kritériumnak megfelelően – a szemantikai struktúrája által determinált összes théta-szerepet – ki tudja osztani az arra megfelelő argumentumoknak. Ezek az argumentumok – valamilyen théta-szerepben – általában megtalálhatók az adott jogszabályban, azonban a funkcióigés szerkezetek használata nem teszi szükségessé megisméltésüket. Erre a funkcióigés szerkezetek belső vonzatstruktúráját jellemző formális régens-vonzat viszony ad lehetőséget. Ha az igei régens ezzel szemben olyan tranzitív ige, amelynek jelentésszerkezete megköveteli az adott mondatban a tárgyi vonzat jelenlétét, és a tárgyi vonzat az átalakítandó mondatban – az előbb említett okból kifolyólag - nem szerepel, úgy az átalakított mondat agrammatikussá válik. Ezt elkerülendő a funkcióigés szerkezet igei régenssel történő helyettesítése **új vonzat megjelenését**, illetőleg a jogszabályban más helyen **már előfordult bővítmény megisméltését** kívánja meg. Jogi szempontból általában ez utóbbi megoldás az elfogadható, hiszen a jogi szaknyelvre jellemző fogalmazásmód nem mindig teszi lehetővé a szöveg kibővítését és jogi szempontból esetleg irreleváns tények leírását. Vizsgáljuk meg ennek alapján a következő törvéncikket.

(94) *В случаях, когда в договоре не определено, каким видом транспорта или на каких условиях **осуществляется доставка**, право выбора вида транспорта или определения условий доставки товаров принадлежит поставщику, если иное не вытекает из закона, иных правовых актов, существа обязательства или обычаев делового оборота.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 510.)

Ebben a példában a komplex régens igei régenssel történő helyettesítése csak akkor lehetséges, ha az igei régens szemantikai struktúrája által determinált théta szerep a megfelelő referenciális egységhez (*товары*) kerül. Ez az egység a funkcióigés szerkezet fakultatív vonzata, amely az adott jogszabályban a funkcióigés szerkezet vonzatkeretében explicit módon nem szerepel. A jogszabályban azonban megtalálható, szemantikailag egyértelműen azonosítható és nyelvészeti vagy jogi szempontok megsértése nélkül megismételhető, illetve behelyettesíthető az igei régens egyik vonzataként.

(94a) *В случаях, когда в договоре не определено, каким видом транспорта или на каких условиях **доставляются товары**, право выбора вида транспорта или определения условий доставки товаров принадлежит поставщику, если иное не вытекает из закона, иных правовых актов, существа обязательства или обычаев делового оборота.*

Hasonló jelenség figyelhető meg az alábbi két példában is, ahol aláhúzás jelöli [(95), (96)] azt a referenciális egységet, amely az átalakított mondatban [(95a), (96a)] az igei régens kötelező vonzataként szerepel:

(95) *Однако если стоимость переработки существенно превышает стоимость материалов, право собственности на новую вещь приобретает лицо, которое, действуя добросовестно, **осуществило переработку** для себя.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 220.)

(95a) *Однако если стоимость переработки существенно превышает стоимость*

материалов, право собственности на новую вещь приобретает лицо, которое, действуя добросовестно, **переработало материалы** для себя.

(96) Если собственник после предупреждения продолжает нарушать права и интересы соседей или использовать жилое помещение не по назначению либо без уважительных причин **не произведет ремонт**, суд по иску органа местного самоуправления может принять решение о продаже с публичных торгов такого жилого помещения с выплатой ...

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 293.)

(96a) Если собственник после предупреждения продолжает нарушать права и интересы соседей или использовать жилое помещение не по назначению либо без уважительных причин **не ремонтирует жилое помещение**, суд по иску органа местного самоуправления может принять решение о продаже с публичных торгов такого жилого помещения с выплатой ...

A régensek helyettesítésének érdekes eseteit képviselik azok az igei régensek, amelyeknek kötelező tárgyi vonzata semmilyen szintaktikai reprezentációjú referenciális egység formájában sem szerepel a funkcióigés szerkezet vonzatstruktúrájában. Ez azt is jelentheti, hogy az igei régens – a théta kritériumot megsértve – nem tudja kiosztani a szemantikai struktúrája által determinált összes théta szerepet. Gyakran előfordul, hogy ilyenkor az igei régens nem a komplex régens egyik vonzatának, hanem ez utóbbi egyik vonzatának adja az adott tematikus szerepet:

(97) Суд, **вынесший приговор** о лишении осужденного специального, воинского или почетного звания, классного чина и государственных наград ...

(97a) Суд, **приговоривший** осужденного к лишению специального, воинского или почетного звания, классного чина и государственных наград ...

6.3. A felcserélhetőség és a jelzői bővítmények

A funkcióigés szerkezetek főnévi komponensének jelzői bővítménye [(98), (99), (100), (101)] a jogi tartalom differenciáltan pontos megfogalmazását teszi lehetővé. A jelzői bővítmények egy része **transzformálható** az ige határozói bővítményévé [(98a), (99a), (100a), (101a)]:

(98) *В силу банковской гарантии банк, иное кредитное учреждение или страховая организация (гарант) **дают** по просьбе другого лица (принципала) **письменное обязательство** уплатить кредитору принципала (бенефициару) в соответствии с условиями даваемого гарантом обязательства денежную сумму по представлении бенефициаром письменного требования о ее уплате.*
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 368.)

(98a) *В силу банковской гарантии банк, иное кредитное учреждение или страховая организация (гарант) **письменно обязуются** по просьбе другого лица (принципала) уплатить кредитору принципала (бенефициару) в соответствии с условиями даваемого гарантом обязательства денежную сумму по представлении бенефициаром письменного требования о ее уплате.*

(99) *Обещание безвозмездно передать кому-либо вещь или имущественное право либо освободить кого-либо от имущественной обязанности (обещание дарения) признается договором дарения и связывает обещающего, если обещание сделано в надлежащей форме (пункт 2 статьи 574) и содержит ясно выраженное намерение **совершить** в будущем **безвозмездную передачу** вещи или права конкретному лицу либо освободить его от имущественной обязанности.*
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 572.)

- (99a) *Обещание безвозмездно передать кому-либо вещь или имущественное право либо освободить кого-либо от имущественной обязанности (обещание дарения) признается договором дарения и связывает обещающего, если обещание сделано в надлежащей форме (пункт 2 статьи 574) и содержит ясно выраженное намерение **безвозмездно передать** в будущем вещь или право конкретному лицу либо освободить его от имущественной обязанности.*
- (100) *...То же деяние, совершенное: ... неоднократно либо лицом, ранее **совершившим умышленное причинение тяжкого вреда** здоровью или убийство, предусмотренное статьей 105 настоящего Кодекса, – наказывается лишением свободы на срок до пяти лет.*
(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 112.)
- (100a) *...То же деяние, совершенное: ... неоднократно либо лицом, ранее **умышленно причинившим тяжкий вред** здоровью или убийство, предусмотренное статьей 105 настоящего Кодекса, – наказывается лишением свободы на срок до пяти лет.*
- (101) *Суд, назначая условное осуждение, может возложить на условно осужденного исполнение определенных обязанностей: не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления специализированного государственного органа, осуществляющего исправление осужденного, не посещать определенные места, пройти курс лечения от алкоголизма, наркомании, токсикомании или венерического заболевания, **осуществлять материальную поддержку** семьи.*
(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 73.)
- (101a) *Суд, назначая условное осуждение, может возложить на условно осужденного исполнение определенных обязанностей: не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления специализированного государственного органа, осуществляющего*

исправление осужденного, не посещать определенные места, пройти курс лечения от алкоголизма, наркомании, токсикомании или венерического заболевания, материально поддержать семью.

Az ige határozójává transzformálható jelzői bővítményekkel kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy a jog – a szaknyelvi hagyományokat és bizonyos stilisztikai szempontokat szem előtt tartva – a legritkább esetekben él ezen átalakítási lehetőséggel. A jogi nyelvhasználat – a jogi szaknyelvet meghatározó nominatív jelleg miatt – a határozói bővítménnyel rendelkező igei szintagmával szemben előnyben részesíti a főnévi alaptagú jelzős szintagmát tartalmazó funkcióiégés szerkezetet. Ennek okai valószínűleg abban keresendők, hogy a főnévi régens és a jelzői bővítmény együttesen jogi fogalmat nevez meg, **terminus technicust alkot**, s emiatt nem célszerű az átalakításuk.

6.4. A funkcióiégés szerkezet helyettesítését kizáró okok

Ahogy arra az előzőek folyamán már utaltunk, a funkcióiégés szerkezetek igékkel történő felcserélése, illetve helyettesítése nem tartozik a funkcióiégés szerkezeteknek mint komplex régenseknek az alapvető definíciós jegyeihez. A felcserélhetőség, illetve a helyettesíthetőség lehetősége általában jellemezheti a funkcióiégés szerkezeteket, ám a lehetőség realizálódása az adott mondat szerkezetének a függvénye.

Az alábbiakban olyan eseteket vizsgálunk, amelyekben **a funkcióiégés szerkezet nem helyettesíthető szinonim igével**. Ennek okai többfélék lehetnek, a legjellemzőbbek a következők:

- (1) a komplex régens vonzatkerete kevesebb kötelezően betöltendő argumentumpozíciót tartalmaz, mint az igei régens vonzatkerete;
- (2) a főnévi komponens jelzői bővítménye, illetve bővítményei nem alakíthatók át igei bővítményekké;
- (3) a funkcióiégés szerkezet és az ige eltérő perspektívából mutatja a jogi cselekményt;

- (4) a főnévi komponenshez ugyanazon jogszabályon belül két különböző funkcióige tartozik;
- (5) a jogi tényállás bizonyos elemeit nem lehetséges vagy nem szükséges megnevezni;
- (6) a funkcióigés szerkezet a jogi tartalom egyetlen adekvát kifejezési lehetősége;
- (7) stilisztikai okok.

(1) A (102), (103) és (104) pont alatti példákban a komplex régensek (*совершить изнасилование, причинить вред, вынести приговор*) azért nem helyettesíthetők, mert vonzatkeretük **kevesebb kötelezően betöltendő argumentumpozíciót** tartalmaz, mint a megfelelő szinonim igei régensek (*изнасиловать, вредить, приговорить*) vonzatkerete. Ezért a régensek cseréje esetén **az igei régens nem minden théta-szerepet tudna kiosztani**, aminek következtében vonzatkeretének egy vagy esetleg több argumentumpozíciója is kitöltetlen maradna (*изнасиловать + кого, вредить + кому, приговорить + кого, чему*):

(102) *Мужеложство, лесбиянство или иные действия сексуального характера ... наказываются лишением свободы на срок от трех до шести лет. Те же деяния:*

а) совершенные неоднократно или лицом, ранее совершившим изнасилование; ...

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 132.)

(103) *Если малолетний причинил вред в то время, когда он находился под надзором образовательного, воспитательного, лечебного или иного учреждения, обязанного осуществлять за ним надзор, либо лица, осуществлявшего надзор на основании договора, это учреждение или лицо отвечает за вред, если не докажет, что вред возник не по его вине в осуществлении надзора.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 1073.)

- (104) *Учреждения и органы, исполняющие наказания, уведомляют суд, **вынесший приговор**, о начале и месте отбывания осужденными ограничения свободы, ареста, содержания в дисциплинарной воинской части, лишения свободы и об исполнении наказаний в виде штрафа ...*
(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 20.)

(2) A funkcióigés szerkezet főnévi komponensének **jelzői bővítménye nem alakítható át az ige vonzatává**. A 6.3. pontban bemutatott jelzői szerkezetek átalakítására vonatkozó példák is inkább egy elméleti lehetőséget tükröznek és nem a valóságot. Sok esetben azonban ez az elméleti lehetőség sem áll fenn, mivel az ige vonzatstruktúrája nem tartalmaz megfelelő argumentumpozíciókat a funkcióigés szerkezet főnévi komponenséhez kapcsolódó jelzői bővítmények számára. Ezért a következő példákban a funkcióigés szerkezet nem cserélhető fel igével:

- (105) *... В противном случае поручитель, в свою очередь исполнивший обязательство, вправе взыскать с кредитора неосновательно полученное либо **предъявить регрессное требование** к должнику.*
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 366.)

- (106) *Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные: ... с применением насилия к лицу, **осуществляющему таможенный контроль**, – наказываются лишением свободы на срок от пяти до десяти лет с конфискацией имущества или без таковой.*
(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 188.)

- (107) *Следователь следственного отделения ... , рассмотрев материалы уголовного дела № 346, возбужденного по признакам ст. 108 УК, в присутствии понятых ..., **произвел следственный эксперимент** в целях проверки показаний свидетеля Ефимова Ф. С., который сообщил, что когда он уходил из дома ...*
(Протокол следственного эксперимента)

A jogilag releváns minősítő körülmények avagy egyéb tényállási elemek sokszor nem egy, hanem több jelző segítségével jutnak kifejezésre. Mivel a szinonim ige – eltérő vonzatstruktúrájának következményeképpen – nem tudja átvenni a funkciógés szerkezet főnévi komponensének **halmozott bővítményeit**, az átalakítás itt sem végezhető el:

(108) *Когда Рыбалко вновь отказался снять и отдать джемпер, Серебряков ... сломав при этом нос, **причинил легкие телесные повреждения**, повлекшие кратковременное расстройство здоровья.*

(Обвинительное заключение по уголовному делу № 310)

(109) *Таким образом, Шумов С. В. умышленно **причинил тяжкие телесные повреждения** Родину В. В., повлекшие за собой смерть потерпевшего, т. е. совершил преступление ...*

(Обвинительное заключение по уголовному делу № 5003)

(110) *Проведенным по делу расследованием установлено, что 4 июля 1994 г. примерно в 1 час 30 мин., будучи в состоянии алкогольного опьянения, в квартире № 23 дома № 6 по ул. Волкова г. ..., во время ссоры с гр. Родиным В. В. умышленно нанес ему удар кухонным ножом в область живота, **причинив при этом одиночное колото-резаное ранение**, ... от чего 4 июля 1994 г. наступила смерть Родина В. В.*

(Обвинительное заключение по уголовному делу № 5003)

(111) *... а затем похищенным ножом **нанес множество (41) колото-резаных и резаных ран** в различные части тела, в том числе шесть **проникающих колото-резаных ранений** передней части груди слева с повреждением сердца и верхушки левого легкого, отчего К. скончался.*

(Постановление о применении меры пресечения в виде заключения под стражу)

(112) *В исправительных учреждениях осуществляется нравственное, правовое, трудовое, физическое и иное воспитание осужденных к лишению свободы, способствующее их исправлению.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 110.)

(113) В случаях, предусмотренных частью второй статьи 99 настоящего Кодекса, принудительные меры медицинского характера исполняются по месту отбывания лишения свободы, а в отношении осужденных к иным видам наказаний – в учреждениях органов здравоохранения, **оказывающих амбулаторную психиатрическую помощь.**

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 104.)

Egyértelműen kizárható az átalakítás lehetősége azokban az esetekben, amikor a funkcióigés szerkezet főnévi komponenséhez tartozó jelzői bővítménynek további **saját bővítményei** szerepelnek a szövegben:

(114) *Лицу, совершившему предусмотренное уголовным законом общественно опасное деяние в состоянии невменяемости, судом могут быть назначены принудительные меры медицинского характера, предусмотренные настоящим Кодексом.*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 21.)

(115) *Превышением мер, необходимых для задержания лица, совершившего преступление, признается их явное несоответствие характеру и степени общественной опасности совершенного задерживаемым лицом преступления и обстоятельствам задержания, когда лицу без необходимости **причиняется явно чрезмерный, не вызываемый обстановкой вред.***

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 38.)

A fent említett okokból kifolyólag nem végezhető el az átalakítás **hátravetett jelzők** használatakor sem, különösen abban az esetben, ha a jelzők saját bővítményekkel is rendelkeznek:

(116) ... **причинять вред, явно не соответствующий характеру и степени угрожавшей опасности и обстоятельствам, при которых опасность устранялась, ... когда указанным интересам был причинен вред равный или более значительный, чем предотвращенный.**

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 39.)

(117) **В случае, когда арендатор произвел за счет собственных средств и с согласия арендодателя улучшения арендованного имущества, не отделимые без вреда для имущества, арендатор имеет право после прекращения договора на возмещение стоимости этих улучшений, если иное не предусмотрено договором аренды.**

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 623.)

A jogi szaknyelvben használatos funkcióigés szerkezetek főnévi komponensének egyik tipikus bővítménye a jelzői funkcióban szereplő **teljes alakú melléknévi igenév**. Ez a bővítmény szintén nem alakítható át az adott szinonim ige vonzatkeretének részévé:

(118) **Если решение суда не выполнено, суд вправе наложить на нарушителя штраф, взыскиваемый в размере и в порядке, предусмотренных процессуальным законодательством, в доход Российской Федерации.**

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 152.)

(119) **Кредитор считается просрочившим, если он отказался принять предложенное должником надлежащее исполнение или не совершил действий, предусмотренных законом, иными правовыми актами или договором либо вытекающих из обычаев делового оборота или из существа обязательства, до совершения которых должник не мог исполнить своего**

обязательства.

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 406.)

- (120) *Покупатель (получатель) обязан **совершить** все необходимые **действия, обеспечивающие** принятие товаров, поставленных в соответствии с договором поставки.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 513.)

Nem helyettesíthető a funkcióígés szerkezet abban az esetben, ha a főnévi komponens vonzatkerete **több, különböző módon kifejezett jelzői bővítményt** tartalmaz, amelynek mindegyike egy-egy tényállási elem meghatározására vonatkozik:

- (121) ***Действия в чужом интересе, совершенные** после того, как тому, кто их совершает, стало известно, что они не одобряются заинтересованным лицом, не влекут для последнего обязанностей ни в отношении совершившего эти действия, ни в отношении третьих лиц.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 983.)

A funkcióígés szerkezet főnévi komponenséhez tartozó egyéb bővítmények is kizárhatják a helyettesítés lehetőségét. Ennek egyik tipikus esete a **который** kötőszóval bevezetett jelzői mellékmondat:

- (122) *Если иное не предусмотрено законом, иными правовыми актами или договором купли-продажи, покупатель обязан **совершить действия, которые** в соответствии с обычно предъявляемыми требованиями необходимы с его стороны для обеспечения передачи и получения соответствующего товара.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 484.)

- (123) *В процессе предварительного расследования по данному делу установлено,*

что несовершеннолетние Иванов Д. Н., Толстиков А. Ю., совершили ряд краж чужого имущества, в одной из которых принимал участие несовершеннолетний Крылов О. Н., а именно: 27 декабря 1994 г. примерно в 20 час.

(Постановление о прекращении уголовного дела в отношении несовершеннолетнего с направлением его на рассмотрение комиссии по делам несовершеннолетних)

- (124) ... Если в течение оставшейся не отбытой части наказания: ... осужденный совершил нарушение общественного порядка, за которое на него было наложено административное взыскание, или злостно уклонился от исполнения обязанностей, возложенных на него судом при применении условно-досрочного освобождения, суд по представлению органов, указанных в части шестой настоящей статьи, может постановить об отмене условно-досрочного освобождения и исполнении оставшейся не отбытой части наказания;

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 79.)

(3) A helyettesítést kizáró okok között szerepel az adott jogi aktus **eltérő perspektívából való megközelítése** is. A (125) példában szereplő *сдавать/сдать в аренду* funkcióigés szerkezet nem rendelkezik szinonim igei párral, hiszen az *арендовать* ige a bérbevevő szempontjából határozza meg a jogi cselekményt. Az *арендовать* ige a *брать/взять в аренду* funkcióigés szerkezettel szinonim.

- (125) *Арендодателями могут быть также лица, уполномоченные законом или собственником сдавать имущество в аренду.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 608.)

Hasonló jelenséggel találkozunk az (126) és az (127) példákban is. A *соглашаться/согласиться, указывать/указать* és a *поручать/поручить* igék ugyanis a *давать/дать согласие, указание, поручение* funkcióigés szerkezetekkel alkotnak szinonima-

párokat és nem az alábbi törvénycikkekben szereplő szerkezetekkel. Ezért az itt szereplő funkcióigés szerkezetek nem alakíthatók át:

(126) *Доверительный управляющий может поручить другому лицу совершать от имени доверительного управляющего действия, необходимые для управления имуществом, если он уполномочен на это договором доверительного управления имуществом, либо **получил** на это **согласие** учредителя в письменной форме, либо вынужден к этому в силу обстоятельств для обеспечения интересов учредителя управления или выгодоприобретателя и не имеет при этом возможности **получить указания** учредителя управления в разумный срок.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 1021.)

(127) *Банк-эмитент, **получивший поручение** клиента, вправе привлекать для его выполнения иной банк (исполняющий банк).*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 874.)

(4) A legtöbb esetben lehetetlen a komplex régens helyettesítése az olyan mondatokban, amelyekben **a főnévi komponenshez két különböző funkcióige tartozik**. Erre példa a következő törvénycikk:

(128) ***Замена** долга заемным обязательством **осуществляется** с соблюдением требований о новации и **совершается** в форме, предусмотренной для заключения договора займа.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 818.)

(5) A jog különböző területein gyakran előfordul, hogy **a jogi tényállás bizonyos elemeit nem lehetséges vagy nem szükséges megnevezni**. Ilyen esetekben a jogi szaknyelv szívesen él a funkcióigés szerkezetek által nyújtott lehetőségekkel:

(129) *Лицо, осуществившее самовольную постройку, не приобретает на нее право*

собственности.

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 222.)

(6) A funkcióigés szerkezet nagyon sok esetben **stilisztikai okok** miatt nem helyettesíthető a megfelelő szinonim igével:

(130) *Прогулка осужденных **проводится** в дневное время на специально оборудованной части территории исправительного учреждения.*

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 93.)

(7) Végezetül azokat az eseteket említjük meg, amikor a helyettesítés azért nem valósítható meg, mert **a funkcióigés szerkezet az adott jogi gondolat egyetlen lehetséges kifejezési formája**. Példaként szolgálnak a következő funkcióigés szerkezetek:

(131) *Кредитор, который не был уведомлен о продаже предприятия в порядке, предусмотренном пунктом 1 настоящей статьи, может **предъявить иск** об удовлетворении требований, предусмотренных пунктом 2 настоящей статьи, в течение года со дня, когда он узнал или должен был узнать о передаче предприятия продавцом покупателю.*

(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 562.)

(132) *Если в течение оставшейся не отбытой части наказания: ... осужденный **совершил преступление** по неосторожности, вопрос об отмене либо о сохранении условно-досрочного освобождения решается судом;*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 79.)

(133) *Посягательство на жизнь лица, **осуществляющего правосудие** или предварительное расследование ...*

(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 295.)

- (134) *Порядок покрытия расходов и убытков, связанных с совместной деятельностью товарищей, определяется их соглашением. При отсутствии такого соглашения каждый товарищ **несет расходы и убытки пропорционально стоимости его вклада в общее дело.***
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 1046.)
- (135) *Незаконное использование чужого товарного знака, знака обслуживания, наименования места происхождения товара или сходных с ними обозначений для однородных товаров, если это деяние совершено неоднократно или **причинило крупный ущерб,** ...*
(Уголовный Кодекс Российской Федерации, Статья 180.)
- (136) *При исполнении служебных обязанностей посещать учреждения и органы, исполняющие наказания, без специального на то разрешения имеют право: ... судьи судов, **осуществляющих судопроизводство** на территориях, где расположены учреждения и органы, исполняющие наказания;*
(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 24.)
- (137) *Запрещается за одно нарушение **налагать несколько взысканий.***
(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 117.)
- (138) *Право юридического лица **осуществлять деятельность,** на занятие которой необходимо получение лицензии, возникает с момента получения такой лицензии или в указанный в ней срок и прекращается по истечении срока ее действия, если иное не установлено законом или иными правовыми актами.*
(Гражданский Кодекс Российской Федерации, Статья 49.)
- (139) *При отбытии осужденным установленной законом части срока наказания администрация учреждения или органа, исполняющего наказание, обязана в течение месяца рассмотреть вопрос и **вынести постановление о***

представлении либо об отказе в представлении к условно-досрочному освобождению от отбывания наказания или к замене неотбытой части наказания более мягким видом наказания.

(Уголовно-исполнительный Кодекс Российской Федерации, Статья 175.)

Befejezés

A dolgozatban a funkcióigés szerkezetek ismerveit vizsgáltuk a jogi szaknyelvben. A dolgozat első, második és harmadik fejezetében **általában** mutattuk be a funkcióigés szerkezetek tulajdonságait, míg a dolgozat negyedik, ötödik és hatodik fejezetében **egy konkrét szakterület nyelvhasználatában**, nevezetesen a tételes jog és a jogalkalmazói jog nyelvében vizsgáltuk meg a funkcióigés szerkezetek előfordulásának és használatának sajátosságait.

A kutatás kiindulópontját az a megállapítás képezte, mely szerint a funkcióigés szerkezetek helyettesíthetők a szerkezet szemantikai magvát hordozó főnévvel megegyező szótövű szinonim igével (*segítséget nyújtani – segíteni*). A helyettesíthetőség nem csak a köznyelvre, hanem a jogi szaknyelvre is vonatkozik, hiszen a jogi szaknyelv különböző területein a funkcióigés szerkezetek elvileg felcserélhetők a megfelelő szinonim igével. A jog azonban nem él ezzel a lehetőséggel és a funkcióigés szerkezetek használatát részesíti előnyben. Ennek okait a funkcióigés szerkezetek sajátos szemantikai, morfoszintaktikai és stilisztikai tulajdonságaiban találtuk meg. A vizsgált szerkezetek előfordulási gyakoriságát indokoló tényezőket a funkcióigés szerkezetek és az igék szinonimitásának, valamint vonzatstruktúrájának az elemzése során mutattuk be.

Miután a dolgozat egy speciális szakterület keretein belül vizsgálta a funkcióigés szerkezeteket, a dolgozat eredményei egyrészt a dolgozat tárgyára (1), másrészt pedig a dolgozat tárgya és e speciális terület közötti kapcsolatra (2) vonatkoznak:

(1)

- a funkcióigés szerkezetek helyének definiálása a szókapcsolatok rendszerében;
- a szemantikai és a szintaktikai információ polarizálódása és a funkcióigés szerkezetekre jellemző integrálódott szemantikai egység közötti kapcsolat feltárása;
- a funkcióigés szerkezetek és az igék által alkotott oppozíciós párok felállítása;
- a funkcióigék nem teljes értékű régensekként történő leírása;
- a funkcióigés szerkezetek komplex régensekként történő elemzése;
- annak megállapítása, hogy az igék kötelező vonzatait a szinonim funkcióigés szerkezet vonzatstruktúrájában fakultatív vonzat váltja föl;

- annak kimutatása, hogy a funkcióigés szerkezetek vonzatstruktúrája több fakultatív vonzat számára kialakított üres helyet tartalmaz, mint a szinonim ige vonzatkerete.

(2)

- a jogi szaknyelv struktúrájának nyelvi és jogi szempontok alapján történő felosztása (a tételes jog nyelve, a jogalkalmazói jog nyelve, a jogtudomány nyelve);
- annak igazolása, hogy a funkcióigés szerkezetek használata a jogi szaknyelvben nem pusztán nyelvhelyességi kérdés, hanem a jogi precizitás miatti szükségszerűség;
- annak a szerepnek a kimutatása, amelyet a funkcióigék indikatív jelentése játszik a jogi tartalom pontos kifejezésében;
- annak feltárása, hogy a főnévi komponens jelzői bővítményei hozzájárulnak a jogi tartalom differenciáltan pontos meghatározásához (pl. minősítő körülmények, tényállási elemek és egyéb, jogi szempontból releváns tényezők kifejezése);
- annak megállapítása, hogy amennyiben egy adott jogi tartalom kifejezése meghatározott funkcióigés szerkezethez kötődik, úgy ezen jogi tartalom – a jogszabálynak a jogforrási hierarchiában elfoglalt helyétől függetlenül – mindig ugyanannak a funkcióigés szerkezetnek a segítségével jut kifejezésre;
- a jogi szaknyelv és a szinonimitás kapcsolatának differenciált megközelítése; a tételes jog nyelve kerüli a szinonimák használatát, ugyanakkor a jogalkalmazás során, a jogászok és a laikusok narratíváiban folyamatosan szükséges a szinonim kifejezések egymással való helyettesítése;
- a jogi eljárásokban résztvevő laikus személyek narratíváira jellemző egyszerű régensek és a jogászok narratíváira jellemző komplex régensek használatának kimutatása;
- a funkcióigés szerkezetek és az igék közötti szinonimitás nyelvi átfordításként való értelmezése; ezen megközelítés szerint a valóságbeli történésektől a jogerős tényállás megállapításáig vezető út nyelvi átfordítások sorozata, amelynek egyik fontos állomása a jogi eljárásokban résztvevő laikus személyek narratíváiban használatos egyszerű igei régensek komplex régensekké alakítása a jogi szakemberek narratíváiban;
- annak megállapítása, hogy a funkcióigés szerkezetek és az igék

helyettesíthetőségének legfőbb kritériuma a vizsgált nyelvi egységek vonzatkeretében rejlik;

- a helyettesítés egyéb kritériumainak és feltételeinek definiálása (a vonzatok szintaktikai reprezentációja, a théta szerepek azonossága, a théta kritérium teljesülésének szerepe, a jelzői bővítmények transzformálhatósága).

A funkcióigés szerkezetek sokféle szempont alapján vizsgálhatók. Jelen dolgozat ezen szempontoknak csupán egy részét vette figyelembe, mégpedig azokat, amelyek hozzájárultak a funkcióigés szerkezetek speciális ismérveinek a meghatározásához és a jogi szaknyelvben való használatuk indokolásához.

A dolgozat befejezéseként a funkcióigés szerkezetek további vizsgálati lehetőségei közül négyet említünk meg:

1. A régens-vonzat viszony szó szerkezeti típusok szerinti elemzése.

Alapulvéve a funkcióigés szerkezeteket a régens-vonzat viszony többféle megközelítésben is tárgyalható. A legkézenfekvőbb megközelítési módot az egy szóból álló régensket tartalmazó mondatok vonzatstruktúrájának a komplex, azaz több szóból álló régensket tartalmazó mondatok vonzatstruktúrájával történő szembeállítás adja. Ezen megközelítési módon belül jelen dolgozat azokat a mondatokat érintette, amelyekben a komplex régenst olyan funkcióigés szerkezet alkotja, amely egy vele szinonim igével helyettesíthető. További elemzések tárgyát képezik azon mondatok vonzatstruktúráinak párhuzamos elemzése, amelyekben a komplex régensket funkcióigés szerkezetek vagy idiomatikus kifejezések alkotják. Ez utóbbi esetben különösen érdekes azon mondatok vonzatstruktúráinak az összehasonlítása, amelyekben a komplex régensket alkotó különböző típusú szókapcsolatok közös komponenst is tartalmaznak.

2. Funkcióigés szerkezetek és jogi nyelvhasználat

Senki előtt sem kétséges, hogy a nyelv és a jog kapcsolatának elemzése fontos feladat mind a nyelvtudomány, mind a jogtudomány számára. A Wittgenstein kései (1929 utáni) filozófiájához kapcsolódó nyelvfilozófiai fordulat jelentős mértékben elmélyítette az addigi kutatásokat, ám a témával kapcsolatosan napjainkban is számos a megválaszolatlan kérdés. Ezen kérdések egy része a pragmatikához sorolható, de önálló kutatási területként is jelentkeznek, például a narrativitás-elmélet vagy a diskurzus-elmélet részeként. A jogi

nyelv körében a pragmatikai vizsgálatok elsősorban mikro-pragmatikai szinten zajlanak, vagyis valamely markáns jogi kontextusban, például a tárgyalóteremben, ahol – többek között – a jogot képviselő szakember és a laikus köznapi nyelvhasználata közötti konfliktusnak lehetünk tanúi. Ezen konfliktus egyik forrása a funkcióigés szerkezetek használata, illetve használatának hiánya.

3. Funkcióigés szerkezetek és nyelvi tervezés

A nyelv eszközjellegéből – többek között – az következik, hogy a nyelv és alkotórészei értékelhetők, változtathatók és helyettesíthetők. Így a nyelv összetevői nem minden szempontból egyformán megfelelőek. Egy adott nyelvi komponens mint kommunikációs eszköz a megfelelés, a gazdaságosság, világosság, terjengősség, rugalmasság stb. szempontjából kvantitatív módszerekkel, objektíven értékelhető. Amennyiben a funkcióigés szerkezeteket és helyettesíthetőségük lehetőségeit a nyelvi tervezés alapvető problémáinak a tükrében vizsgáljuk, úgy arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen módon lehet összeegyeztetni egyfelől a világosság és precizitás, másfelől a gazdaságosság igényeit.

4. A funkcióigés szerkezetek magyarra történő fordítása

A különböző típusú szókapcsolatok fordításakor különböző típusú átváltási műveletek elvégzésére van szükség. A fordítók gyakran alkalmazzák a magyarra való fordításban a segédigék és a segédigeszerű szavak jelentésének összevonását a főigével, illetve egy főnévvel. Ilyenkor a fordító két vagy több forrásnyelvi szó értelmét egyetlen célnyelvi szóval adja vissza. A jelentések összevonása jellemző átváltási művelet a funkcióigés szerkezetek magyarra történő fordításakor is, amelynek során a deszemantizálódott igei komponens és a főnévi komponens jelentésének összevonása megy végbe. A funkcióigék indikatív jelentése – a deszemantizáció következtében - általában beolvasható egy teljes értékű ige szemantikai struktúrájába. Ily módon a szemantikailag teljes értékű igében mintegy egybeolvad, szintetizálódik a funkcióigés szerkezetekben polarizálódott jelentéstartalom.

Annak ellenére, hogy a funkcióigés szerkezetek fordításakor a forrásnyelvi jel és a valóság közötti viszony a komponensek jelentésének összevonásával újratehermenthető a célnyelvben, a fordítók mégsem minden esetben választják, illetve választhatják ezt a megoldást. Ennek egyik oka a forrásnyelvben szereplő funkcióigés szerkezetek és a

célnyelvben helyettük előforduló igék szintaktikai reprezentációjának különbségeiben keresendő. A funkcióigés szerkezet mint komplex régens ugyanis több olyan vonzattal rendelkezhet, amelynek visszaadása a célnyelvben az igei régens mellett nem lehetséges. Kézenfekvő megoldásnak tűnik ebben az esetben a jelentésösszevonás mellőzése és a forrásnyelvinek megfelelő magyar funkcióigés szerkezet használata. Ám ez nem mindig jelent megoldást, mivel sok esetben nincs megfelelő magyar funkcióigés szerkezet. Amennyiben létezik megfelelő magyar funkcióigés szerkezet, úgy további problémák merülhetnek föl, mivel a forrásnyelvi és a célnyelvi funkcióigés szerkezet vonzatstruktúrája nem mindig azonos. További kutatásokat igényel annak megállapítása, hogy a célnyelvben milyen módon kompenzálhatók a forrásnyelvi és célnyelvi funkcióigés szerkezetek, illetve a forrásnyelvi funkcióigés szerkezetek és a célnyelvi igék eltérő vonzatstruktúrájából adódó eltérések.

Irodalomjegyzék

- Ahmanova, O. Sz. – Mikaelin, G. B. 1963.: Ахманова, О. С. – Микаэлин, Г. Б.
Современные синтаксические теории. Москва.
- Alekszejev, V. A. – Rogova, K. A. 1982.: Алексеев, В. А. – Рогова, К. А.
Практическая стилистика русского языка. Функциональные стили. Москва.
- Allerton, D. J. 1984. Three (or Four) Levels of Word Cooccurrence Restriction. *Lingua*
63: 17-40.
- Apreszjan, Ju. D. 1957.: Апресян, Ю. Д. Проблема синонима. *Вопросы
языкознания* 6:
- Apreszjan, Ju. D. 1964.: Апресян, Ю. Д. О сильном и слабом управлении (опыт
количественного анализа). *Вопросы языкознания* 3: 32-49.
- Apreszjan, Ju. D. 1967.: Апресян, Ю. Д. *Экспериментальное исследование семантики
русского глагола.* Москва.
- Apreszjan, Ju. D. 1969.: Апресян, Ю. Д. Синтаксис и семантика в синтаксическом
описании. В сб. *г Единицы разных уровней грамматического строя
языка и их взаимодействие.* Москва.
- Apreszjan, Ju. D. 1971a.: Апресян, Ю. Д. К теории семантических преобразований.
В сб. *Информационные вопросы семиотики, лингвистики и
автоматического перевода.* Москва.
- Apreszjan, Ju. D. 1971b. *A modern strukturális nyelvészet elmélete és módszerei.*
Budapest.
- Apreszjan, Ju. D. – Zsolkovszkij, A. K. – Melcsuk, I. A. 1973. A szókapcsolatok
sokoldalú vizsgálatáról. In: Szépe, Gy. (szerk.) *A nyelvtudomány ma.* Budapest.
- Apreszjan, Ju. D. 1974.: Апресян, Ю. Д. *Лексическая семантика. Синонимические
средства языка.* Москва.
- Apreszjan, J. D. – Páll, E. 1982. *Orosz ige – magyar ige. Vonzatok és kapcsolódások I. II.,*
Budapest.
- Apreszjan, Ju. D. 1997.: Апресян, Ю. Д. – Богуславская, О. Ю. – Левонтина, И. Б. –
Урисон, Е. В. – Гловинская, М. Я. – Крылова, Т. В. *Новый объяснительный
словарь синонимов русского языка.* Москва.

- Babenco, L. G. 1988.: Бабенко Л. Г. *Классы слов в синтагматическом аспекте*. Свердловск.
- Barlasz, L. G. 1978.: Барлас, Л. Г. *Русский язык. Стилистика*. Москва.
- Bassola P. 1995. *Funktionsverben im Deutschen und im Ungarischen*. Habilitációs előadás. Budapest.
- Belosarkova, V. A. 1977.: Белошапкина, В. А. *Современный русский язык*. Синтаксис. Москва.
- Benson, M., Benson E., Ilson, R. 1986. *The BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations*. Amsterdam/Philadelphia.
- Bickmann, H. J. 1978. *Synonimie und Sprachverwendung. Verfahren zur Ermittlung von Synonymklassen als kontextbeschränkten Äquivalenzklassen*. Tübingen.
- Borbás G. D. 1998. A szinonimitás elméleti szempontból. In: Gecső T., Spannraft M. (szerk.) *A szinonimitásról*. Budapest.
- Brassai S. 1860. A magyar mondat. I. Értekezés. Általános elvek. *Magyar Akadémiai Értesítő* I: 279-399.
- Brassai S. 1863-1865. A magyar mondat. II. Értekezés. Tüzetes rész., III. Értekezés. Tüzetes rész. *Magyar Akadémiai Értesítő* III: 3-127., 173-409.
- Budai, L. 1998. Egy integrált valenciamodel. In: H. Varga Gy. (szerk.) *Tanulmányok a magyar nyelvről*. Eger. 232-255.
- Bursill-Hall, G. L. 1971. *Speculative Grammars of the Middle Ages. The Doctrine of partes orationis of the Modistae*. Hága–Párizs.
- Buszlajev, F. I. 1869.: Бушлаев, Ф. И. *Историческая грамматика русского языка*. Синтаксис. Москва.
- Coseriu, E. 1972. *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*. Tübingen.
- Cruse, D. A. 1986. *Lexical Semantics*. Cambridge.
- Csizsik Polejko, A. N. 1964.: Чижик Полейко, А. Н. *Стилистика русского языка*. Воронеж.
- Dal, V. I. 1981-1982.: Даль, В. И. *Толковый словарь великорусского языка*. 4. Москва.
- Daniels, K. 1963. Substantivierungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. Nominaler Ausbau der verbalen Denkkreises. *Sprache und Gemeinschaft* 4: 40-75.

- Dénes Sz. 1920. A hivatalos nyelv magyarsága. *Magyar Nyelvőr* 49: 10-16.
- Dengl J. 1938. A terpszkedő igék. *Magyarosan* 7: 196-199.
- Dobos Cs. 1991. *Leíró kifejezések az orosz jogi szaknyelvben*. Doktori értekezés. Kézirat. 177 p.
- Dobos Cs. 1994. A leíró kifejezéseket alkotó komponensek szemantikai és morfo-szintaktikai ismérvei. *Miskolci Egyetem Közleményei* I: 45-60.
- Dobos Cs. 1995. *Ergänzungen und Angaben*. Diplomamunka. Kézirat. Debrecen. 68 p.
- Dobos Cs. 1999. Régensek és vonzatok a leíró kifejezéseket tartalmazó mondatokban. In: *Nyelvi kihívások a harmadik évezredben*. Veszprém. 18.
- Dobos Cs. 2000. Некоторые синтаксические особенности глагольно-именных описательных выражений и соответствующих им глаголов. In: Lendvai Endre (szerk.) *Applied Russian Studies in Hungary*. Pécs. 47-65.
- Dorofejeva, T. M. 1986.: Дорофеева, Т. М. *Синтаксическая сочетаемость русского глагола*. Москва.
- Dróth, J. 2000. Legyen egységes az Európai Unió magyar nyelvű terminológiája. *Magyar Nyelvőr*. 124: 287-298.
- Duden 1984. *Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Bd. 4. Mannheim/Wien/Zürich.
- Eisenberg, P. 1989. *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart.
- Elekfi L. 1966. Az igék szótári ábrázolásáról. In: Országh L. (szerk.) *Szótártani tanulmányok*. Budapest. 183-214.
- Engel, U. 1992. *Deutsche Grammatik*. I. II. Budapest.
- Engel, U. – Schumacher, H. 1978. *Kleines Valenzlexikon deutscher Verben*. Tübingen.
- É. Kiss K. – Kiefer F. – Siptár P. 1998. *Új magyar nyelvtan*. Budapest.
- Farkas J. 1816. *Ungarische Grammatik*. Wien.
- Finály H. 1870. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Nyelvtudományi Értekezések* II.4: 3-21.
- Forgács, T. 1996. *A valenciaelmélet nyelvtörténeti alkalmazásának elméleti és gyakorlati kérdései*. Szeged.
- Gauger, H. M. 1972. Zum Problem der Synonyme. *Tübinger Beiträge zur Linguistik* 9.

- Georgijeva, V. L. 1968.: Георгиева, В. Л. *История синтаксических явлений русского языка*. Москва.
- Grammatika 1954. *Грамматика русского языка*. II. Москва.
- Gvozgyev, A. N. 1961.: Гвоздев, А. Н. *Современный русский литературный язык*. II. *Синтаксис*. Москва.
- Gyarmathi S. 1794. *Okoskodva tanító magyar nyelvmester*. Kolozsvár.
- Gyeribas, V. M. 1979.: Дерibas, В. М. *Устойчивые глагольно – именные словосочетания русского языка. Словарь-справочник*. Москва.
- Gyerjagina, Sz. I. 1987.: Дерягина, С. И. *Учебный словарь глагольно-именных словосочетаний русского языка*. Москва.
- Hadrovics L. 1992. *Magyar történeti jelentéstan*. Budapest.
- Heidolph, K. E. – Flämig, W. – Motsch, W. 1984. *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin.
- Helbig, G. 1982. *Valenz – Satzglieder – semantische Kasus – Satzmodelle*. Leipzig.
- Helbig, G. 1984. Probleme der Beschreibung von FVG im Deutschen. *Studien zur deutschen Syntax*. 2. Leipzig. 163-185.
- Helbig, G., Buscha, J. 1986. *Deutsche Grammatik*. Leipzig.
- Helbig, G.– Schenkel, W. 1980. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Substantive*. Leipzig.
- Hentschel, E. – Weydt, H. 1990. *Handbuch der deutschen Grammatik*. Berlin/New-York.
- Herrlitz, W. 1973. Funktionsverbgefüge vom Typ in Erfahrung bringen. Ein Beitrag zur generativen-transformationellen Grammatik des Deutschen. *Linguistische Arbeiten* I. Tübingen.
- H. Molnár I. 1969. Az igei csoport, különös tekintettel a vonzatokra. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* VI. Budapest. 229-270.
- H. Molnár I. 1973. A vonzat problémái és a nyelv közlési funkciója. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* IX. Budapest. 123-146.
- Пjinszkaja, I. Sz. 1941.: Ильинская, И. С. Управление как проблема лексики и грамматики. *Ученые записки Московского гор. Пед. Ин-та. Кафедры русского языка*. V. Москва.

- Juhász J. 1980. A frazeológia mint nyelvészeti diszciplína. In: Rácz, E. – Szathmári, I. (szerk.) *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből*. Budapest. 79-97.
- Karcsay S. 1981. Jog és nyelv. *Jogtudományi Közlöny* 36: 325-338.
- Kardos A. 1900. Hányadán is vagyunk a határozókkal? *Magyar Nyelvőr* 29: 245-252.
- Károly, S. 1969. A melléknévi csoport. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*. VI. 159-227.
- Károly S. 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest.
- Károly S. – Zsembery I. 1960. Terjengősség, dagályosság hivatalos nyelvünkben. *Magyar Nyelvőr* 84: 148-154.
- Keszler B. 1992. A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: Kozocsa S. G. – Laczkó K. (szerk.) *Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 131-139.
- Keszler B. 1994. A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: Faluvégi K.– Keszler B.– Laczkó K. (szerk.) *Magyar leíró nyelvtani segédkönyv*. Budapest.
- Kis-Erős F. 1915. *A magyar nyelv*. Pest.
- Klemm A. 1928. *A mondattan elmélete*. Budapest.
- Knaurs Deutsche Grammatik* 1989. München.
- Komlósy A. 1983. *Vonzatok és szabad határozók az egyszerű mondatban. A Fejezetek egy magyar strukturális mondattanból munkálat próbafejezete*. Kézirat. MTA Nyelvtudományi Intézete Budapest.
- Komlósy A. 1992. Régensek és vonzatok. In: Kiefer F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan. I. Mondattan*. Budapest.
- Kotyelova, N. Z. 1969.: Котелова, Н. З. Теоретические и прикладные аспекты изучения сочетаемости слов. In: *Актуальные вопросы преподавания русского языка и литературы*. Москва.
- Kotyelova, N. Z. 1975.: Котелова, Н. З. *Значение слова и его сочетаемость*. Ленинград.
- Kozsina, M. N. 1972.: Кожина, М. Н. *О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими*. Пермь.
- Kövesdi P. 1686. *Elementa Linguae Hungaricae*. Lőcse.
- Lehmann, S. 1983. Zu einigen Problemen bei der Beschreibung von FVG. *Zielsprache Deutsch*. 4. 42-53.

- Lengyel K. 1999. A segédigék kérdéséhez. Válasz Uzonyi Kiss Judit és Tuba Márta cikkére. *Magyar Nyelvőr* 123: 117-128.
- Lesznyik, M. D. 1957.: Лесник, М. Д. К вопросу о приглагольном управлении в современном русском литературном языке. В сб. *К вопросу управления (приглагольного и приименного)*. Рига.
- Lesznyik, M. D. 1965.: Лесник, М. Д. Принципы отграничения сильного и слабого типов управления (на материале глагольного управления). В сб. *Труды по русской и славянской филологии. VII. Серия лингвистическая*. Тарту.
- Lévai B. 2000. *Egzisztenciális és lokális mondatok az angol és az orosz nyelvben*. Debrecen.
- Lomtyev, T. P. 1954.: Ломтев, Т. П. *Из истории синтаксиса русского языка*. Москва.
- Lomtyev, T. P. 1956.: Ломтев, Т. П. *Очерки по историческому синтаксису русского языка*. Москва.
- Lyons, J. 1995. *Linguistic Semantics*. Cambridge.
- Magyar Grammatika* 2000. Keszler B. (szerk.) Budapest.
- Márton J. 1812. *Praktische Ungarische Sprachlehre*. Wien.
- Melcsuk, I. A. 1974.: Мельчук, И. А. *Опыт теории лингвистических моделей. «СМЫСЛ ↔ ТЕКСТ»*. Москва.
- Melcsuk, I. A. – Zsolkovszkij A. K. 1984.: Мельчук, И. А. – Жолковский, А. К. Толково-комбинаторный словарь современного русского языка. *Wiener Slawistischer Almanach* 14. Vienna.
- Mitrofanova, O. D. 1985.: Митрофанова, О. Д. *Научный стиль речи: проблемы обучения*. Москва.
- MLNyS 1994. Faluvégi K.– Keszler B.– Laczkó K. (szerk.) *Magyar leíró nyelvtani segédkönyv*. Budapest.
- MMNy 1985. Rácz E. (szerk.) *A mai magyar nyelv*. Budapest.
- MMNyR 1961. Tompa J. (szerk.) *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. I. II.* Budapest.
- MNyR 1846. *A magyar nyelv rendszere*. (Czuczor, G.- Nagy, J.- Fábíán, G.- Jászay, P.- Vörösmarty, M.) Buda.

- MNySZ 1893. Szarvas, G. – Simonyi, Zs. (szerk.) *Magyar Nyelvtörténeti Szótár*. III. Budapest.
- Mordvilko, A. P. 1964.: Мордвилко, А. П. *Очерки по русской фразеологии. Именные и глагольные фразеологические обороты*. Москва.
- NyK 1985. Grétsy L. – Kovalovszky M. (szerk.) *Nyelvművelő kézikönyv. II*. Budapest.
- Olivecrona, K. 2000. A jogi nyelv és a valóság. In: *Jog és nyelv*. Budapest.
- O. Nagy G. 1968. Az ige a frazeológiai egységekben. *Magyar Nyelvőr* 92: 204-209.
- O. Nagy G. – Ruzsiczky É. 1980. *Magyar Szinonimaszótár*. Budapest.
- Nyeviczkey A. 1915. A mi hivatalos nyelvünk. *Magyar Nyelvőr* 44: 66-71.
- Parlagi F. 1907. Medice, cura te ipsum! *Magyar Nyelvőr* 36: 314-316.
- Pereszlényi 1702. *Grammatica Lingvae Vngaricae*. Nagyszombat.
- Peskovszkij, A. M. 1956.: Пешковский, А. М. *Русский синтаксис в научном освещении*. Москва.
- Peskovszkij, A. M. 1959.: Пешковский, А. М. *Глагольность как выразительное средство*. Москва.
- Pléh Cs. – Ackermann F. – Komlósy A. 1995. Az igemódosítók pszicholingvisztikájáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 18: 165-191.
- Polenz, P. 1963. Funktionsverben im heutigen Deutsch. Sprache der rationalisierten Welt. *Wirkendes Wort* 5: 4-46.
- Polenz, P. 1987. Funktionsverben, Funktionsverbgefüge und Verwandtes – Vorschläge zur satzsemantischen Lexikographie. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 15: 169-189.
- Попов, Р. Н. - Valkova, D. P. - Malovickij, L. Ja. - Fedorov, A. K. 1978.: Попов, Р. Н. – Валькова, Д. П. – Маловицкий, Л. Я. – Федоров, Ф. К. *Современный русский язык*. Москва.
- Potebnya, A. A. 1958.: Потебня, А. А. *Из записок по русской грамматике*. Москва.
- Prohászka J. 1956. Az ige körülírása sokszor fölösleges szószaporitással. *Magyar Nyelvőr* 80: 185-193.
- Prokoroovics, N. N. 1966.: Прокопович, Н. Н. *Словосочетание в современном русском языке*. Москва.

- Prokorporovics, N. N. 1974.: Прокопович, Н. Н. *Вопросы синтаксиса русского языка*. Москва.
- Prószéky G. 1989. Határozók, szabad határozók. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 213-240. Budapest.
- Rácz, E. 1995. Szó szerkezettan. In: *Magyar leíró nyelvtani segédkönyv*. 65-102.
- Riedl F. 1897. Német nyelvhibák a magyarban. *Magyar Nyelvőr* 26: 97-100.
- Riedl Sz. 1864. *Magyar Nyelvtan*. Pest.
- Robins, R.H. 1999. *A nyelvészet rövid története*. Budapest.
- Rozental, D. E. 1971.: Розенталь, Д. Э. *Современный русский язык*. Москва.
- Rozental, D. E. 1974.: Розенталь, Д. Э. *Практическая стилистика русского языка*. Москва
- Rozental, D. E. 1976.: Розенталь, Д. Э. *Современный русский язык 2. Синтаксис*. Москва.
- Ruzsiczky É. 1985. A fölcserélhetőség szempontja a szinonímia értelmezésében. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 16: 209-228.
- Ruzsiczky É. 1998. Elméleti és gyakorlati szempontok. In: Gecső T. – Spannraft M. (szerk.) *A szinonimitásról. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 1: 118-121. Budapest.
- Schemann, H. 1982. Zur Integration der FVG in die Idiomatikforschung. *Deutsche Sprache* 83-96.
- Schuhmacher, H. (szerk.) 1981. *Konzeption eines Wörterbuchs deutscher Verben. Zur Theorie und Praxis einer semantisch orientierten Valenzlexikographie. Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache* 45. Tübingen.
- Schumacher, H. (szerk.) 1986. *Verben in Feldern: Valenzwörterbuch zur Syntax und Semantik deutscher Verben*. Berlin – New York.
- Seregy L. 1989. Nyelvi normák a szakszövegekben. In: Bíró Á. (szerk.) *Szaknyelvi divatok*. Budapest.
- Simigné, F.S. Verb – Centred Theories. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis*. IV. Miskolc. 23-55.
- Simonyi Zs. 1888-1892. *A magyar határozók*. I. II. Budapest.
- Simonyi Zs. 1915. Német nyelvhibák a magyarban. *Magyar Nyelvőr* 44: 436-437.

- Sommerfeldt, K. E. 1980. Zur Valenz von Funktionsgefügen. *Deutsch als Fremdsprache* 17: 194-297.
- Sommerfeldt, K.E., Schreiber, H. 1983. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive*. Leipzig.
- Strukturális magyar nyelvtan. I. Mondattan*. Kiefer F. (szerk.) Budapest.
- Svedova, N. Ju. 1964.: Шведова, Н. Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения. *Вопросы языкознания* 6:
- Svedova, N. Ju. 1966.: Шведова, Н. Ю. *Основы построения описательной грамматики современного русского языка*. Москва.
- Szabó I. 1960. *A jogszabályok értelmezése*. Budapest.
- Szabó M. 1996. *A jogdogmatika előkérdéseiről*. Miskolc.
- Szabó M. 2000a. *Nyelvhasználat a jogi eljárásban. Nyelvi átfordítás és ténykonstitúció a jogi tényállás megállapításának folyamatában*. Felsőoktatási Kutatási és fejlesztési Pályázatok. Kézirat.
- Szabó M. 2000b. Szó szerint ... A jog és a nyelv interferenciájáról. In: *Jog és nyelv*. Budapest.
- Szabó M. 2001. *Trivium. Grammatika, logika, retorika joghallgatók számára*. Miskolc.
- Szalai I. 1831a. *Leichtfassliche ungarische Sprachlehre*. Pest.
- Szalai I. 1831b. *Magyar nyelvtudományi rövid oktatás kezdő tanulók számára*. Pest.
- Szenczi M. A. 1610. *Novae Grammaticae Vngaricae*.
- Szikla G. 1918. Egy mintaszerű rendelet. *Magyar Nyelvőr* 47: 72-73.
- Sziklai L-né. 1986. Terpeszkednek vagy körülírnak? *Magyar Nyelvőr* 110: 268-273
- Szinnyei J. 1885. *Rendszeres magyar nyelvtan*.
- Szirotyina, O. B. 1980.: Сиротина, О. Б. *Лекции по синтаксису русского языка*. Москва.
- Szóllósy-Sebestyén A. 1979. Szempontok a szakszöveg meghatározásához. *Folia Practico-Linguistica* 9.
- Szkoblikova, E. Sz. 1971.: Скобликова, Е. С. *Согласование и управление в русском языке*. Москва:
- Szvorényi, J. 1861. *Magyar nyelvtan*.

- Tamásiné Bíró M. 1989. A főnévi csoport vizsgálata a szemantikai szerkezetek alapján. In: Rácz E. (szerk.) *Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Budapest.
- Tatár B. 1992.: Татар, Б. *Фразеология современного русского языка*. Budapешт.
- T. András L. 1956. Az igék körülírásáról. *Magyar Nyelvőr* 80: 429-431.
- Telegdi Zs. 1981. A 'nyelvi jel' fogalmának megjelenéséről és a sztoikusok nyelvészetéről. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 13: 163-195. Budapest.
- Tesnière, L. 1988.: Теньер, Л. *Основы структурного синтаксиса*. Москва.
- Tuchel, H. 1982. Streckformen in der fachsprachlichen Kommunikation. *Sprachpflege* 31: 4-6.
- Ullmann, S. 1982. Der Begriff der Bedeutung in der Sprachwissenschaft. In: Gewehr, W. – Klein, K.P. *Grundprobleme der Linguistik*. Baltmannsweiler. 157-165.
- Vajda P. 1840. *Magyar nyelvtan*. Buda.
- Vasmer, M. 1964.: Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*. Москва.
- Vinogradov, V. V. 1958.: Виноградов, В. В. *Из истории изучения русского синтаксиса*. Москва.
- Vinogradov, V. V. 1981.: Виноградов, В. В. *Проблемы русской стилистики*. Москва.
- Vinokur, G. O. 1928.: Винокур, Г. О. Глаголь или имя? Опыт стилистической интерпретации. В сб. *Русская речь*. Москва.
- Zolotova, G. A. 1965.: Золотова, Г. А. Проблема сочетаемости слов. In: *Материалы V. Международного методического семинара преподавателей русского языка стран социализма*. Москва.
- Zolotova, G. A. 1971.: Золотова, Г. А. К пониманию управления. *Русский язык за рубежом* 2:
- Zolotova, G. A. 1973.: Золотова, Г. А. *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва.
- Zolotova, G. A. 1982.: Золотова, Г. А. *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва.
- Zsilinszky É. 1996. Állandó szókapcsolatok a XVII. századi jogi szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 120: 92-96.

Magyar nyelvű összefoglaló

A dolgozat az alárendelő szintagmák egyik típusának, az ún. **funkcióigés szerkezeteknek** (Funktionsverbgefüge, complex verbal structures, описательные выражения) a vizsgálatával foglalkozik egy speciális szakterület, nevezetesen a **jog nyelvében**.

A funkcióigés szerkezetek általában helyettesíthetők a szerkezet szemantikai magvát hordozó főnévvel megegyező szótövű szinonim igével (pl. *segítséget nyújtani – segíteni, оказывать помощь – помогать, Hilfe leisten – helfen, to give help – to help*). A jogi szaknyelv különböző területein a funkcióigés szerkezetek elvileg szintén felcserélhetők a megfelelő szinonim igével (pl. *vádat emel – vádol, meghallgatást foganatosít – meghallgat, gyanúba fog – gyanúsít, intézkedést foganatosít – intézkedik*). Ennek ellenére a jog nem él ezzel a lehetőséggel és így a jogi szaknyelvben általánosan elterjedt a funkcióigés szerkezetek használata. A tételes jog és a jogalkalmazói jog nyelvében egyaránt nagyszámban fordulnak elő a vizsgált szerkezetek mint egyes jogi tényállások elemeit, eljárási cselekményeket és jogintézményeket kifejező eszközök.

A dolgozat annak bemutatására vállalkozott, vajon miért kerülnek előtérbe jogi szaknyelvi szövegekben a funkcióigés szerkezetek a szinonim igékkal szemben. Ezen cél eléréséhez az egyes fejezetekben az alábbi feladatokat oldottuk meg:

1. A funkcióigés szerkezetek általános ismérveinek a meghatározása.
2. A funkcióigés szerkezetek és az igék közötti szinonimitás vizsgálata.
3. A régensek és a vonzatok közötti összefüggések azon aspektusainak vizsgálata, amelyek a funkcióigés szerkezetek elemzése szempontjából relevánsak.
4. A funkcióigés szerkezetek speciális ismérveinek az elemzése, különös tekintettel a funkcióigés szerkezetek belső, illetve külső vonzatstruktúrájára.
5. A funkcióigés szerkezeteknek mint komplex régenseknek és az igéknek mint egyszerű régenseknek az összehasonlító elemzése.
6. A jogi szaknyelv azon legfontosabb ismérveinek a bemutatása, amelyek a funkcióigés szerkezetek tárgyalásához szükségesek.
7. A funkcióigés szerkezetek szerepének vizsgálata a jogi szaknyelvben.
8. A régens-vonzat viszony vizsgálata funkcióigés szerkezeteket tartalmazó jogi

szaknyelvi mondatokban.

9. A funkcióigés szerkezetek szinonim igével való helyettesítését befolyásoló tényezők feltárása.
10. Azoknak a fogalmaknak a leírása, amelyek alkalmasak a megjelölt feladatok elvégzésére.

A funkcióigés szerkezetek előfordulásának gyakorisága elsődlegesen a funkcióigés szerkezetek és az igék közötti szinonim viszony, valamint a funkcióigés szerkezetek komponensei által meghatározott vonzatstruktúra sajátosságaiban rejlik. Ennek igazolására olyan jogi szaknyelvi mondatokat elemeztünk, amelyekben a komplex régens szerepét funkcióigés szerkezetek töltik be.

A jogszabályok vizsgálata során meghatároztuk a funkcióigés szerkezetek szinonim igével való helyettesítésének a feltételeit és feltártuk azokat okokat, amelyek miatt egy adott funkcióigés szerkezet helyettesíthető, illetve nem helyettesíthető a szinonim igével.

Az elemzés példaanyagát az orosz jogi szaknyelv, azon belül elsődlegesen a tételes jog, vagyis a törvénykönyvek és más jogszabályok szövegei szolgáltatták. A vizsgált korpusz kiválasztásában nyelvi és jogi tényezők egyaránt szerepet játszottak.

A dolgozat egy speciális szakterület keretein belül vizsgálja a funkcióigés szerkezeteket, ezért a dolgozat megállapításai egyrészt a dolgozat tárgyára, másrészt pedig a dolgozat tárgya és e speciális terület közötti kapcsolatokra vonatkoznak.

Angol nyelvű összefoglaló

The objective of the present study is to describe **function verb phrases**, i.e. constructions made up by a verb of very general meaning followed by a nominal in the accusative or some other oblique case. Due to the two components function verb phrases are composed of, they are characterised by the polarization of syntactic and semantic information, where the syntactically central element of the construction does not coincide with the semantic centre.

The study investigates the most important properties of the components constituting function verb phrases. This description serves as a necessary starting point for investigating the role of **function verb phrases in legal texts**.

The **nominal component** of function verb phrases is the dependent element of the syntactic structure, but from semantic point of view the noun plays a determinative role in the collocation, since it constitutes its denotational centre.

The **verbal components** of function verb phrases (function verbs) have no semantic value, but they function as means for expressing verbal categories like tense, aspect, number, person, mood and voice. That is why the verbal components constitute the syntactic centre of function verb phrases. They possess so-called indicative meaning, which consists of pointing to the action denoted by the nominal component and giving complementary characterization.

Later the study describes **semantic, syntactic and stylistic differences** that can be observed between function verb phrases and their single verb counterparts.

As regards the combining properties of words, the valency of nouns is optional. It is the nouns that can be combined with the other sentence elements most freely and in the most diversified way. From all this follows that the possibilities and means for giving the most precise characterization of the action differ in the case of function verb phrases and their single verb counterparts. It is an essential property of function verb phrases that they can be preceded and thus modified by one or even more adjectives, which, in contrast to single verb equivalents, is a great advantage.

Another advantage of using function verb phrases in legal texts instead of single verbs is, that function verb phrases make it possible to describe a state of affairs without denominating the object. Of course, the argument structure of function verb phrases also has empty slots which are compulsory to be filled in, but these vacancies are fewer in number than those of the single verb counterparts. In the majority of cases it is not compulsory but optional to fill in the object slot of function verb phrases, consequently function verb phrases reduce the argument structure of verbs.

In russian legal texts function verb phrases occur **extremely frequently**. The study considers both linguistic and legal angles of this phenomenon in trying to find out under what conditions it is possible for such constructions **to be replaced** by a single (synonymous) verb. Such replacement is possible when the relevant arguments of the verb and the construction involved are identical and the legal contents are not thereby impaired. However, non-identical argument structure and/or the effort to give adequate expressions to some complex legal idea may prevent function verb phrases from being replaced by a synonymous verb in many cases.

To recapitulate, it can be stated that the semantic, syntactic and stylistic analysis of function verb phrases and the synonymous verbs contribute to the demonstration of the conditions under which function verb phrases can or cannot be replaced by synonymous verbs.